

Vp

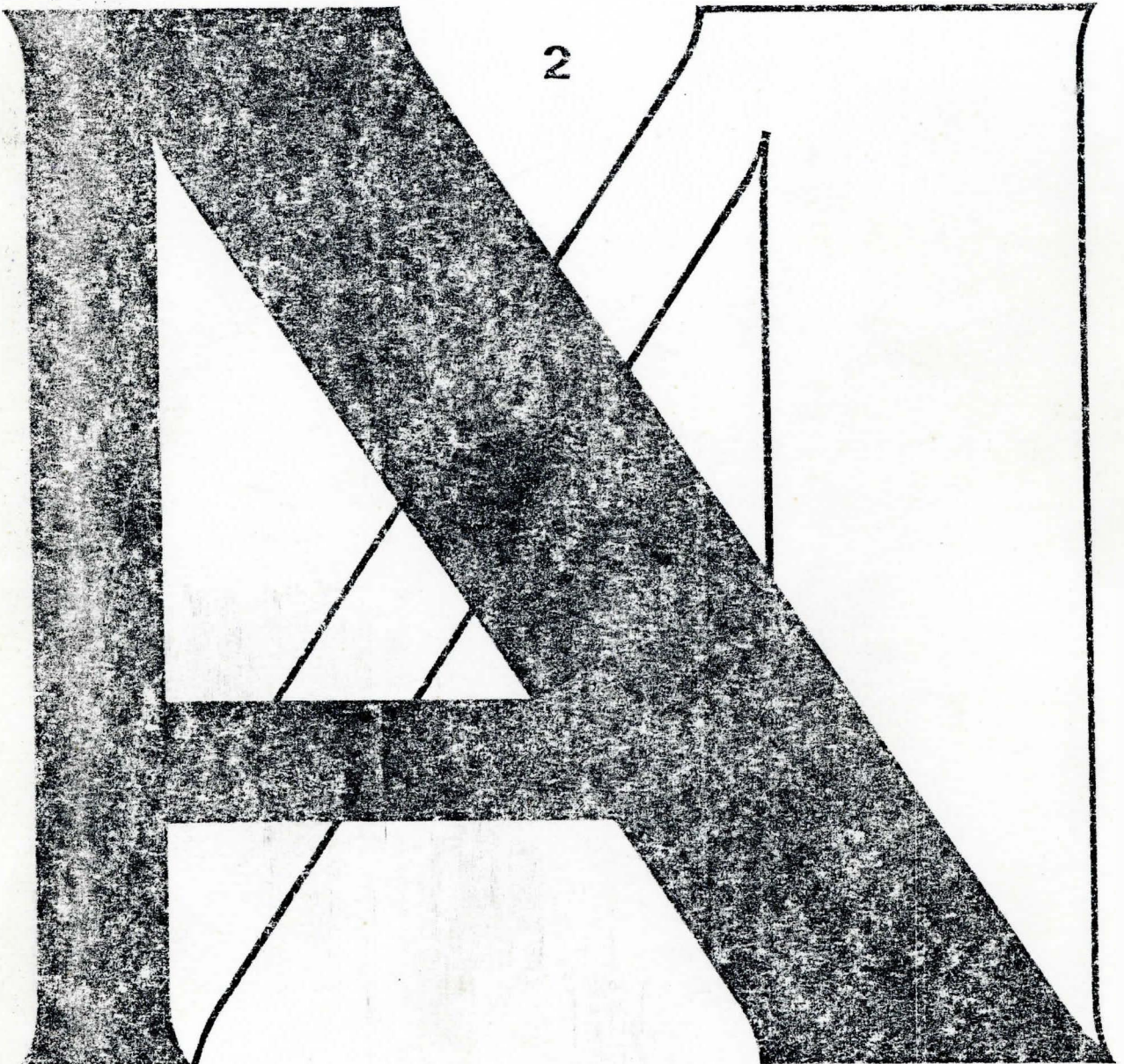
ALTERNATIVA

REVUE
PRO NEZÁVISLOU
POLITIKU

OHNUTÍ ZA
OBYČANSKOU
SVĚDOMÍ

2

ALTERNATIVA

číslo 2

REVUE
PRO NEZÁVISLOU
POLITIKU

HNUTÍ ZA
OBČANSKOU
SVOBODU

duben
1989

Obsah

ŽIVOT KOLEM NÁS

Černá komedie v Praze /Timothy Gerton Ash/	3
Václavské náměstí 15. ledna 1989 /Rudolf Zúkal/	5
Pražské reálie /Josef Zvěřina/	7
V aréně /Vlado Příkazský/.....	9
Závěrečné slovo /Václav Havel/.....	10
U Palachova hrobu 29. ledna 1989 /Jan Dus/.....	12
Zamlčená oběť Evžena Plocke z Jihlavy /Eva Kentárková/.....	15
Řeč nad hrobem T.G. Masaryka /Milan Jelínek/.....	19
Československo a Nobelova cena míru /J.H./.....	21
Komedie o uvěřivším Tomášovi /Karel Biňovec/.....	22
Z občanské poezie Karla Biňovce	23

ÚVAHY, STATI, STUDIE

Patočka versus Benda aneb paralelní polis po dvanácti letech /Martin Palouš/.....	27
Věčný smysl moderní doby /Pavel Bratinka/.....	34
Zdanění a zestoupení /Petr Daimler/.....	37

NÁS ROZHOVOR

s Jánem Černogurským: O Slovensku a Slovácích	41
---	----

DISKUSE, POLEMIKA

Pokus o dokonalost nebo politická nevíta ? /Pavel Nauman/.....	49
K úvaze Bohumíra Janáče "Duchovní prameny našich novodobých dějin" /-mp-/.....	51
K polemické stati Petra Uhla "Demokracii pro některé": Matoucí socialismus /Milen Šimečka/.....	52
Může socialista podepsat manifest ? /Jan Štern/.....	55
Parlamentní demokracie patří k cenným vymoženostem evropského vývoje /Jar. Mezník/....	57
Třetí svět jinak /Jan Tonner/.....	59

BIBLIOGRAFIE, PŘEKLADY

Kniha po padesáti letech znovu aktuální /Pavel Nauman/.....	63
---	----

Z DOPISŮ

73

A.P., Jindra Konečný, Blanka Hrabincová, Iven Jendek, Z.T.Š.

Z dopisů Výboru pro podporu návrhu na udělení Nobelovy ceny míru Václavu Havlovi

DOKUMENTY, KTERÉ NEZAPADLY

Dopis Václava Havla Gustávu Husákovi /duben 1975/.....	79
--	----

Do 1. čísla naší revue jsme zařadili i rubriku "Ze života HCS", která měla sloužit k informování o dokumentech, činnosti prozatímního kóordinačního výboru i akcích tohoto hnutí. V únoru t.r. však vyšlo 1. číslo ZPRAVODAJE HCS, který tuto funkci v plném rozsahu převzal. Od 2. čísla ALTERNATIVY proto nahrazujeme původní rubriky "Ze života HCS" a "Aktuality" novou rubrikou "Život kolem nás". V té chceme publikovat fejetony, reportáže, komentáře, glosy a ostatní drobné novinářské žánry, reagující na události u nás i ve světě.

Zároveň chceme odpovědět na dotazy a nejasnosti některých čtenářů, týkající se vzájemného vztahu Hnutí za občanskou svobodu a revue ALTERNATIVA. Redakční rada prohlašuje, že tato revue není "tiskovým orgánem" HCS. ALTERNATIVA vznikla a je vydávána za přímé podpory HCS, všichni členové redakční rady jsou aktivními účastníky hnutí, ale její stránky jsou k dispozici všem nezávislým občanským iniciativám i těm, kdo působí ve stávajících politických a společenských strukturách a nenechávají pro své názory místo v oficiálním tisku. Naším prvořadým cílem je rozvíjet nezávislé politické myšlení a pěstovat politickou kulturu. Přáním redakce je, aby se ALTERNATIVA stala názorným důkazem politické plurality a názorové tolerance.

Red.

Redakční rada:

Rudolf Battěk, Karel Biňovec /Ostava/, Pavel Bratinka, Milan Jelínek /Erno/, Pavel Nauman, Martin Palouš, Jaroslav Šebesta /Jihlava/, Milan Šimečka /Bratislava/

Cdpovědný redaktor: Jiří Kantárek

Uzávěrka tohoto čísla: 15.3. 1989

Názory obsažené v jednotlivých příspěvcích nemusí vždy vyjadřovat stanovisko redakce.

Život kolem nás

Timothy Garton Ash

Řekli nám, že u snídaně se s námi setká dáma s červenou květinou. Zavede nás na místo srazu. A tak jsme seděli v omšelé nádheře secesního hotelu Paříž, pár desítek akademiků, spisovatelů, aktivistů za lidská práva a členů parlamentů ze západní Evropy a Spojených států, a čekali na tajemnou průvodkyni. Většina československých hostitelů nezávislého sympozia "Československo 88" byla předešlého dne zatčena. Československé úřady odmítly udělit víza prominentním západním hostům s odůvodněním, že plánované setkání je "ilegální" - sčkoliv neuvedly podle kterého zákona. Ulice v okolí hotelu byly plné uniformovaných i tajných policistů. Vypadalo to špatně.

Kdo pak proklouzl dveřmi, nebyla dáma s červenou květinou, ale dramatik Václav Havel, symbolický vůdce demokratické opozice v Československu a předseda přípravného výboru sympozia. Rychle došel k našemu stolu, posadil se a formálně shromáždění zahájil. Během pár vteřin u něho byli tři muži v civilu. "Tak jsem zatčen", řekl Havel, ale ještě než ho odvedli, dokázal zopakovat, že prohlašuje sympozium za zahájené.

Sally Lairdová z "Index on Censorship" scénu vyfotografovala. Další tajní jí přišli zabavit film a když jsme se s nimi přeli, všimli jsme si robustní ženy v černé kožené bundě, která držela ne jeden květ, ale hned celou kyticí. Přistoupila k nám a předala nám obálky, v nichž jsme našli nejpodivnější anonymní dopis, jakým jsem byl kdy poctěn. Rozmnožený nepodepsaný strojopis v angličtině, němčině, franštině a italštině zněl takto:

Sdělení.

Upozorňuji vás, že akce zvaná Sympozium Československo 88 je nezákonná, a její konání by bylo v rozporu se zájmy československého pracujícího lidu. V této souvislosti by se vaše snaha účastnit se takové akce považovala za projev nepřátelství k Československu, a na základě toho bychom museli vyvodit závažné důsledky proti vaší osobě.

Někdo z nás požádal ženu s kyticí, aby prokázala svou totožnost. Řekla, že "zajišťuje pořádek v hotelu". V pozdější debatě jsme ji hypoteticky identifikovali jako důstojnici Bezpečnosti, která hlídala byt

Havlovy rodiny, a představila se jako "poručice Novotná", což je jméno až příliš běžné. Při krátkém zadržení v policejním voze dostali nazítří tři z nás ono fantastické "sdělení" i od jiného tajného /němčeská verze měla dokonce nadpis "Achtung"/.

Pak jsme ve skupinkách navštívili těch několik českých účastníků sympozia, kteří byli ještě doma - obyčejně v domácím vězení, a rodiny některých zatčených. Přetím jsme se ještě pokusili obnovit shromáždění v soukromém bytě, ale policie přede dveřmi prostě zabránila ve vstupu všem našim českým přátelům.

Naše demarše československé vládě šla bleskově na helsinskou následnou konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, která se konala ve Vídni. Informovali jsme rovněž své velvyslance. Položili jsme květiny na hrob filosofa a spoluzakladatele Charty 77 Jana Patočky, byl to dojemný obřad, filmovaný nezávislým videožurnálem. Zašli jsme také k budově Ústředního výboru KSČ a předali protestní dopis, adresovaný stranickému vůdci Miloši Jakešovi. U vchodu nás ujistil úředník celkem chytrého vzhledu - plynou ruštinou - že dopis soudruhu Jakešovi předá, ale v budově bohužel není nikdo, kdo by nás v sobotu přijal. A kdo že je on sám? Jak se jmenuje a jaké zastává postavení? "Já tady jenom pracuju", vysvětlil krátce a glosnost se mu třpytila ve sklech brýlí. Došli jsme nakonec až k ústředí Bezpečnosti na Starém Městě a chtěli jsme vědět, proč a kde jsou naši hostitelé uvězněni. Příslušník u vchodu nám ale vysvětlil, že zde o víkendů nikdo nepracuje, což bylo tvrzení poněkud zpochybněné mnoha muži v civilu, kteří se naší skupinou protlačili, aby mohli vstoupit do budovy.

Když jsme tak chodili po individuálních návštěvách, zajímal jsem se i o sledovací techniku československé Bezpečnosti. Už jen počet jejích příslušníků musí být značným přínosem pro plnou zaměstnanost, která je jednou z velkých výhod socialismu. Naivně jsem si již dříve nevšiml, jak používají i pěkně oblečených mladých párů, chlapců a dívek do sebe zavěšených. Také jsem s potěšením zaznamenal, že nemají nouzi o tvrdou valutu, protože tři z nás byli terčem

stálé pozornosti nejméně dvou zahraničních vozů, modrého Forda Sierry a parádního malého červeného Fiata. Ten jsme zpozorovali po ječné z návštěv, už dost unavení a hladoví, a rozhodli jsme se požádat své hlídače o svezení zpět do hotelu. Jakmile jsme se k nim ale přiblížili, řidič nastartoval motor a ujel.

Pro nás to bylo všechno zábavné - ale žádná legrace to nebyla pro naše české přátele, sedící ve vězení. Československé úřady ale ke zvládnutí sympozia přece jen "zjemily" svou taktiku. Při rozbití předchozího mírového semináře, který skončil vyhoštěním zahraničních účastníků vč. kolegy Hitchense z našeho listu, vyvinula Bezpečnost dost hrozný tlak. Teď nechali naši skupinu, včetně tak významných osobností jako je lord Avebury z britského parlamentního výboru pro lidská práva nebo dřívější ministr zahraničí z Holandska, aby tu zůstala, zato ale zavřeli všechny zainteresované Čechy na 48 hodin a v některých případech na dalších 48 hodin. My jsme přitom směli jít kam libo, měli jsme mít - jak Němci říkají - "Narrenfreiheit", "svobodu bláznů". Otevřou se nám všecny dveře, a policie nás zdvořile uvede do prázdných prostor. A co více, přineseme utrpení dalším nevinným. Budeme-li dost pošetilí, abychom navštívili někoho, kdo prozatím není Bezpečnosti příliš na očích, pocítí jistě "důsledky", jimiž nám se pouze vyhrožovalo.

I přesto se leccos podařilo, zvláště díky Havlovu skvělému coup de théâtre, černé komedii poručice Novotné s květinami a "sdělením", našim dramatickým protestům urbit orbí, a zvláště proto, že západoněmecká televize dokázala Havlovo zatčení natočit a film vyvézt.

Co tato malá tragikomedie o Československu v roce 1988 ukázala? Především to, že zdejší režim stále ještě couvá tam, kde Maďarsko, Polsko, a co je nejdůležitější, Sovětský svaz, postupují - i když nestejně - vpřed. Po odstranění Štrougala vypadá současná čs. vláda reakčněji než kdykoliv předtím. Jak mi to komentoval jeden český historik mezi výslechy - teď je to teprve vláda, o jaké snil Brežněv po invazi před dvaceti lety. Je to však brežněvovská vláda bez Brežněva, režim, jehož čas se naplnil.

Tato epizoda totiž zároveň ukazuje, že režim, který zavedl na dvě desetiletí groteskní abnormalitu "normalizace" v Česko-

slovensku, je nyní nesmírně neklidný, zmatený a nerozhodný. Zneklidňuje ho Východ, protože jak má zdůvodnit svou trvajícím nehybnost, chová-li se Gorbačov jako Dubček, a Polsko s Maďarskem téměř jako svobodné země? Poukazem na velký socialistický vzor NDR? Nebo snad Bulharsko?

Zneklidňuje ho Západ svým trvalým příkladem západoevropské prosperity a svobody, důležitostí, jakou většina západních vlád přikládá lidským právům v úsilí o nové zmírnění mezinárodního napětí, zneklidňuje ho vídeňská následná konference a schopnost aktivistů sdružených v Mezinárodní helsinské federaci mobilizovat veřejné mínění v těchto záležitostech.

V neposlední řadě je režim hluboce znepokojován zdola - rozmachem nezávislých iniciativ a občanské odvahy ve vlastní zemi. Čelí teď opozici a protestům nejen Charty 77, nejen intelektuálního samizdatu, ale i akcím tisíců mladých lidí, kteří našli odvahu se ozvat, i požadavkům 600.000 lidí podepsaných na petici za náboženské svobody. Při 20. výročí sovětského vpádu demonstrovaly v centru Prahy tisíce převážně mladých lidí, provolávajících "Dubček" a "svobodu!". V patetické snaze získat jakýsi vlastenecký kredit vyhlásily úřady při 70. výročí československé samostatnosti 28. říjen znovu státním svátkem. Pro jistotu ale režim zavřel všechny své přední odpůrce, aby nemusel čelit opravdově vlastenecké manifestaci. Ničemu tím ovšem nezabránil a musel se znovu srazit se zástupy mladých i starších lidí, opět provolávajících "svobodu!". Brutalita čs. policie a zátaž na představitele opozice v souvislosti s 28. říjnem a znovu ve spojení s našim sympoziem patří k nejhorším mocenským zásahům za poslední léta. Augustin Navrátil, přední iniciátor petice za náboženskou svobodu, byl v té době uvězněn v psychiatrické léčebně s diagnózou "paranoia querulans" - a to v době, kdy dokonce i Sovětský svaz upouští od zneužívání psychiatrie k politickým účelům. Naproti tomu se objevují v čs. oficiálním tisku polovičatá gesta v duchu reform a uvolnění - na příklad povolené zprávy o ekonomické stagnaci země, ohromující svou otevřeností. Jak nás kdysi učil Tocqueville, je právě tento rozpor charakteristický pro ancien régime v jeho posledních letech.

Těžko ovšem odpovědět na otázky, jak dlouho bude toto období soumraku v ČSSR trvat a jak se odehraje změna, zda rychle či

pomalou, více či méně mírumilovně. Odpovědi budou jistě závislé především na vnitřním vývoji v Československu i jinde ve východní Evropě, a v Sovětském svazu. Budou však také záviset na nás na Západě. "Svět vás vidí!" volal dav na příslušníky Bezpečnosti při demonstraci 28. října. Je tomu opravdu tak?

V roce 1988, stejně jako za všech období krizí, které měly být předmětem našeho symposia - 1918, kdy Británie, Francie a Spojené státy daly T.G. Masarykovi mezinárodní oprávnění k vytvoření nezávislého československého státu; 1938, kdy Británie a Francie tento nezávislý stát zradily; 1948, kdy se uskutečnil komunistický převrat a 1968, kdy došlo k sovětské invazi - tedy v tomto roce "osmiček", stejně jako ve všech těch historických "létech osmiček", závisí osud této malé země ve středu Evropy rozhodující měrou na postoji západního a také východního světa.

Současná linie, kterou Jakešův režim nabízí Západu, vypadá zhruba takto: "Chceme pokročit s vlastní perestrojkou, především s hospodářskou přestavbou. Ale k tomu potřebujeme pořádek a stabilitu. Ordnung muss sein. Proto nám musíte dávat úvěry a technologie, ale současně pochopit, proč musíme zavírat nebezpečné kriminální živly"... jako kupř. největšího žijícího československého dramatika Václava Havla. Víc než problematická linie, můžete si pomyslet, ale objevují se až neuvěřitelné známky, že by jí některé západní země mohly napůl spolknout.

Tolerovat politický režim nebo dokonce hospodářsky podporovat současný režim v Československu není jen morálně odpudivé, ale je to i politicky krátkozraké. Takové tendence ignorují základní lekci současných

východoevropských dějin: čím déle se odkládají reformy, tím obtížněji se provádějí a tím menší je pravděpodobnost, že proběhnou mírumilovně. Uvedený přístup dosáhne spíše opaku požadovaného účinku. Je čas ke chvále a čas ke spílání; čas, kdy financovat a kdy se toho zdržet. Teď nastal ten poslední případ.

Krátkodobé vyhlídky v Československu vypadají dnes ponuře: především pro mladé, věrné a nezávislé. Nikoliv však dlouhodobě. Existuje-li něco jako historické proudy, pak dnes ve střední Evropě směřují k Západu. I když soudruh Jakeš hodil náš protestní list do koše, nemůže ten proud zastavit o nic víc než starý král Knut. Existují vyhlídky, že v devadesátých letech začnou i Češi a Slováci užívat některé ze svobod a možností, z nichž se již dnes těší jejich maďarští a polští sousedé - a snad je dokonce možné, že s menšími průvodními potížemi v ekonomice.

A co v takovém případě udělat s lidmi druhu poručice Novotné, či jak se skutečně jmenuje? Při pohledu na její svalnatou postavu by někteří z intelektuálů, poslaných do dolů v padesátých letech, mohli chvíli chovat hořkou myšlenku. Ale Češi jsou nejmírnější a nejtolerantnější ze všech Středoevropanů, a tak mám lepší nápad, inspirovaný jejím pozoruhodným výkonem v hotelu Paříž. Myslím, že by měla jít pracovat k divadlu. K divadlu, kde se budou hrát Havlovy hry. Rozhodně by mohla účinkovat v některé z jeho příštích her. Mám dokonce i název: Sdělení. Mohla by hrát sama sebe.

/The Spectator 19.11.1988/

VÁCLAVSKÉ NÁMĚSTÍ 15. LEDNA 1989

Rudolf Zukal

Vážím si naší historie. Proto jsem v roce 1975 písemně protestoval proti zrušení 28. října jako státního svátku. Tento den jsem považoval a považuji za nejvýznamnější v naší novodobé historii. Upřímně jsem se podívoval tomu, že tytéž orgány, které svátek zrušily, jej s velkou pompou v roce 1988 obnovily. Zúčastnil jsem se obou oslav 70. výročí naší republiky na Václavském ná-

městí - 27. i 28. října. Ovzduší těchto oslav bylo nesrovnatelné podle toho, jak upřímně to organizátoři obou manifestací mysleli. My starší jsme s velkým potěšením, ironií i údivem sledovali v televizi kladební květin k hrobu T.G. Masaryka týmiž představiteli, kteří sochy prezidenta Osvoboditele nechávali strhnout a jeho jméno se snažili vymazat z historie.

Ctím naše dějiny. Proto jsem se chtěl zúčastnit stejně jako tisíce Pražanů pietní vzpomínky na upálení Jana Palacha, který tímto činem chtěl probudit náš národ z letargie. Nezúčastnil jsem se. Václavské náměstí bylo uzavřeno. Mocní této země za nás opět rozhodli, že jen oni jsou stále kompetentní k tomu, aby určovali, na koho máme vzpomínat.

Kolem zátarasů bránících vstupu na Václavské náměstí klidně stály zástupy Pražanů všech věkových kategorií. Nebyla zde jenom mládež. Na druhé straně zátarasů stovky milicionářů a uniformovaných příslušníků v roli "ochránců kulturních památek Prahy". Na pomoc měli vodní děla a pohotovostní pluky SNB. Jsme zřejmě národ vandalů.

Na Jungmannově náměstí jsem se potkal s ing. Richardem Urxem, jehož otec byl za 1. republiky redaktorem Rudého práva a za okupace členem 1. ilegálního ÚV KSČ. Nacisté ho za jeho činnost popravili. Richard měl nápad, abychom si šli podiskutovat s milicionáři, proč tam vlastně jsou a zda my jsme vandalské či protistátní živly.

Na naše otázky milicionáři nereagovali. Neodpovídali, buďto se nám dívali přes hlavu, nebo do země. Přemýšlel jsem o tom, jestli se báli či styděli za to, že tam byli. To mi není jasné dodnes.

Dav za námi občas volal hesla, mně blízká a sympatická: "Gorbačov, Gorbačov, svobodu, svobodu". Jeden vtípálek za všeobecného smíchu zvolal: "Ať žijí lidové milice, ozbrojená pěst dělnické třídy!". Jinak se lidé chovali klidně a důstojně.

Právě když jsem se jednoho mladého milicionáře ptal, jestli vůbec ví, proč se upálil Jan Palach, uslyšel jsem zprava huk a koutkem oka jsem viděl běžící řady novodobých Golemů se štíty, s dlouhými pendrekami a psy. Než jsem se nadál, dostal jsem zezadu prudkou ránu do hlavy. Ještě že jsem měl na hlavě teplou čepici, která ránu ztlumila. Upadl jsem. Na má záda dopadaly další rány.

Dcera, která tuto scénu viděla, se rozběhla proti postupujícím Golemům, aby mi pomohla. Okamžitě však poznala, že třídní přístup nedělá rozdíl mezi mužem a ženou. Hromotluk jí přetáhl pendrekem. Rána byla tak prudká, že se jí přetrhl pásek od kabelky, občanský průkaz, klíče a další věci se vysypaly na dlažbu. Jak je sbírala, dostávala další příděl.

Skákali po nás rozrušení psi. Ještě že

měli náhubky. Myslím si však, že byli humánnější než jejich psovodi. V životě jsem nezabil králíka, ale v tu chvíli jsem pochopil, co je to zabít v afektu. Přiznávám, že mi moc nevadilo, že mě nějaký ten "hrdina" zbaběle vší silou praštil zezadu do hlavy. Podle jeho představ jsem zřejmě dělal ideologickou erozi v řadách obhájců reálného socialismu. Když jsem ale viděl, jak statný, dobře živěný a placený "ochránce veřejného pořádku" mlátí pendrekem přes záda bezbrannou klečící ženu, matku dvou dětí, která si sbírala rozsypané věci, viděl jsem okolí krvavě.

Tito "hrdinové", vědomi si beztrestnosti, se opájeli svou silou vůči bezbranným a bezmocným. Na štěstí mě děti odvedly. Chtělo se mi zvracet. Myslel jsem si, že je to z rozrušení, ale později jsem poznal, že je to lehký otřes mozku. To se stalo ve střední Evropě, v socialistické zemi, právě v den, kdy se vláda mé země slavnostně ve Vídni zavazovala, že bude respektovat mimo jiné i svobodu shromažďování. Ta vláda, která neustále mluví o demokratizaci společnosti a perestrojce. Ne nadarmo lidé při zásahu policie volali: "To je vaše perestrojka!"

Richard Urx také nějakou schytral. Mokřý a rozrušený na mě volal: "Ty kurvy! Tak tomu jsme, Rudo, kdysi pomáhali." Nevím, zda to myslel jako otázku nebo jako sebekritiku.

Hesla davu se pronikavě změnila, i jejich tón: "Kurvy, fašisté, gestapo!" Ěada žen a děvčat plakala potlučena hrdinskými obránci veřejného pořádku. Bezbranní muži hrozili pěstmi. Jen mě napadlo, jak dlouho se asi mlaďá dají bezdůvodně mlátit jako žito? Kdo vlastně vyvolává chaos a nenávisť? Kde zůstala státnická moudrost? Snad si naše vedení nepředstavuje dialog tak, že jim na jejich fráze bude lid odpovídat potleskem a provoláváním slávy, jak to dosud činila dobře placená klaka? Ty doby zřejmě minuly, i díky vývoji v SSSR.

Otřeseného mě děti odvedly domů. Bilance "reálnosocialistického přesvědčování" byla následující. Měl jsem bouli na hlavě, dva pruhu přes záda a modré rameno. Dcera na rozdíl ode mne měla jen lehký kabát, a proto její záda a ramena hrála všemi barvami. Ostatní členové rodiny měli jen menší šrámy. Poznali jsme reálnosocialistický humanismus v praxi. Můj otec, starý komunist, mně před rokem 1948 říkával: "Správný komunista dostane alespoň jednou pendre-

kem." Nyní dostala pendrekem celá moje rodina. Položil jsem si hamletovskou otázku. Budou hájit komunismus?

Kdybych mohl, zeptal bych se veřejně ministra vnitra. "Komu vadil pietní vzpomínkový akt? Jaké škody napáchaly protistátní živly a jak byly poškozeny historické památky? Proč pohotovostní pluky nevytlačují demonstranty, ale proč je přímo surově vyloukají z náměstí? K čemu mají vlastně pohotovostní pluky štity? Ohrožoval je snad někdo kameny, hořícími lahvemi jako demonstranti v Chile a Soulu?" Alespoň tak nám to naše televize ukazuje. Tyto a podobné otázky by měli položit poslanci Federálního shromáždění, pokud ovšem ještě mají pocit, že zastupují lid.

Doporučuji poslancům branného a bezpečnostního výboru Federálního shromáždění, aby si nechali promítnout "rázný" zákrok pohotovostních pluků, nebo ať si ho někdy vyzkoušejí na vlastní kůži. Pochopí pak, proč v národě roste nezájem o věci veřejné a často i nenávisť k mocným této země.

Kolik pak asi platí televize za natáčení stále jednoho a téhož "pankáče" na demonstracích? Je to jejich stálý zaměstnanec nebo komparsista? Proč nevysílá delší a detailnější záběry postupu ochránců veřejného pořádku, aby se diváci na vlastní oči mohli přesvědčit a srovnat brutální zásahy kapitalistické s humanitou našich pohotovostních pluků?

Naše vedení neustále a pozorně naslouchá hlasu lidu. Proč nepustí rozhlas "protistátní hesla" jako "Gorbačov to vidí. Ať žije Gorbačov! Dubček, Dubček!" Slyšel jsem samozřejmě i hesla svědčící o úctě, vážnosti a oblibě našeho vedení, jako "Jakeš - Mikeš, Jakeš ven!" I to je pravda. Nepokládám je ovšem za protisocialistická, jen za symptom určitého druhu obliby.

Násilí plodí zase násilí. Zamysleme se nad tím. Chaos si nikdo u nás nepřeje, ačkoliv by se někomu hodil k ospravedlnění určitých zásahů. Tlučením a zavíráním lidí pravé příčiny nespokojenosti neodstraníme.

Podobných svědectví existuje tolik, že bychom jim mohli věnovat celé jedno číslo ALTERNATIVY. Oficiální tisk, který vede rozsáhlou pomlouvačnou kampaň proti představitelům nezávislých občanských iniciativ, tato fakta zcela zamlčel. Zato se předháněl v uveřejňování poděkování a uznání různých orgánů, ocenujících rázný zásah pořádkových oddílů proti pokojným občanům.

Korunu této oficiální propagandě ale nasažil v Rudém právu 4.2.1989 Milan Mádr v anketě zahraničních zpravodajů na téma "Jak nás znají, jak o nás informují". Citujeme: "Buržoazní tisk i televize značně nafukovaly nedávné demonstrace v Praze s důrazem na "brutalitu policejních zásahů". Docela cudně se přitom přecházel fakt, že na rozdíl od zásahů francouzské policie v nedávné minulosti nebyl nikdo v Praze zabit." /!?!/

Tomu už se říká argument.

Red.

PRAŽSKÉ REÁLIE

Josef Zvěřina

Praha je město velmi zvláštní, ve střední Evropě ojedinělé. Původně tržištěm - tam, kde je dnes Staroměstské náměstí. Toto náměstí je tragické. Tu byli popraveni čeští a němečtí páni, jeden Slovák, protestanti i katolíci. To bylo po Bílé hoře. Dnes tu stojí Šalounův pomník Mistra Jana Husa, věčná výtka katolíkům. Ale ti mu mohou položit k nohám na smír půl miliónu obětí husitských válek. Rád bych se dožil chvíle, kdy pražský arcibiskup před Husovou sochou odsoudí jeho upálení. Od polovice 17. století tu stával krásný mariánský sloup od J.J. Bendla, postavený na památku uchránění Prahy

od vpádu Švédů /podle jiné verze na ukončení třicetileté války/. Roku 1918 jej strhla nachmelená chasa - prý na protest proti Habsburkům. Jejich vedoucí Franta Sauer zemřel tuším za války v nemocnici Milosrdných sester v lítosti nad tímto činem.

Karel IV. postavil na Hradčanech novou katedrálu, dole ve městě založil Dobytčí a Koňský trh. Katedrála je duchovním středem českého národa a srdcem města. Kolikrát se zachvělo! Zimní královna ji zpusťovala, ale marně. Je tu ctěn stále sv. Václav, sv. Vojtěch, Jan Nepomucký, tu je ctěna památka českých knížat a králů - i "husitského" kré-

le Jiříka z Poděbrad. Sem přišel prosit o pomoc nešťastný prezident Hácha. Sem si přišel "pro požehnutí" první dělnický prezident Klement. Ale všechno se pak důkladně obrátilo.

Koňský trh se stal dějištěm významných událostí. Na Svatováclavské náměstí jej překřtil Karel Havlíček Borovský. Zde se r. 1848 vyhlásila památná deklarační vypracovaná ve Svatováclavských lázních, tu byly slouženy "národní mše". O sedmdesát let později, r. 1918 se tu konaly projevy před 28. říjnem. Básník pak vítal T.G. Masaryka: "Kéz Ti žehná svatý Václav a Mistr Jan." A zase o dvacet let později jiný básník burcoval národ: "Češi, pamatujte na chorál." Probíhala tu r. 1929 část svatováclavských oslav a tiché modlitby za německé okupace. Po válce r. 1945 se tu zpívalo Te Deum na svátek sv. Václava, jehož ostatky jsem měl čest nést se třemi kněžími. Naposledy tu bylo oslaveno svatovojetěšské jubileum roku 1947.

Sv. Václav byl pak svědkem jiných událostí. Zde bylo prohlášeno znárodnění průmyslu, dolů a bank, první dvouletka a r. 1948 vítězství dělnické třídy. Dvacet let nato se pod ním znovu objevily sovětské tanky; sotva nás osvobodily od nacistů, přivezly novou ztrátu samostatnosti a svobody. V době Pražského jara se pod sochami rozhemžil nový život, ale 16. ledna 1969 se tu vzňala živá pochodeň proti lhostejnosti národa: upálil se student Jan Palach.

Co se však dalo v říjnu 1988 na Václavském náměstí, to sv. Václav ještě neviděl. Ozval se hlas dlouho umlčovaných lidí, kteří toužili po svobodě a spravedlnosti, po lidské důstojnosti a právech. Byli bití, rozhánění vodními děly, nuceni k slzám plynem, zajišťování a špinění a špinění. Trochu dále od konce dolního náměstí se musely na policii ženy svlékat do naha, aby byly poníženy. Ale tím se ukázalo, že "král je nahý". Velice se zlobili na zrcadlo ti, kdo mají "křivou hubu", jak se hraje v ruské komedii.

Jsem asi z mála pamětníků komunistické demonstrace zde r.1925. Asi dvacet tisíc komunistů táhlo od Příkopů v pevně sevřených řadách. Proti nim stáli v kordonech "Blener-tovi hoši". Třikrát byly kordony prolomeny. Teprve potom došlo na pendrek. Byla rozbita nějaká okna v Lucerně a v redakci Českého slova. Bydlil jsem tehdy jako studentík ve Smečkách u strýce, obchodního sluhy, a

tety domovnice. Učitel, syn domovnice od na-proti, dostal také ránu pendrekem. Velice jsme to my, chudí lidé tajili. Z polovice jsme s demonstranty souhlasili: demonstrovali za sociální spravedlnost. Ale z polovice: šel z nich strach, chtěli převrat a uchopit se moci. Že to byl strach oprávněný, potvrdil za šest let Klement Gottwald v parlamentě známým výrokem: "Zakroutíme vám krky, máme v tom majstry v Sovětském svazu." Dnes víme, že to byli skutečně mistři nad mistry a že i naši učňové se učili velmi pilně: po roce 1948, kdy se chopili moci, kroutili krky nepřátelům lidu, nekomunistům i komunistům.

A oni, přátelé lidu, svou roli z ruky nepustili. Ovšem dnes už krky nekrouťí. Zajišťují, propouští a hned zase zajišťují, asi na památku toho, že když jejich předáci byli zajištěni, nosili jim pankráčtí dozorcí jídlo z restaurace. Ale Gottwald za svou hrozbu zajištěn nebyl, měl přece poslanec-kou imunitu. Ostatně také měli zástupce: nezaměstnané, kteří byli zaměstnání sezením za vynikající vězně v "žaláři nejtemnějším" /Ivan Olbracht/.

Bezpečnost je zcela zajištěna celostátní pohotovostí při tak nebezpečných akcích, jako byla anežská pouť v Praze, a v menším měřítku, ale s větší brutalitou o velkých poutích. Ta vyvrcholila surovostmi na modlící se shromáždění v Bratislavě o Velkém pátku 1988. A později v Olomouci. Ruka, která sotva podepsala dotvrzení helsinských dohod ve Vídni, týrá lidi, kteří chtěli uctít památku Jana Palacha. Byly tu ovšem i nebezpečné demonstrace, neboť policie našla v koši na odpadky pistoli. Také bystře našla původce telefonátu, který ohlašoval své upálení: byl opilý a ke všemu se přiznal. Ale policie se nenamáhala odhalit bestialní vraždu kněze ing. Coufala /23. února bude výročí!/, smrt studenta Švandy v Maásoše, umučení kněze Štefana Poláka v Bezovcích aj.

Předseda vlády ČSSR L. Adamec skrytě obviňuje kardinála Tomáška, že omlouvá, ospravedlňuje výtržníky v historické části Prahy, že nabádá k občanské neposlušnosti a anarchii, že vede útok proti autoritě vlády /ČTK -RP 28.1.1989/. Dopředu kardinálův, tentokrát skutečně jeho, uveřejněn nebyl v souhlase s naším způsobem dialogu. Co z něho vím, mě ujišťuje, že kdyby vláda s kardinálem jednala, byla by její autorita na tom lépe. Vyjadřuje jistě mínění těch 600.000 signatářů pod 31 body, ale dnes už mnohem,

mnohem víc.

Kníže Václav shlíží v síle a pokoji na své dědictví. Kolik autorit se tu po něm vystrícalo - ale byla tu nějaká vláda, kte-

rá oy svou činností tak pohřbívala vlastní autoritu? Předchozí vláda skončila dost trapně, tato začíná ještě hůř. Svatý Václave, kníže náš, pros za nás Boha!

V ARÉNĚ

Vlado Príkazský

Málokdy v životě jsem měl chuť vstupovat na pole politiky, protože jsem se na něm necítil dobře. Spíše jsem tam býval vtažen událostmi. Poprvé to bylo v roce 1967, kdy se i u nás objevovali na scéně vysokoškoláci, aby formulovali a prezentovali své názory životní i politické. Poznal jsem je a spolupracoval s nimi při přípravě pořadu Sondy. Ano, už tehdy se Sondy vysílaly. Luboš Holeček, Jirka Müller a další patřili mezi výrazně perzekvované a tedy i "radikálnější" z nich. Podruhé jsem na toto pole vstoupil, když jsem patřil mezi první signatáře Charty 77. To už jsem sedm let nepracoval v Čs. rozhlasu, ale jezdil na buldozeru, který mě živí dodnes. Když tak potřetí činím touto úvahou, je to proto, že jsem si v Lidových novinách /leden 1989/ pozorně přečetl tři články: Havlův "Pravda a perzekuce", Rumlův "Jednat či nejednat" a "Linie a kompromis" od Ladislava Hejdvánka.

Dovedu si představit, že to nebyla pouhá "bouře ve sklenici vody", jak píše tolerantní a moudrý dr. Hejdvánek, že to bylo cosi víc. Od chvíle, kdy se hladina po "pražském lednovém týdnu" trochu utišila, kdy by si jedna i druhá strana měly sečíst svoje výhry i prohry, stále víc myslím na situaci před jednadvaceti lety a kladu si otázku - uměli tehdy mladí přistoupit či dokonce hledat kompromisy a aréně, do které odvážně vstoupili, kde se až obdivuhodně prezentovali, aby posléze z ní byli vyhnáni násilím? Odpověď zní téměř stereotypně - ano i ne.

Odvysílali jsme tehdy v rozhlasu pořad Sondy o tzv. "strahovských událostech", jak se říkalo protestu vysokoškoláků ze strahovských kolejí proti studijním a sociálním podmínkám. Ti na samém konci října 1967 vyšli do ulic a volali "Chceme světlo, chceme teplo, chceme studovat!" a jejich demonstrace byla zakončena brutálním zásahem VB pří-

mo před kolejemi. Mnozí ze studentů, kteří v pořadu hovořili, byli těmi radikálnějšími nazváni "zrádci", protože se nechali koupit od jakéhosi redaktora z oficiálního rozhlasu. Vstoupili na půdu zapovězenou. Přesto se Jirka ani Luboš nedali znechutit a ve spolupráci pokračovali. Dodnes mám některé pořady schované.

Tehdy, když se měl vzpomenuť pořad vysílat, zasáhla cenzura. Vůbec jim ale nevadilo, co říkali vysokoškoláci, zásah směřoval proti slovům odpovědného pracovníka ministerstva vnitra, který se studentům omluvil za neúměrně tvrdý zásah na Strahově. Až do poslední chvíle se o tuto pasáž s cenzurou bojovalo a nakonec se odvysílal celý. Že to bylo až tři měsíce po "Strahovu"? Že tehdy byly už přitažlivější a radikálnější prostory pro tlumočení studentských názorů než "prohnilý a konzervativní" Čs. rozhlas? Jenomže o chvíli později tento rozhlas odvysílal přímým přenosem celý průběh večera z PKOJF nazvaný "Tribuna otevřenosti", kde kromě dr. Husáka a dalších promluvil i Luboš Holeček, Jan Kavan a jiní studentští mluvčí. Zavážilo, že se předtím prezentovali v Sondách.

Nejde mi o to nabádat mladé a mladší ke kompromisům. Víím, že se usmíváte, jak my staří vzpomínáme a vy žijete svůj život dnes. Jde mi o pauzu, která vznikla po lednovém týdnu, aby uvažování o výhrách a prohrách nebylo na naší straně žabomyší válkou, ale hledáním východisek. Že jsem pro rozumné kompromisy? Jsem. No a co?

Všichni, kteří se tohoto týdne zúčastnili na straně bitých, zraněných, mokrých či zatčených, by měli držet a udržet v ruce hodnotu, která jim také zůstala: ani jedna rozbitá výkladní skříň, žádné násilí ze strany demonstřujících, žádný kámen proti štítům a pendrekům. Televize nám, zřejmě nechtěně, dala názorné školení o morálních hod-

notách bijících a bitých, když v pravý čas předvedla film o Gándhím.

Potřetí vstupují na nemilou mi půdu kvůli jednomu pramínku, který nepozorovaně, ale vytrvale teče z oficiálních sdělovacích prostředků. Stále přibývá zpráv a zpráviček o zárocích terorismu u nás, o různých telefonátech a výstrahách, že bomby jsou v Kotvě a jinde, o šibenicích namalovaných nejenom na dveřích u Šternů, ale i o anonymním dopise, který zaslal Miloš Kopecký Rudému právu. Bojím se a nesouhlasím ani s anonymními vyhrůžkami redaktorům RP, ať je provenience těchto vyhrůžek jakákoliv.

Může to všechno být, prozatím, snad hra nějaké skupinky, která brnká na naše nervy, a není vyloučeno, že odtud pochází i anonymní dopis, který dostali Václav Havel a Dana Němcová 9. ledna t.r. Ale - může to být i vážná hrozba, která ač dosud neprojevená, může nás zítra všechny, myslím tím opravdu všechny v této zemi, připravit o klid a rozváznuté přemýšlení.

S napětím jsem sledoval vmontovaný záběr o výsledku šestnáctiletého mládence do televizní zprávy o pouti do Všetat. Na stole vyšetřovatele ležely insignie fašismu a viděli jsme i rukou psané recepty na výrobu výbušnin. Teroristické a fašizující podhoubí existuje, o tom se asi nemusíme přít. Existuje i v dnešním SSSR, viděl jsem v mládežnickém pořadu *Názor* řadu rozhovorů s mladými muži, vyznavači fašistické ideologie. Problém se tam nezastírá, mluví se o něm věcně.

Vzpomínám na dobu před dvaceti lety, když Evropani na západ od nás bouřlivě i rozváznuté

kráčelo hnutí t.zv. "nové levice". Hnutí původně studentské, které si svými myšlenkami a akcemi získávalo na svou stranu dost velkou část obyvatel. Ideje s výrazným sociálním nábojem získávaly popularitu i mezi dělníky. A pak - velmi zjednodušeně řečeno - například ve Francii extrémní v ulicích přispěly k zániku celého snažení. Když v ulicích Paříže začala hořet auta a padlo několik stromů na Champs-Élysées, veřejnost, chcete-li konzumní, začala se k akcím studentů a mladých dělníků pomalu obracet zády, ať ty stromy podřezal kdokoli a auta byla zapálena třeba náhodou.

Když se někdo pře jestli kompromis ano či ne, měl by při výrazném a zatvrzelém ne zakalkulovat fakt, či možnost, že se mu chtě nechtě motá někde pod nohama radikalismus a extrémní a že o ně může i bez vlastní viny zakopnout.

Tolerance je věc, kterou jsme se doučovali po celou dobu od podpisu Charty 77. Nikdy nezapomenu na příklad, který nám odkázal Jiří Lederer. Je z roku 1968. Tehdy v Praze po "dopisu 99" se nebál vystoupit na tribunu a zastat se těch, na jejichž adresu padala tvrdá a nerozváznutá slova. Jirka vymohl i jim prostor pro názor.

Byl jsem vděčný těm z Nezávislého mírového sdružení, kteří jednají i nadále s úřady o legalizaci sobotních diskusních shromáždění, i těm z jejich stoupenců, kteří poslední sobotu v lednu na náměstí Míru nepřišli. Kdo chce hájit svá práva a pravdu, musí mít svědomí i ruce čisté. Radikalismus a extrémní je přesto mohou zašpinit. Zatím se nám to ještě nestalo.

ZÁVĚREČNÉ SLOVO

Václav Havel

Paní soudkyně,

k jednotlivým argumentům obžaloby jsem se dostatečně vyjádřil v průběhu přelíčení a vyšetřování, nebudu se tedy opakovat a shrnu své stanovisko: domnívám se, že mi nebylo prokázáno ani podněcování, ani ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele. Považuji se tedy za nevinného a žádám, abych byl osvobozen.

Rád bych se ale závěrem vyjádřil k jed-

nomu aspektu celého případu, o němž dosud nebyla řeč. V obžalobě se říká, že jsem se snažil zastřít skutečný protistátní a protisocialistický charakter připravovaného shromáždění. Tímto tvrzením, které ostatně není a ani nemůže být něčím konkrétním doloženo, je mému jednání přisuzován politický cíl. To mne opravňuje k tomu, abych se zde i já zabýval chvíli politickou stránkou celé věci.

Především musím konstatovat, že slovo "protistátní" a "protisocialistický" už dávno ztratilo jakýkoliv sémantický smysl, protože během svého mnohaletého a zcela svévolného používání se stalo jen hanlivou nálepkou pro všechny občany, kteří jsou mo- cí - ať už z jakýchkoli důvodů - nepohodlní, a to zcela bez ohledu na jejich poli- tické smýšlení. V různých fázích svého ži- vote byli těmito slovy charakterizováni i tři generální tajemníci KSC, Slánský, Hu- sák a Dubček. Dnes jsou těmito epitety oz- načovány Charta 77 a další nezávislé inici- ativy, samozřejmě opět jen proto, že je vládě jejich působení nepříjemné a že cítí potřebu je nějak diskvalifikovat. Tomuto čistě jazykovému způsobu politického očer- nění se nevyhnula, jak patrně, ani má obža- loba.

Jaký je tedy skutečný politický smysl toho, co děláme? Charta 77 vznikla a působí jako neformální společenství, které se sna- ží sledovat, jak jsou v naší zemi respektová- ná lidská práva a jak jsou dodržovány pří- slušné mezinárodní paktů, případně Ústava ČSSR. Dvanáct let Charta 77 upozorňuje stá- tní orgány na vážné rozpory mezi přijatými závazky a společenskou praxí, dvanáct let poukazuje na různé nezdravé a krizové jevy, na porušování ústavních práv, na svévoli, nepořádky a nekompetentnost. Touto svou pra- cí Charta vyjadřuje mínění značné části na- ší společnosti, jak mám příležitost se den- ně přesvědčovat. Dvanáct let nabízíme stá- tní moci o těchto věcech dialog. Dvanáct let státní moc na naši iniciativu nereaguje a jen nás za ní zavírá a pronásleduje. Přit- om sama dnes přiznává četné problémy, na které Charta poukazovala už před léty a kte- ré mohly být už dávno řešeny, kdyby byl k jejímu hlasu brán zřetel. Charta vždycky zdůrazňovala nenásilnost a zákonitost svého působení. Jejím programem nebylo a není or- ganizovat pouliční nepokoje.

Nejednou jsem veřejně upozorňoval na to, že míra respektu k nekonformním a kriticky smýšlejícím občanům je ukazatelem míry res- pektu k veřejnému mínění vůbec. Nejednou jsem už řekl, že trvalá neúcta k pokojným projevům veřejného mínění může nakonec vy- volávat jen stále viditelnější a důraznější protesty společnosti. Nejednou jsem řekl, že nikomu nepomůže, bude-li vláda čekat na to, až začnou lidé demonstrovat a stávkovat, a že tomu všemu může snadno předejít věcným dialogem a dobrou vůlí slyšet i kritické hlasy.

Varovným úvahám tohoto druhu nebylo na- sloucháno a dnes tedy soudobá moc sklízí setbu svého vlastního pyšného postoje.

Přiznám se k jedné věci. V pondělí 16. ledna jsem chtěl opustit Václavské ná- městí ihned poté, co budou u sochy sv. Vác- lava položeny květiny k uctění památky Jana Palacha. Setrval jsem tam nakonec přes hodi- nu hlavně proto, že jsem nevěřil svým vlast- ním očím. Stalo se totiž něco, co by mne bý- valo ani ve snu nenapadlo. Zcela zbytečný zásah Bezpečnosti proti těm, kdo chtěli v tichosti a bez jakékoli publicity květiny k soše položit, vytvořil ze zcela nahodilých chodců protestující dav. Uvědomil jsem si najednou, jak hluboká asi musí být občanská nespokojenost, když se toto mohlo stát.

Obžaloba cituje můj výrok na adresu státních orgánů, že situace je vážná. Řekl jsem našim představitelům dokonce, že je vážnější, než si myslí. Šestnáctého ledna jsem náhle pochopil, že je vážnější, než jsem si myslel já sám.

Jako občan, kterému záleží na tom, aby se naše země rozvíjela v míru a pokoji, pev- ně věřím, že si státní moc z toho, co se stalo, vezme konečně poučení a zahájí důs- tojný dialog se všemi složkami společnosti a nikoho nebude z tohoto dialogu vyřazovat tím, že ho bude označovat za antisocialistu. Pevně věřím, že se státní moc přestane ko- nečně chovat k nezávislým iniciativám jako ošklivá dívka, která rozbíjí zrcadlo v do- mnění, že je vinno jejím vzhledem. Proto také pevně věřím, že nebudu znovu bezdůvod- ně odsouzen.

Poslední slovo

Necítím se vinen, nemám tedy, čeho bych li- toval, a budu-li potrestán, přijmu svůj trest jako oběť dobré věci, oběť, která je nicotná ve světle absolutní oběti Jana Pa- lacha, jejíž výročí jsme si chtěli připo- menout.

21.2. 1989

*

U PALACHOVA HROBU 29. LEDNA 1989

Jan Dus

Přes dvacet Holanďanů a západních Němců, evangelíků a katolíků, jednalo v sobotu a neděli 28. a 29. ledna s několika českými a slovenskými katolíky a evangelíky, vesměs chartisty, o zachování míru a zlidštění poměrů na planetě. V neděli po bohoslužbách v salvátorském chrámu jsem se nabídl zahraničním přátelům za průvodce, když jsem zjistil, že vysílají delegaci k hrobu Jana Palacha do Všetat. Vyjelo nás z hotelu Flora holandským mikrobusem osm, dvě Holanďanky, dva Holanďané, dva západní Němci, Jan Chudomel za Nezávislé mírové sdružení a já. Kousek za Všetaty je po pravé straně od silnice obvyklý venkovský hřbitov a po levé straně do mírného svahu novější parkový urnový háj. Urny jsou tu v zemi, přikryté malými žerďovými deskami se jmény pohřbených. Rozešli jsme se hledat Palachův náhrobek. Jednou už jsem ho po delším hledání našel, o Palachových narozeninách 11. srpna někdy v první polovině osmdesátých let. Jirka Pavlíček mne tenkrát vybídl pár dní před výročím k společnému položení květin. Přijeli jsme na hřbitov oba na kole, Jirka z Mělníka a já z Libiše, kde jsme bydleli v kostelnickém bytě, ale já až půl hodiny po domluvené době. Jirka byl už pryč, a když jsem kladl své tulipánky vedle jeho skromné kytičky, také povadlé v parném dni, ptal jsem se, zda nezůstaneme toho dne jediní, kdo přijeli uctít Palachovu památku; zda režim, který nemohl ve 20. století hodit Palachův popel do Vltavy, přece jen nevyhrál, když vyhostil martyrovy tělesné pozůstatky, středověkým termínem relikvie či ostatky, z Olšanského hřbitova na venkov; zda bude někdy palachovská tradice tak silná, aby se staly také Palachovy Všetaty poutním místem národa, jako Husova Kostnice, Komenského Naarden, Masarykovy Lázně. Šest dní pražských palachovských manifestací v dvacátém roce od Palachovy sebeoběti, od neděle 15. do pátku 20. ledna, a potom několika stovkami ctitelů podniknutá, i když policií zmařená pouť k Palachovu

všetatskému hrobu v sobotu 21. ledna, to všechno dalo na mé někdejší obavy velmi slibnou a snad už konečnou odpověď.

Při hledání hrobu jsem ovšem letos v lednu neuspěl, našli jej holanďští přátelé. Jako při mé první návštěvě se od ostatních vůbec ničím nelišil. Nyní na něj položili Jan Paarakker a Jan Chudomel obrovský věnec, přivezený z Holandska, a stuhu s velkým nápisem bez jediné pravopisné chybičky: Mezi-kostelní mírová rada v Holandsku Janu Palachovi. Po položení menšího věnce a kytice následoval důstojný obřad. Jan Paarakker byl hluboce pohnut a řekl, že se před dvaceti lety pod dojmem Palachovy smrti zavázal pracovat k takovému přetvoření světa, aby nebyly nutné oběti, jakou přinesl Jan Palach. Potom jsem přeložil projev Jana Chudomela: Byla to silná myšlenka, která přivedla Jana Palacha k jeho oběti. Jinak by tato myšlenka nepohnula příslušníky tří národů, aby se dvacet let po jeho smrti sešli u jeho hrobu. A pak zazněla nad hrobem německá modlitba Rolfa Bielefelda a holandská modlitba katolického přítele, jehož jméno jsem si nezapsal; česká modlitba nezazněla jen kvůli mé politováníhodné nepohotovosti. Nakonec jsme se všichni objali a odjeli do blízké Libiše s tím, že nás další osudy obou věnců a kytice v urnovém háji nebudou zajímat.

Evangelický kostel v Libiši byl postaven několik let poté, co Josef II. vydal v roce 1781 toleranční patent. Císař povolil tímto státním zákonem v našich a rakouských zemích evangelické vyznání, které u nás bylo v půldruha stech letech od bělohorské porážky téměř vyhlazeno. Libišský evangelický kostel je vlastně jen modlitebna a také tak byl dlouho úředně nazýván, protože kostely nebyly v toleranční době evangelíkům ještě povoleny. První novodobý evangelický farář v Libiši, z Uher příšlý Maďar Jan Végh, překonal odpor obřístevské vrchnosti proti stavbě modlitebny až po několika letech a po zákrocích samotného osvíceného císaře, u kterého se dvakrát domohl audience. Český

učil pastora Végha chudý student Václav Matěj Kramerius, kterému za to Végh v Libiši poskytoval přístřeší, stravu a jeden dukát měsíčně.

Jak se dověděli čtenáři Rudého práva 20. ledna t.r., chodil Jan Palach do libišského kostela s maminkou jako chlapec. Nedlouho před svou smrtí tam byl dvakrát: Na Boží hod vánoční 25.12. 1968, kdy přistoupil s matkou a sborem k svatě večeři Páně, a při pohřbu svého strýce 15. ledna 1969 odpoledne. Do kostela nás v neděli 29.1. t.r. místní farář ochotně vpustil a já jsem ukázal zenraničním hostům a českému příteli lavici, v které seděli Palachovi, matka se synem, o vánocích 1968. Kde seděli o tři týdny později s Janovým starším bratrem Jirfím při pohřbu matčina bratra, v předvečer Janova sebeupálení, není známo.

Z kostela se odebralo osm zahraničních a domácích poutníků ve stopách Palachovy rodiny na blízký hřbitov, k hrobu Janova strýce. Hrob je na levé straně hřbitova vzhůru a na náhrobku jsme četli datum smrti Ferdinanda Kostomlatského: 11.1.1969. Stáli jsme na místě, kde četl 15. ledna 1969 tehdejší libišský farář, dr. ing. Jakub Trojan, devatero Kristových blahoslavenství z 5. kapitoly Matoušova evangelia, a kde tenkrát naslouchal student čistého srdce, který lačněl a žíznil po spravedlnosti. Následujícího dne otrásl neslýchaný čin neznámého studenta svědomím národa a mnoha lidí ve světě.

Farář Trojan vyjádřil nejhlubší záměr Palachova činu z 16. ledna 1969 biblickým textem k svému kázání nad Palachovým hrobem 25. ledna toho roku: "většího milování nad to žádný nemá, než aby duši svou položil za přátele své." Překlad kralické bible, zvolený farářem Trojanem, není méně srozumitelný než moderní překlad ekumenický: "Nikdo nemá větší lásku než ten, kdo položí život za své přátele." Položit duši, položit život za přátele, za celý národ. Aby národ trval na svobodě tisku, aby se nesmířil se lží, aby se všichni, kdo si říkají Češi, snažili pravdivě mluvit a pravdivě jednat i za cenu osobních obětí, když přece jeden student dobrovolně přinesl pro vyburcování národa k statečnému mluvení a hájení pravdy obětí nejvyšší - toto byl Palachův sebeobětovný záměr. Farář Trojan nemohl vybrat pro jeho pohřeb lepší biblický text než Kristovo slovo z 15. kapitoly Janova evangelia.

Při každé návštěvě libišského kostela

viděl Palach na stěně vlevo od kazatelny Husův reliéf se známým Husovým sedmerem: "Proto, věrný křesťane, hledej pravdu, slyš pravdu, uč se pravdě, miluj pravdu, mluv pravdu, drž pravdu, braň pravdu až do smrti." U Husa znamená "až do smrti" totéž co staré české "až do těch hrdel", s nasazením života. Palachovo sebeupálení v Praze evokovalo v národě Husovo upálení v Kostnici okamžité a všeobecně. Srovnávání obou upálení je však oprávněné. Hus umřel jako mučedník svého svobodného kázání Božího slova, a bylo to věrně ve smyslu jeho odkazu, že jeho přívrženci postavili čtyři roky po jeho smrti do čela svého programu obnovy křesťanstva, proslulých čtyř pražských článků, tento požadavek: "Najprvé, aby slovo Božie po království Českém svobodně a bez překážky od křesťanských kněží bylo zvěstováno a kázáno." Palach odeslal před svým upálením na různá místa dopis obsahující dva požadavky, z nichž první byl tento: "Okamžité zrušení cenzury." Ale požadavek zrušení cenzury není nic jiného než světské, sekulární vyjádření požadavku Husova a husitských evangeliků, aby bylo Boží slovo zvěstováno "svobodně a bez překážky". Toto světské vyjádření je neúplné a nedokonalé, protože odhlíží od Boha, který je základem veškeré svobody a lidské důstojnosti. Přes tuto neúplnost je však sekulární vyjadřování křesťanských požadavků oprávněné a společensky užitečné. Svou smrtí za svobodné kázání Božího slova připravil Hus víc než jiní velikáni lidstva novověké vítězství sekulární svobody projevu a demokratické samosprávy, a Palach zase bourá svým úděsným protestem proti cenzuře samotné základy takticky kamuflovaného, ale před jakoukoli skutečnou revizí žárlivě chráněného programu dnešních československých vládců, využívat socialistickou státní moc proti zvěstování evangelia. Husův požadavek svobody Božího slova a moderní sekulární odmítnutí cenzury jsou historicky a obsahově neoddělitelné. Už proto jsou Hus a Palach mučedníci jednoho rodu. Jiskra z hranice českého arcikacíře zapálila po půl šestém století živou pochodň, která chtěla v lednu 1969 zastavit proces demoralizace národa, proces tzv. normalizace.

Kostnický mučedník se sice sám neupálil, ale je podobný Palachovi v tom, že jeho smrt nebyla zcela nedobrovolná. Šel do Kostnice, ačkoli věděl, že ti, kteří ho tam

obeslali, ho tam velmi pravděpodobně, téměř jistě upálí. Jeho rozhodnutí se mohlo jevit jako sebevražedné. Palach se zase podobá Husovi v tom, že jeho smrt nebyla zcela dobrovolná. Stál pod morálním tlakem konspirační skupiny, ke které se připojil sice dobrovolně, ale zase pod tlakem morálních důvodů, z mimořádně silného vědomí spoluodpovědnosti za "naše národy". Koncem roku 1968 byla v národě právě mezi studenty, po nezdaru jejich politické stávkové, nejsilnější ochota k osobním obětím v zájmu morálního zdraví národa, a byl tu příklad budhistických mnichů v jižním Vietnamu, kteří se jeden po druhém upalovali na protest proti režimu Ngo-dinh-Diema. Zmíněný dopis, který Palach napsal nedlouho před svým činem, začíná slovy: "Vzhledem k tomu, že se naše národy octly na okraji beznaděje, rozhodli jsme se vyjádřit svůj protest a probudit lid této země následujícím způsobem. Naše skupina se skládá z dobrovolníků, kteří jsou odhodláni se dát pro naši věc upálit. Já jsem měl tu čest vylosovat si jednotku, a tak jsem získal právo napsat první dopisy a nastoupit coby první pochodeň."

Mnoho lidí věří, že si Palach skupinu "pochodní" vymyslel, ačkoli nemají pro své podezření žádný skutečně pádný důvod. Plán donutit národ sérií živých pochodní k ráznému a vítěznému odporu proti tzv. normalizaci byl ovšem pochybený, ať už byla skupina dobrovolníků realitou nebo fikcí. Národ by nebyl ani po několika veřejných sebeupáleních schopen splnit položené požadavky. Vzbouřil by se proti příliš krutému vydírání a Palachova sebeoběť by nakonec posílila pozici nemorálních normalizátorů. "Řetěz sebevražd by znehodnotil, čeho dosáhla smrt první." /Eva Kantůrková, O etice Palachova činu, časopis PROSTOR č.12, str. 45-52/ Palach byl jako člen konspirační skupiny za pochybený plán spoluodpovědný.

Mučedníková velikost byla však spíše v intuíci a v etickém rozhodnutí /Kantůrková/ než v racionální reflexi činu, který z té geniální politické intuice a z toho heroického rozhodnutí vzešel. Bylo na národu, aby zkorigoval nepatrný a vlastně nutný nedostatek mučedníkovy činu. Bylo by přece odpudivě velikášské, kdyby martyr neplánoval svůj čin pouze jako první v řadě, nýbrž jako osamělý, jedinečný, zbožně uctíváný milník na cestě národa. Tím, že chtěl být pouze jedním v řadě, dokázal martyr svou skromnost, a národ spravedlivě odměnil tuto skromnost

tím, že okamžitě povýšil prvního na jediného. Morální autority jako Jaroslav Seifert hned začaly zapřísahat Palachovy druhy a všechny ostatní, kdo by chtěli jeho čin zopakovat, aby to nečinili. 25. ledna 1969 doprovodilo Jana Palacha na poslední cestě půl miliónu lidí, ale jako by tím chtěli říci: Naše Čechy nejsou Vietnam, a my jsme přijali studenta Jana vedle mistra Jana za národního mučedníka v důvěře, že vy mladí už nezapálíte žádnou podobnou pochodeň, ale necháte se mladým martyrem, svědkem a mučedníkem života v pravdě a svobodě strhnout k něčemu užitečnějšímu: K takovému doživotnímu meditování Palachova činu, aby světlo z jediné živé pochodně zahánělo i beznaděj i zbabělost; aby Palachova sebeoběť zůstala jedinou svého druhu, nenapodobenou a neopakovanou, ale jako taková aby se stala nám všem a našim potomkům inspirací k statečnému jednání v zájmu morálního zdraví národa. Situaci zachránili také dvojka a další ze skupiny dobrovolníků, pokud existovala. Všichni se nechali přesvědčit. Po dvaceti letech můžeme s úlevou říci, že se záměr Palachova povýšení na národního hrdinu zdařil. Proti Palachově představě se u nás nestalo sebeupalování prostředkem politického zápasu. Sebeoběť Jana Zajíce přijali morální lidé opět se zapřísaháním mladých před dalším sebeupálením. Statisíce slyšely nedávno ze zahraničního rozhlasu úpěnlivou prosbu Zajícovy maminky, aby si už nikdo nevzal život tak, jak to učinili Palach a po něm její syn. Prosba byla vyslyšena a dvacáté výročí proběhlo bez sebeupálení. Václavu Havlovi poslaný dopis, který ohlašoval další upálení s podezřelou nemotorností, se nyní všeobecně pokládá za policejní provokaci. Dnes už by mělo být jasné, že nikdo nemá šanci vklínit se za Palacha a Zajíce jako třetí.

Dvacet let po Palachově oběti se však stalo víc, než že se nikdo neupálil. Mučedník připravil národu druhé překvapení, tentokrát jednoznačně kladné, překvapení osvobozující a radostné, i když zaplacené tělesným utrpením mnohých a téměř smrtí jednoho manifestanta. K nejmasovějšímu vystoupení národa proti normalizátorům nedošlo od Palachova nezapomenutelného pohřbu 25. ledna 1969 ani loňského srpna při dvacátém výročí invaze, ani loňského 28. října při sedmdesátém výročí vzniku republiky, ale v předvečer letošního dvacátého výročí Palachova sebeupálení 15. ledna a v následu-

jících šesti dnech. Palachovu pochodeň, nikoli fyzickou, ale duchovní, převzal přesně po dvaceti letech na místě Palachova sebeupálení 16. ledna 1989 na Václavském náměstí Václav Havel, vedle pana kardinála neformální mluvčí národa, když se nechal zadržet při uctění Palachovy památky. Také nynější mohutné petiční akce kulturních a vědeckých pracovníků byly bezprostřední odpovědí na palachovské manifestace 15. až 21. ledna. Souvislost těchto protitotalitních vystoupení s Palachovým odkazem vůbec nebyla jen vnější. Tisíce manifestantů a signatářů muselo překonat strach, a právě k tomu jim pomohla Palachova památka. Havel vyjádřil postoj tisíců, když řekl soudkyni těsně před svým nespravedlivým odsouzením 21. února: Budu-li odsouzen, bude to oběť nesrovnatelně menší než ta, kterou přinesl Jan Palach. Dodejme, že tisíce takových nesrovnatelně menších, přitom však skutečných obětí přibližují národní obnovu,

bez které bychom museli zahynout.

Noc, kterou ozářila Palachova pochodeň, ještě neskončila. Dnes ještě není uctění Palachovy památky prázdným gestem. Národ si všímá nejen toho, kdo se k Palachovi hlásí, ale i toho, kdo se k němu nehlásí. Přihlásil se pan František kardinál Tomášek, pražský katolický arcibiskup, touto větou svého dopisu předsedovi federální vlády z 21.1.89: "Jestliže v minulých dnech naši občané chtěli využít příležitosti výročí smrti Jana Palacha, který obětoval svůj život v přesvědčení, že naši občané si uvědomí cenu lidské svobody, pak pokojné uctění památky tohoto mladého milovníka a obránce svobody jen vyjadřuje skutečné smýšlení našeho lidu a jeho touhu po plné svobodě." Nejen katoličtí křesťané jsou panu kardinálovi ze srdce vděční za tuto symbolickou kytici na mučedníkův hrob.

22. února 1989

ZAMLČENÁ OBĚŤ EVŽENA PLOCKA Z JIHLAVY

Eva Kantůrková

Těžko mít jistotu nějaké obecněji platné společenské spravedlnosti: jestliže si uhájí práva jedna část společnosti, druhá na to doplatí větším či menším bezprávím. O jednu spravedlnost se ale člověk přičinit může: o to, aby nezapadly v nepaměť skutky lidí poražených. Je to asi jediná odměna lidem, kteří se obětovali nebo byli obětováni ve společenských bojích.

Krátce po Palachovu týdnu přítel z Moravy vyprávěl, že stejně jako Jan Palach a Jan Zajíc v Praze, učinil ze sebe živou pochodeň Evžen Plocek v Jihlavě. Stalo se to 4. dubna 1969 na jihlavském náměstí, tedy veřejně; ještě večer o tom redaktor Jan Petránek odvyšlal krátkou zprávu v rozhlase, tím ale na událost upozornil i úřad, a tomu se dokonce podařilo, co se režimu daří už dvacet let: uvrhnout protestní čin do nepaměti, v rovnou oběť zamlčet. Abychom přispěli ke spravedlnosti historické paměti, dohodli jsme se s jihlavskými přáteli, že popíšu vše, co mi vyprávěli; a že tak současně otevřeme příležitost zveřejnit i další svědectví do události zasvěcená.

Nejdřív jsme hledali Plockův hrob. Jihlavský hřbitov je rozlehlý, v paměti zůstalo jen přibližné ponětí o místu posledního rozloučení před dvaceti lety. František Kaňka ale potkal známého, který nás k hrobu dovedl. Široká plocha dvojhrobky, na obou vyhlazených žulových deskách košíky s chvojnám a nevadnoucímí slaměnkami, v záhlaví prostý tmavošedý kámen se jménem. Evžen Plocek se narodil 29. října 1929 a zemřel 9. dubna 1969, půl roku mu chybělo do čtyřiceti let. Okolnost dost závažná v úvaze o důvodech drastického a dramatického zakončení života: nebyl to mladíček jako Palach nebo Zajíc, to o mládí se může říci, že jeho rozhodování o životě nebo smrti visí na vlásku, ale čtyřicátník?

Plockovi rodiče byli obyčejní lidé, tatínek byl dělník. Marie Holubcová mi ukazuje kolonii nízkých baráček nedaleko hřbitovní zdi, snad tam, ale stoprocentně si tím jistota není, Plockovi bydleli. Evženův životopis se od mládí stváří jakoby podle vzorové příručky o tom, jak se chudý a schopný chlapec může v socialismu uplatnit; ta drastická

smrt ovšem zaráží, a řeknu hned na začátku, že vedle linie Plockových osobních úspěchů běží současně linie vývoje politických poměrů: a na ní se odvíje jihlavský případ vzdrovité smrti. Ještě za války se Evžen učil nástrojařem a s touto vysokou dělnickou kvalifikací začal pracovat v největším a po válce nově budovaném jihlavském závodě Motorpal. Na konci války bylo Evženovi šestnáct let a politiku reflektoval způsobem přiměřeným svému mládí i odpovídajícím tehdejší dobové atmosféře. Asi s dvaceti kamarády tvořili trampskou skupinu, nazývali se for recese boys, a že jsou obdivovateli Ameriky; dokazovali vojenskými turnaji s nápísem US. Bylo umění si takové turnaje opatřit; a pokaždé, než se vydali na tramp, obešli recesníci s turnaji na zádech obřadně celé jihlavské náměstí. Je to jedno z největších náměstí i v celé Evropě, ubíhá lehce s kopce, lemováno mnoha vzácnými renesančními průčelími domů z bohatých dob dobývání stříbra pod Jihlavou - a mně se nechce napsat, co vyhlíží tak nadneseně osudově: že podobně demonstrativně na tom náměstí skončil Evžen Plocek i svůj život. Jistě tu nějaké vnitřní hlubinné souvislosti jsou - a přece se bojím hned několikerého krátkého spojení. US turna na zádech byla i v časech před únorem 1948 a zvláště asi v nově osidlované Jihlavě ostentativním politickým programem, avšak jednak prý se dost mnozí z recesníků stali až význačnými straníky, a jednak se i život Evženův vyvíjel následovně: V základní vojenské službě prý aktivně pracoval v ČSM. Vrátil se do Motorpalu a v roce 1953 se stal členem odborového závodního výboru. Byl zvolen do krajského výboru svazu kovářů a později i za člena ústředního výboru svazu. V roce 1955 odešel z nářadovny a začal pracovat jako placený předseda závodního výboru ROH. V té době vstoupil i do komunistické strany. Někdy v těch letech chodil Plockovými stopami Posázavím a podle Berounky inženýr Pavel Novák a vzpomíná, jak legenda o for recese boys dlouho obíhala trampské osady. O někdejším šerifovi recesníků, placeném odborovém předákově, ale nikdo z pamětníků neřekl, že by se prudkou kariérou zkazil. Naopak všichni tvrdí, že se dobře staral o lidi,

Ostatně při politické kariéře nesetřval. Udělal si střední školu a ve svých devětaadvaceti letech začal dálkově studovat na vysoké ekonomické škole zahraniční obchod. Z placené odborářské funkce přešel do ob-

chodně technické služby podniku a po skončení vysoké školy se stal vedoucím obchodního oddělení. Do roku 1969 to dotáhl na obchodního náměstka ředitele podniku. Plockova odborná kariéra byla tedy zas tak pronikavá a zas všichni potvrzují, že byla zasloužená. Plocek byl schopný, pracovitý a v práci poctivý. Politika ale přece jen byla jeho osudem. Na jaře roku šedesátého osmého byl zvolen místopředsedou celozávodního výboru KSČ a stal se členem okresního výboru KSČ v Jihlavě. Patřil k tak zvanému křídlu progresivistů. Na krajské konferenci v Brně byl zvolen delegátem XIV. sjezdu KSČ. Po invazi jelo z Jihlavy na Vysočanský sjezd všech 13 delegátů, jeli tajně, bydleli v hotelu Opera. Tehdejší druhý tajemník okresního výboru Jaroslav Šebesta, který mě hlavně do případu zamlčené oběti zasvěcuje, chodil s Evženem Plockem po Praze: sovětské tanky v ulicích, zablokované mosty, rozstřílené domy, lidské oběti, nápisy na zdech a výlohách, vzrušené postávání davů a diskuze v ulicích, noční stanné právo. Přízračná atmosféra země neprávem obsazené prý ale Plocka nedeprimovala, muž vyslaný z okresního ústraní k důležitým událostem se nadchl chytrým vzdorem Vysočanského sjezdu. "Odejdu s dlouhým nosem," řekl Šebestovi, "ve Vysočanech to odhlasujeme."

Ptala jsem se všech, s nimiž jsem o Plockovi mluvila, jak si vysvětlují jeho rozhodnutí upálit se. Zlom prý u něj nastal někdy v březnu roku šedesátého devátého, kdy atmosféra po provokačním útoku na kancelář Aeroflotu v zemi zatuhla. Muž, který nechce být jmenován a který Plocka dobře znal, řekl: "Ve funkci byl Evžen dost suverénní, čišela z něj jistota. Byl v tom až lehkomyšlný, i o věcech hodně složitých snadno prohlásil, že to se zařídí." Takže proti porážce protestoval smrtí? - Muž, který Plocka znal, na otázku odpověděl: "Události se ho silně dotýkaly. Byl to citlivý člověk. Poměry na něj působily depresivně." Jaroslav Šebesta mi půjčil dopis Plockova učitele a přítele dr. Jaroslava Bělky. Ten si po Plockově smrti vybavil, že už někdy kolem května 1968 mu v dlouhém rozhovoru o situaci Evžen řekl: "Nechci zemřít jako dobře situovaný penzista." V momentu sebeoběti věta zazněla prorocky, ale v okamžiku, kdy byla vyslovena, mohla znamenat mnohé. "Snad viděl jasněji a dřív než my černou budoucnost, která nás čekala," řekla Marie Holubcová, žena vybavená schopnostmi a vzdě-

láním k vědecké práci; normalizátoři ji poslali nejdřív kydat hnůj a teď pracuje jako dělnice v pekárně i na nočních směnách. Nikdo, s kým jsem mluvila, však nepřipustil jiný motiv Pločkova rozhodnutí, než výhradně politický.

Politický protest vlastní smrtí. Úvaha naráží tak podobně, jako naráží pták zavřený v místnosti na okenní sklo: vše za sklem je ve své fakticitě jasné, a přece je ztíženo postihnout smysl viděného. Kde, na kterém místě překročil Evžen Plocek onu mez, která nás úporně vrací do života? Byl ženatý, měl třináctiletého syna, chlapec prý na něm lpěl, otcova smrt byla pro něj těžkým otřesem. Evžena Plocka přežili i oba rodiče, stará paní Pločková prý nepřestávala chodit ve smutku a lidé ji často vídali na hřbitově. O manželce Evžena Plocka mí přátelé hovoří jako o úsměvné, hodné, milé ženě, pracovala v závodě v konstrukci. A všichni dosvědčují, že Evžen byl řádný muž a o rodinu že se staral. Těžko tedy napsat, že politické zklamání zavázilo víc než odpovědnost k blízkým, ta odpovědnost v tom rozhodnutí nějak musela být obsažena. A je zhola nemožné najít tu chvíli, tu událost, to slovo, tu osudovou větu, která se natolik vryla do duše, že převážila nade vším. Z toho však, s jakou úctou o Pločkově oběti mí přátelé hovoří, a taky z reakce jihlavské veřejnosti na jeho čin před dvaceti lety, mohu usoudit, že v jeho rozhodnutí je obsaženo něco z dávných archetypů lidského jednání, jež vstoupily do dramát a legend anebo prodchnuly náboženství, a před nimiž, když je mezi námi skuteční někdo živý, stojíme v úžasu a uchwácení.

Zajisté nejsme pro sebeupalování. Každému takto rozhodnutému bych řekla "nedělej to, jsou ještě jiná řešení, která jsi nevyzkoušel". Přesto ale musím napsat, že pojetí mravnosti založené na ochotě k oběti, na protestu obětí, se vzpírá právě tlaku totalitní moci, která spravuje společnost ohlučováním a strachem, a že se u nás objevuje zároveň a v souvislosti s ní. A musím napsat i to, že tušenou sílu této mravnosti uplatnil nejen evangelismem, tedy husovstvím odchovaný Jan Palach, ale že ji jako jedinou pro sebe možnou použije i reformní komunista Evžen Plocek. A bylo by falešné vidět v oběti projev mesianismu nebo mučednictví, tento tón poněkud zazněl u mladičkého Jana Zajíce, ale ani Palach ani Plocek se mučedníky necítili; to lidská bezmoc si

hledala způsob odporu, s nímž si totalitní moc nejméně může poradit, protože jeno mravní obsah je jí nedostupný.

V mírnějších, ne tak dramatických podobách se na mravnosti vzdorné oběti v sedmdesátých a osmdesátých letech rozvinulo celé hnutí, mám na mysli Chartu 77 a ostatní nezávislé iniciativy, jež jsou založeny právě na filosofii nenásilného odporu zlu i případnou obětí. Neboť každý, kdo se k takové iniciativě připojí, kdo by dnes byl jen napsal dopis ve prospěch Václava Havla, ten nejen přemáhá strach, nýbrž současně ví, že jej přemáhá i k tomu stát se obětí represí. Nemít strach být mocí potrestán za dobrou věc. Nemít strach obětovat cosi svého dobrého v odporu proti věci zlé. Když uvěznili Ivana Polanského, všichni vydavatelé samizdatů se nabídli v petici k podobnému trestu. I po zatčení Václava Havla vznikla petice prokurátorovi, v níž se signatáři hlásili o trest, neboť také souhlasí s tím, zač byl Havel odsouzen, s položením květin na Palachovu památku. Veřejně se o takový trest přihlásil protestem proti Havlovi odsouzení Radomír Malý. V zaostalosti československých politických poměrů se takto paradoxně vytváří ohnisko myšlenkové a mravní kultury, která si zaslouží pozornost.

Po Palachovi a Zajícovi už musel Evžen Plocek vědět, že jej čeká jistá smrt. Vybral si Velký pátek, což může naznačovat ať vědomě či intuitivně volený předobraz oběti Kristovy. Zůstaňme ale jen u toho, co víme jistě. Po druhé hodině, když v pátek v Motorpalu skončila směna, šel nebo jel Evžen Plocek na náměstí. Asi v půl třetí ho na stanici trolejbusu potkal Jaroslav Šebesta. Plocek vypadal i mluvil smutně, dost to kontrastovalo s jeho založením člověka plného života a elánu. Předpovídal návrat hluboko do předlednových poměrů. "Přijď po svátcích," řekl mu Šebesta, který odjížděl na právě smluvenou schůzku, "popovídáme si." Mluvili spolu pár minut než přijel trolejbus. Plocek podával Šebestovi obřadně ruku, ten si důvod oné obřadnosti uvědomil, až když bylo po všem. Nač se tento muž v dobrém postavení a v nejlepší věku chystá, nenápadlo nikoho.

V kavárně Alfa s ním mluvil kamarád z mládeže, taky nic nevytušil. Zde mohl Evžen Plocek vypít tak tři panáky rumu, jejich množství by odpovídalo třem promile alkoholu v krvi, jak je pak zaznamenala lékařská zpráva. Všichni, s nimiž jsem mluvila, vyloučili,

že by Plocek byl alkoholik nebo že by jednal pod vlivem alkoholu. Ani po jeho smrti jihlavští nedovolili antipropagandě z něj alkoholika udělat. Zřejmě se napil pro uvolnění a jeden můj přítel dobře poznamenal, že podivné by spíš bylo, kdyby se předem něčeho nenapil. Taký někomu telefonoval, bezpečnost nezjistila komu. Potom šel do drogerie na levé straně náměstí a koupil si dvě lahve nitrocelulózového ředidla. O kus výše se pak v průjezdu jednoho domu polil. Měl na sobě zelený hubertus a černou radiovku, jednou lahví se polil zezadu, druhou zepředu.

Bylo před velikonoce, na náměstí byly kolotoče, houpačky, střelnice, krámky, jarní pouť. Byla tu spousta lidí. Když jihlavský koordinační výbor uměleckých svazů a pracovníků v kultuře vydal k události prohlášení, kritizoval v něm činitele městské správy, že v den pohřbu nevykázala z náměstí zábavní podniky a že tu nevyvěsili jedinou smuteční vlajku. Jednou, myslím si, tu bude mít Evžen Plocek pamětní desku. Přešel mezi houpačkami a lidmi náměstí směrem vzhůru a napříč a když míjel střelnici, hodil na její pult složený papír, na nějž vlastní rukou v jedné větě napsal i důvod své smrti i svou závěť: "Jsem pro lidskou tvář a pro demokracii." Kolem mariánského sloupu došel na roh náměstí před tehdejší sekretariát OV KSČ, dnes je v budově spořitelna. Bylo po třetí hodině. V krabičce měl jedinou zápalku. Že si nechal při sobě jen tu jedinou i že demonstrativně oběť chtěl podstoupit uprostřed lidského davu, jako by nasvědčovalo, že hrál s osudem. Prohrál. Zápalka se vznítila, ředidlo muselo okamžitě vybuchnout. A lidé hned nevěděli, jestli nejde o nějakou poučovou atrakci, zmateně váhali, a on stál a hořel, a až po chvíli ho svalili na zem a strhli z něj hubertus. Hořela mu už i kůže. V nemocnici umíral do 9. dubna. Chodila za ním jeho žena i přátelé. Jaroslav Šebesta za ním byl dva dny před smrtí. "Evžene", optal se, "bylo to až tak nutné?" - "Já neměl jinou možnost protestu," odpověděl Evžen Plocek.

Po zprávě v rozhlase v pátek večer následovalo přísné vládní embargo na všechny informace o události. Předseda vlády Oldřich Černík už v sobotu osobním příkazem zavázal jihlavské funkcionáře nedávat žádné zprávy pro tisk. Do centrálního tisku o Plockově sebeoběti skutečně nepronikla ani řádka. Ostatně v té době byli už všech-

ny svobodomyšlné noviny a novináři umlčeni. Evžen Plocek umíral v době, kdy se schylovalo k pověstnému dubnovému plénu ÚV KSČ, kde se dokončil mocenský převrat zahájený invazí. Do Jihlavy přijel dokonce zvláštní zplnomocněnec Sovětského svazu pro okupaci Československa tajemník Kuzněcov, dal svolat předsednictvo okresního výboru KSČ a vyžádal si od něj a od bezpečnosti politickou zprávu o situaci ve městě a v okrese. Naléhal na to, nešířit zprávy o případu a rozhodně nedělat veřejný pohřeb.

Umlčet zprávy o vzdorné oběti se podařilo jen zpola. Když Plocek zemřel, závodní časopis Tryska uveřejnil jeho životopis a portrét, z novinového výstřížku hledí mladistvá, otevřená a bezelstná tvář. Okresní časopis Jiskra zveřejnil zprávu o Plockově pohřbu. Proti vůli zavázaných funkcionářů si dělníci motorpalu vynutili oficiální obřady, okresním funkcionářům a institucím nezbylo, než se přidat. Že se Plockovu oběť nepodařilo zdiskreditovat, o to se zasloužil zejména koordinační výbor uměleckých svazů, jeho jihlavská pobočka. Malíř, ředitel divadla, historik, socioložka, lékař. Psali Evženu Plockovi do nemocnice, ti nejbližší ho tam navštívili, získávali utajované zprávy o případu, zabránili jeho falešnému výkladu, pomáhali i s přípravou pohřbu. Po letech o Plockovi psal a vyprávěl v rozhlase jeden z nich, lékař Rudolf Hampach, který emigroval do Německa. Umělci Jihlavska se pokusili vydat novoročenku k Roku 1970 Rodné zemi zpívám, v níž verše Jana Zahradníčka a obraz Bohumila Krátkého Prométheův oheň měly připomenout oběť Evžena Plocka. Novoročenka byla vytištěna, ale bylo zakázáno ji rozšiřovat, údajně protože na fotografii titulní strany bylo pole bílých máků, a mezi nimi jediný rudý. Rudá barva jednoho květu uprostřed ostatních bílých mohla připomínat ojedinělost Plockova činu, cenzor ale spíš usoudil, že bílá tu má převahu nad rudou. Pro zajímavost - v novoročenke měl dřevoryt také Michael Florián ze Staré Říše a jeho blízká příbuzná, tehdá mladičká Juliana Stritzková, dnešní žena Martina Jirouse. Tak se události vracejí ke svým výchozím odům, neboť když píšu tyto řádky, je právě Ivan Martin Jirous v Jihlavě odsouzen k 16 měsícům vězení; napsal a dával podepsat protest proti nezákonnostem a žádal vyšetření smrti vězně Pavla Wonky.

Pohřeb se konal v sobotu 12. dubna. Smuteční tryzna se odbývala před bránou Motor-

palu, nad rakví mluvil ředitel podniku, předseda organizace komunistické strany a náčelník lidové milice. Rakev byla zahalena do státní vlajky. Od továrny se kondukt vydal kolem Plockova domu na hřbitov. Od brány motorpalu ve Starých Horách jsou to ke hřbitovu dobré tři kilometry, tam všude stáli na chodnicích, šli v průvodu a přidávali se k nemu tisíce lidí; rakev už snášeli k hro-

bu, a konec průvodu byl ještě u továrny. Přišli Jihlavané i lidé z celého okolí, Evžena Plocka doprovodily všechny organizace a korporace. Na přeplněném hřbitově promluvil vedoucí tajemník okresního výboru KSČ. Byl jarní den. Svítilo slunce.

Snad se letos 4. dubna jihlavským přátelům podaří položit na hrob Evžena Plocka kytičku.

ŘEČ NAD HROBEM T.G. MASARYKA

Milan Jelínek

Přijeli jsme k lánskému hrobu prvního prezidenta Československé republiky Tomáše Garrigua Masaryka, abychom se poklonili u příležitosti 139. výročí jeho narození jeho památce. Přijíždíme jako moravští občané, kteří usilují o legalizaci Masarykovy společnosti, ale jsme přesvědčeni o tom, že zastáváme stanovisko většiny Moravanů, kteří si svého rodáka z Hodonína nesmírně váží a kteří nesli s nelibostí vymazávání Masarykova jména z našich politických i kulturních dějin, nebo dokonce hanění tohoto velkého muže nepravdivými výroky o jeho domněle reakčních myšlenkách a politických činech. Je pravda, že se leccos v Československu v několika posledních letech změnilo v tom směru, že se začala znovu kladně hodnotit Masarykova úloha při budování české filozofie a sociologie i jeho činnost politická, která za Rakouska-Uherska směřovala k demokratizaci poměrů v Předlitavsku, a zejména v českých zemích a k probojování kulturních a politických práv Čechů v habsburské monarchii. I oficiální historiografie musela Masarykovi znovu přiznat velkou zásluhu o obnovení samostatnosti českého státu a musela vrátit do paměti současníků další velké osobnosti protirakouského odboje - Edvarda Beneše, Milana Rastislava Štefánika, Karla Kramáře, Aloise Rašína aj. Masaryk se znovu vrátil i do dějin Československé republiky, a to jako politik, který podle vzoru západních demokracií, zvláště demokracie severoamerické, prosadil demokratické zřízení nového státu a jako prezident republiky až úzkostlivě bděl nad zachováním demokratických principů organizace naší národní společenosti.

Snad právě Masarykova nedůvěra vůči všem uskupením, která do svého programu zahrnovala i jiné metody politického boje než metody demokratické, vynesla Masarykovi po únorových událostech nepřízeň mocných a ovšem i nepřízeň oficiálních historiografů, kteří byli z vědců poníženi v služebnicky nedemokratického režimu. Přes jisté snahy očistit Masaryka od nánosu lží a tendenčních odsudků a přiblížit jeho vědecké a politické dílo i mladé generaci, z jejíž paměti byl takřka vymazán, jsme svědky rozpačitosti současných politiků nad hodnocením Masarykových názorů politických a nad posuzováním jeho praktických politických činů.

O tom, jak si současná politická moc nepřeje, aby Masarykovo jméno proniklo znovu hlouběji do povědomí našich národů, ačkoliv si to světový význam Masarykův opravdu zaslouhuje, svědčí neblahé zkušenosti skupiny československých občanů z Prahy a Brna, která se pokusila založit Masarykovu společnost. Tato společnost měla podle navrženého programu soustředit ve svých řadách občany, kteří se chtějí věnovat studiu Masarykova života a díla, přispívat k uchování Masarykovy památky a účastnit se propagace jeho myšlenek. V srpnu 1988 ministerstvo vnitra ČSR zamítlo žádost o zřízení Společnosti podle zastaralého zákona z r. 1951 o sdružování občanů, podle zákona, který je ve zřejmém rozporu s Mezinárodním paktem o lidských právech, přijatým do našeho zákonodárství. Ministerstvo si nedalo ani příliš velkou námahu s právní argumentací, která měla zamítavé rozhodnutí zdůvodnit. Ve svém rozkladu přípravný výbor Masarykovy společnosti upozornil na to, že naší ob-

čané mají právo na kulturní činnost, k níž patří i studium a propagace díla našich významných osobností, a že je nesprávné budovat oficiální badatelské monopoly, které by vylučovaly z účasti na bádání ostatní občany. V říjnu minulého roku však ministerstvo své zamítavé stanovisko potvrdilo. Přípravný výbor, vědom si svého občanského práva, bude o ustavení Společnosti dál usilovat.

Masaryk nám zanechal významné dílo filozofické a sociologické, v němž se mu podařilo změnit základní orientaci české filozofie. Zatímco před ním se česká filozofická činnost /např. Josef Durdík/ opírala především o filozofii německou /zejména o Hegela a Herbarta/, Masaryk se přiklonil k anglickému empirismu Lockovu a západoevropskému pozitivismu Comtova a Spencero-
vu. Mnoho úsilí věnoval i tomu, aby pro české filozofické myšlení co nejvíce vytěžil z filozofie ruské. Z nejdůležitějších filozofických prací Masarykových jmenujme alespoň jeho pokus o vypracování systému věd v Základech konkrétní logiky /1885/, jeho kritické posouzení základů marxismu v Otázce sociální /1898/ a jeho pozoruhodný náčrt etických problémů společnosti v Ideálech humanitních /1901/. Ze sociologických prací byla hned po svém vydání v němčině /1881/ vysoce oceněna studie o sebevraždě /česky až 1904/.

Mnoho úsilí věnoval Masaryk filozofii českých dějin a výsledky publikoval v r. 1895 pod názvem Česká otázka. Podle Masaryka bylo a je veškerým smyslem našeho národního života směřování k humanitě, k ideálu všeobecného bratrství. Tuto orientaci se Masaryk snažil prokázat v reformním úsilí Husově a v jeho mučednické smrti, ve způsobu myšlení a žití českých bratří a v činnosti buditelů národa v první polovině 19. století. Masaryk vyvolal tímto pojetím českých dějin diskusi, která se vlekla takřka tři desetiletí a nechala mnoho otázek otevřených.

Připomenme zde odlišné názory Josefa Kaizla, Matyáše Murka, Jana Jakubce, Josefa Pekaře a dalších. Masaryk podal vynikající rozbor duchovních proudů ruských v 18. a 19. stol., rozbor, který vzešel z úvah nad myšlenkovým světem Dostojevského. Kniha byla vydána nejprve německy /1913/ a potom česky pod názvem Rusko a Evropa /2sv. 1919, 1921/.

Mohli bychom jmenovat mnoho dalších prací, ale i z přehledu nejdůležitějších děl je vidět, jak široký byl vědecký obzor Masarykův a na jak vysoké úrovni dovedl Masaryk řešit otázky, které si kladl. Je nepochopitelné, že současná politická moc dala Masarykovy spisy vyřadit z knihoven nebo aspoň ztížila k nim přístup.

Masaryk podal i podrobnou "zprávu o své zahraniční činnosti za světové revoluce" a v ní se neomezil jen na události světové války 1914-1918. Jeho Světová revoluce, vydaná v r. 1925, obsahuje i jeho zpověď filozofickou a znovu shrnuje filozofii českých dějin. Masaryk se v závěru své knihy vyznává ze své hluboké víry v demokracii a v etiku politiky. Poslechněme si jeho slova:

"Bez všeobecného uznání mravních základů státu a politiky nelze spravovat žádný stát, žádnou organizaci společenskou; neudrží se žádný stát, jenž porušuje všelidské základy mravnosti. Stát a zákon čerpají svou autoritu z všeobecného uznání mravních zásad a ze všeobecného souhlasu občanů v hlavních názorech na život a na svět. Opakuju a zdůrazňuju: demokracie není pouze státní a administrační forma, nýbrž názor na život a na svět."

U nás zastává demokratický názor na život a na svět velká většina občanů, i když zatím musí žít v podmínkách nedemokratických. Demokratičnost Čechů a Slováků je velkým příslibem do budoucnosti.

V Lánech 4. března 1989

*

ČESKOSLOVENSKO A NOBELOVA CENA MÍRU

Výbor pro podporu návrhu na udělení Nobelovy ceny míru za rok 1989 Václavu Havlovi dostal zajímavý text, jehož autor si nepřeje být zveřejněn.

Kratičké dějiny naší první republiky ukončil Mnichov. Thomas Mann, od r. 1936 československý občan s domovským listem obce Proseč u Skutče 11. října 1938 napsal: "Zrada evropské demokracie na Československé republice patří k nejspínavějším hrám, které se kdy v dějinách odehrály."

Československo od r. 1933 poskytovalo politický azyl Němcům, prchajícím před Hitlerem. Na rozdíl od jiných, velkých a bohatých evropských států udělovala malá ohrožená země uprchlíkům své státní občanství a cestovní doklady, o které emigrací přišli. Poskytla přátelství a domov pronásledovaným lidem, mezi nimiž byli prostí občané, významní politikové i světoznámé kulturní osobnosti. Němečtí antifašisté získali v Československu bezpečnou platformu pro boj proti nacismu, publikační možnosti v německých časopisech. Vzniklo společné hnutí české a německé inteligence, rozvinula se mohutná aktivita proti porušování lidských práv v sousedním Německu. Vznikaly výbory na záchranu německých antifašistů, komitety pro osvobození politických vězňů z německých koncentračních táborů, např. Ernsta Thälmana, odesílaly protesty s desetitisícovými sloupci podpisů československých občanů, v Unii pro právo a svobodu ustavili přední čs. právníci vyšetřovací výbor, sepisovali právnícké dobrozdání, přeshetřovali údaje berlínských procesů, vyslyšeli svědky obhajoby, podnikali cesty k soudu do Berlína, organizovali antiprocesy a žádali propuštění obžalovaných.

V Německu byl vězněm v koncentračním táboře významný žurnalista, spoluzakladatel Ligy pro lidská práva Carl von Ossietzky. Byl znám jako humanistický pacifista, který se po 1. světové válce riskantně angažoval v odhalování tajného vyzbrojování německé armády, v usvědčování fémových vražd

a politické justice. Roku 1927 se stal šéfredaktorem časopisu Die Weltbühne a vystupoval v něm proti militarismu a hrozbě sílícího nacismu. Den po požáru Říšského sněmu ho nechal Hitler zatknout jako nebezpečného odpůrce.

V Československu byl již v roce 1934 založen Výbor na záchranu Ossietzkého, jehož členy byli mezi jinými i Emanuel Rádl, Karel Čapek, F.X. Šalda, Max Brod. Rozvinula se kampaň za osvobození Ossietzkého, v níž se významně angažoval Ivan Sekanina, která v r. 1935 vyvrcholila výzvou "Nobelovu cenu míru Ossietzkému!" Akcí podporovaly i pobočky Ligy pro lidská práva po celém světě, zasáhl i Albert Einstein a přímo v Oslo Willy Brandt.

Jako protikandidát na Nobelovu cenu míru za rok 1935 byl navržen T.G. Masaryk, do listopadu 1935 úřadující prezident ČSR. Tato skutečnost způsobila zprvu rozpaky a rozdělení hlasů, ale boj za záchranu života německého politického vězně převážil úctu k životnímu dílu zakladatele čs. státu. Časopis Tvorba se 19. července 1935 obrátil na Masaryka otevřeným dopisem: "... Není Vám, pane presidente, zapotřebí takového potvrzení Vašeho životního díla... Vzdejte se kandidatury na Nobelovu cenu míru ve prospěch Carla Ossietzkého, vězně Hitlerova koncentračního tábora!"

"Velký starý muž" se kandidatury vzdal bez velkých gest. Nechtěl urazit vysloveným odmítnutím vysoké pocty, ale ustoupil skromně do pozadí a dal svému okolí najevo, že podporuje kandidaturu Ossietzkého. Zachoval se jako šlechtic ducha.

Avšak všechny výzvy, apely, podpisové sbírky a shromáždění za udělení ceny Ossietzkému zůstaly v roce 1935 bez úspěchu. Potomci velkého Nobela v Norsku prohlásili, že "kandidát byl ve své zemi právoplatně odsouzen pro vlastizradu" a Nobelův výbor 21. listopadu oznámil, že cena míru nebude za rok 1935 udělena.

Světová veřejnost se nevzdala. Roku 1936 dostoupila akce vrcholu. Do Oslo proudily

žádosti, telegramy, rezoluce ze všech zemí. Z Československa dalo své hlasy 60 českých a německých senátorů, poslanců a univerzitních profesorů, oprávněných podávat návrhy Nobelovu výboru: mezi nimi F.X. Šalda a Zdeněk Nejedlý.

23. listopadu 1936 se Výbor pro udílení Nobelových cen v Oslo rozhodl propůjčit Nobelovu cenu míru zpětně za rok 1935 Carl von Ossietzkému, t.č. vězni koncentračního tábora Papenburg-Esterwegen. Pozdní rozhodnutí způsobily intriky nacistů, kteří rozhořčeně protestovali u norské vlády a Hitler přijímání Nobelovy ceny všem Němcům zakázal.

Carl von Ossietzky vyvázl z koncentrační-

ho tábora ještě před udělením ceny, protože světové veřejné mínění si to vynutilo. Pro Nobelovu cenu si nesměl osobně dojet, ale byla mu umožněna hospitalizace na soukromé klinice, i když pod dohledem. Zemřel 4. května 1938 na následky útrap z koncentračního tábora. Bylo mu 49 let.

To je malá historie velkorysé kapitoly z našich dějin dvacátého století. O Nobelově ceně míru pro politického vězně se před více než půl stoletím rozhodlo v Československu. V malé ohrožené zemi, jejíž zohavený trup zanedlouho ležel na křižovatce Evropy jako snadná válečná kořist. Autor "Ideálů humanitních" se vysoké pocty vzdal pro zachranu lidského života.

/J.H./

KOMEDIE O UVĚŘIVŠÍM TOMÁŠOVI

Karel Biňovec

Zdá se, že bude třeba rehabilitovat nevěřícího Tomáše, který v podání evangelisty ěana je líčen jako zavilý skeptik, postava nehodná následování. Poslyšte mravoučnou komedii o Tomáši, který uvěřil, a co z toho pošlo.

Dějství první - expozice

Ostravský večerník nechce zaostat ve chvályhodném boji ústředních a krajských listů proti živilům a rozvracečům. Proto přináší 17. ledna článek s mnohoslibným titulkem "Pádná odpověď valcírů" a s ještě atraktivnějším nadtitulkem "Přišli by provokatéři mezi valcírě?" V článku, podepsaném šifrou /zef/, se uvádí, že členové sdružené BSP směny C válcovny předvalků NHKG v Kunčicích, vedené Manfredem Grednerem, odpověděli na nedělní provokační akci v Praze /není tím zřejmě míněn brutální zásah policie, nýbrž položení květů na památku Jana Palacha/ údernickou směnou, v které vyválcovali ... atd. atd., jak se to normálně píše. Ale závěr se vymyká běžné novinářské rutině. Autor článku totiž uvádí, že se vedoucí kolektivu měl zeptat: "Dokázali by iniciátoři akce na Václavském náměstí rozumně argumentovat při návštěvě - třeba - kunčických valcírů?"

To je otázka na tělo. Tím spíše, že se opakuje o devět dní později v dalším člán-

ku, podepsaném tentokrát plným jménem Zdeněk Figura. Autor referuje o anonymním dopisu z Prahy, který valcíři obdrželi, a cituje názor jednoho z nich, Jiřího Doležala. Ten končí slovy: "Takový pokřik za bukem jako onen dopis jasně ukazuje, nakolik jsou tito lidé schopni jít na skutečnou výměnu názorů mezi pracovní kolektivy."

To je okamžik, kdy vstupuje na scénu náš uvěřivší Tomáš. Totiž Tomáš Hradílek, mluvčí Charty 77. Zaujmou ho ty opakované výzvy k diskusi s valcíři a řekne si, že je schopen jít na skutečnou výměnu názorů mezi pracovní kolektivy. Proč by taky ne. Vždyť i když je inženýrem, pracuje dlouhá léta jako dělník. Tak snad něco o dělnících musí vědět.

Zavolá redaktorovi Figurovi a sdělí mu, že se sice nepovažuje za křiklouna a provokatéra z Václaváku, ale že jako mluvčí Charty 77 je připraven pohovořit si s valcíři z očí do očí. Redaktor Figura zprostředkování tohoto setkání závazně slíbí.

Dějství druhé - vyvrcholení

Za dva dny nato při dalším telefonickém rozhovoru oznámí redaktor Figura, že valcíři nabídku k diskusi přijali a že se jí zúčastní kromě něho i redaktoři krajského deníku Nová Svoboda a že setkání bude točit ostravské televizní studio. Tomáš Hradílek

žádosti, telegramy, rezoluce ze všech zemí. Z Československa dalo své hlasy 60 českých a německých senátorů, poslanců a univerzitních profesorů, oprávněných podávat návrhy Nobelovu výboru: mezi nimi F.X. Šalda a Zdeněk Nejedlý.

23. listopadu 1936 se Výbor pro udílení Nobelových cen v Oslo rozhodl propůjčit Nobelovu cenu míru zpětně za rok 1935 Carl von Ossietzkému, t.č. vězni koncentračního tábora Papenburg-Esterwegen. Pozdní rozhodnutí způsobily intriky nacistů, kteří rozhořčeně protestovali u norské vlády a Hitler přijímání Nobelovy ceny všem Němcům zakázal.

Carl von Ossietzky vyvázl z koncentrační-

ho tábora ještě před udělením ceny, protože světové veřejné mínění si to vynutilo. Pro Nobelovu cenu si nesměl osobně dojet, ale byla mu umožněna hospitalizace na soukromé klinice, i když pod dohledem. Zemřel 4. května 1938 na následky útrap z koncentračního tábora. Bylo mu 49 let.

To je malá historie velkorysé kapitoly z našich dějin dvacátého století. O Nobelově ceně míru pro politického vězně se před více než půl stoletím rozhodlo v Československu. V malé ohrožené zemi, jejíž zohavený trup zanedlouho ležel na křižovatce Evropy jako snadná válečná kořist. Autor "Ideálů humanitních" se vysoké pocty vzdal pro záchranu lidského života.

/J.H./

KOMEDIE O UVĚŘIVŠÍM TOMÁŠOVI

Karel Biňovec

Zdá se, že bude třeba rehabilitovat nevěřícího Tomáše, který v podání evangelisty ěana je líčen jako zavilý skeptik, postava nehodná následování. Poslyšte mravoučnou komedii o Tomáši, který uvěřil, a co z toho pošlo.

Dějství první - expozice

Ostravský večerník nechce zaostat ve chvályhodném boji ústředních a krajských listů proti živelům a rozvracečům. Proto přináší 17. ledna článek s mnohoslibným titulkem "Pádná odpověď valcífů" a s ještě atraktivnějším nadtitulkem "Přišli by provokatéři mezi valcíře?" V článku, podepsaném šifrou /zef/, se uvádí, že členové sdružené BSP směny C válcovny předvalků NHKG v Kunčicích, vedené Manfredem Grednerem, odpověděli na nedělní provokační akci v Praze /není tím zřejmě míněn brutální zásah policie, nýbrž položení květů na památku Jana Palacha/ údernickou směnou, v které vyválcovali ... atd. atd., jak se to normálně píše. Ale závěr se vymyká běžné novinářské rutině. Autor článku totiž uvádí, že se vedoucí kolektivu měl zeptat: "Dokázali by iniciátoři akce na Václavském náměstí rozumně argumentovat při návštěvě - třeba - kunčických valcífů?"

To je otázka na tělo. Tím spíše, že se opakuje o devět dní později v dalším člán-

ku, podepsaném tentokrát plným jménem Zdeněk Figura. Autor referuje o anonymním dopisu z Prahy, který valcíři obdrželi, a cituje názor jednoho z nich, Jiřího Doležala. Ten končí slovy: "Takový pokřik za bukem jako onen dopis jasně ukazuje, nakolik jsou tito lidé schopni jít na skutečnou výměnu názorů mezi pracovní kolektivy."

To je okamžik, kdy vstupuje na scénu náš uvěřivší Tomáš. Totiž Tomáš Hradílek, mluvčí Charty 77. Zaujmou ho ty opakované výzvy k diskusi s valcíři a řekne si, že je schopen jít na skutečnou výměnu názorů mezi pracovní kolektivy. Proč by taky ne. Vždyť i když je inženýrem, pracuje dlouhá léta jako dělník. Tak snad něco o dělnících musí vědět.

Zavolá redaktorovi Figurovi a sdělí mu, že se sice nepovažuje za křiklouna a provokatéra z Václaváku, ale že jako mluvčí Charty 77 je připraven pohovořit si s valcíři z očí do očí. Redaktor Figura zprostředkování tohoto setkání závazně slíbí.

Dějství druhé - vyvrcholení

Za dva dny nato při dalším telefonickém rozhovoru oznámí redaktor Figura, že valcíři nabídku k diskusi přijali a že se jí zúčastní kromě něho i redaktoři krajského deníku Nová Svoboda a že setkání bude točit ostravské televizní studio. Tomáš Hradílek

uvede, že ze strany Charty se rozhovoru zúčastní další dva signatáři z našeho kraje. Žádná z jednajících stran neprojeví námitky proti návrhům strany druhé. Vypadá to, že naše původní česká novinka překoná úspěch polské premiéry dramatu Miodowicz - Walesa.

Když se o chystaném podniku dozví v Praze a v Brně, hlásí se k dialogu s valcíři přední aktivisté nezávislých iniciativ z těchto měst. I oni chtějí "jít na skutečnou výměnu názorů mezi pracovní kolektivy", jak to požadoval valcíř Jiří Doležal.

Dějství třetí - katastrofa

Uplyne čtrnáct dnů a redaktor se neozývá. Proto mu Tomáš Hradílek 23. února znovu zavolá a zeptá se, jak to vypadá s pozváním od valcířů. Dramatický dialog ocitujeme v plnosti:

FIGURA: Já jsem jim váš návrh předal a tím to pro mne skončilo. Všechno ostatní je jejich věc.

HRADÍLEK: Pane redaktore, vy za ty články nesete odpovědnost, tudíž byste se měl starat o to, aby k rozhovorům došlo.

FIGURA: To není moje věc, to je záležitost valcířů.

HRADÍLEK: Pane redaktore, vy jste v těch člancích vlastně špinil Chartu

a ostatní nezávislé iniciativy, proto by bylo v souladu s novinářskou etikou a vůbec s normami elementární slušnosti správné, abyste to ve vašich novinách uvedl na správnou míru.

FIGURA: Já o těchto věcech nejsem ochoten s vámi dále diskutovat.

HRADÍLEK: A pročpak?

FIGURA: Proto!!!

Tímto pádným argumentem ukončí redaktor Figura rozhovor a praští sluchátkem.

Opona

Bouřlivý potlesk

FINIS COMOEDIAE

A poslání celé té půvabné české frašky? Aby je pochopil i případný dinosaur v hledišti, nechť nechá režisér vystoupit před oponu ryzího českého Honzu, který zadeklamuje epilog:

Tak vidíš, Tomáši, co to obnáší, když člověk uvěří, že slova v našich novinách mají nějaký smysl, že to nejsou jen prázdné rituální bláboly v ideologických kampaních. Doplatí na to penězi za telefonáty, spoustou času a nervy. Příště se raději řiď zásadou biblického Tomáše, učedníka Páně: "Neuvěřím, dokud nevložím prst do ran jeho."

Z občanské poezie Karla Biňovce

/1987/

Meditace

Words, words, more words
SHAKES PEARE / Troilus a Cressida

Jak je to prosté!

Kdyby doopravdy
volby znamenaly možnost volit

kdyby doopravdy
svoboda tisku /článek 28 Ústavy/
mi umožňovala vlastnit rotaprint
a tisknout na něm své verše

kdyby doopravdy
svoboda pouličních průvodů a manifestací
/jak je uvedeno v témže článku/
zaručila chartistům
že mohou manifestovat Na příkopech proti soudní zvěli

kdyby doopravdy
nedotknutelnost obydlí /článek 31/
mě ochránila proti Koniášům,
kteří obražejí můj byt naruby,
aby vyčenichali kacířské spisy,
i proti nasazeným stěnicím,
které sají každý můj šepot i milostný vzlyk

kdyby doopravdy
listovní tajemství a tajemství dopravovaných zpráv
/rovněž článek 31/
znemožnilo negentlemanům,
aby četli cizí dopisy

kdyby doopravdy
svoboda pohybu /ještě jednou článek 31/
poskytla mi možnost
přihnout si o víkendu
vínečka v Grinzingu

kdyby doopravdy
slova znamenala to, co znamenají

pak bychom měli opravdový socialismus.

Song novopečených reformátorů

"Čo bolo, to bolo, terazky som majorom."
M. ŠVANDRLÍK / Černí baroni

Reforma je na indexu?
Ach, to bylo včera.
Dnes se podle nových textů
hraje premiéra.

Ať to bylo, jak to bylo,
kdo to dneska zjistí?
Začínáme nové dílo
jako reformisté.

Apartně jsme přestrojeni
v zbrusu nové tóze.
Reformujuem podle rčení
o vlku a koze.

Tohle je krok správným směrem...

/Jenže k čemu dojde,
jestli se vlk nenažere
a ta koza pojde?/

CONDITIO SINE QUA NON

Teprve potom budu jist,
že nastal konec mrazů,
až satiry své budu číst
na stránkách Dikobrazu.

Uvěřím v změnu počasí
jen tehdy docela,
až Mladá fronta ohlásí
vydání Orwella.

Poznám, že ledy k ledu jdou
a vesna proutkem mávla,
až Na záradlí uvedou
zas premiéry Havla.

Až nám bude shůry dáno

"Kdyby se konečně nahoře něco hnulo,
aby se dalo svobodněji dýchat."
/Povzdech nejednoho občánka/

V tiché prosbě ruce spínám,
ptám se profesora:
"Kdy konečně přidělí nám
skrojek svobod shora?"

Čekáme na startu, borci,
kdy nám Bůh či vláda
rúčí vložit svobod porci
na ohnutá záda.

Přestaňte si dělat do bot
a lkát nad režimem!
Máme přesně tolik svobod,
kolik zasloužíme.

Dopis generálnímu prokurátorovi

Kdo...nejméně dvě osoby pobuřuje
a/proti socialistickému zřízení
republiky...
bude potrestán odnětím svobody na...
TRESTNÍ ZÁKON ČSSR, PAR.100

Pane generální prokurátore,
dávám podnět k trestnímu stíhání.

Pobuřují mě
jurodiví tajtrlíci,
upocené korouhvičky
natřené bledým odstínem strachu,
snaživě vrzající,
aby se vždycky včas stačily pootočit
ve směru východního větru.

Pobuřují mě
ponuří recitátoři hesel a velebněží nudy,
pokoutní věrozvěsti stále lepších zítřků,
co uslintali vznešený sen předků,
tu atraktivní sci-fi našich mladých roků,
a vzrušující ségu o zrození lidství
přepsali na svou míru - v odpudivý blábol.

Pobuřují mě
samolibí mandaríni s okem leklé ryby,
co zaškrtili mou vlast ostnatými dráty
a zneuctili jméno socialismus
nápísem na bráně ARBEIT MACHT FREI

Pobuřují mě
ctihodní pompaduři s rukama lapků,
traviči vřd a traviči lesů
/Po nás ať přijde potopa!/
takže za česká země, země česká
už není rájem ani na pohled.

Pobuřují mě
proti socialistickému zřízení
a spolu se mnou
Václava Vrátu, Ostrava 1, Gottwaldova 3.
Nás dva pobuřují najisto,
kolik dalších, nemám zdání.

Pane generální prokurátore,
zahajte trestní stíhání
podle paragrafu 100.

Úvahy, stati, studie

PATOČKA VERSUS BENDA ANEB PARALELNÍ POLIS PO DVANÁCTI LETECH

Martin Palouš

I

Nezávislé občanské iniciativy, nezávislá kultura, nezávislé struktury církevní atp. představují radikálně nový jev, který se v posledních dvanácti letech stal nepřehlédnutelnou součástí československé skutečnosti. I když mnohé z toho, co bychom pod toto označení zařadili - na příklad nejrozličnější kulturní aktivity - má svou prehistorii, je nepopíratelné, že rozhodujícím impulsem pro rozvoj nezávislých činností všeho druhu bylo vyhlášení Charty 77 v lednu 1977. V československé společnosti - v té době již téměř třicet let spravované komunistickým režimem a navíc od konce šedesátých let paralyzované "normalizačním procesem" - znamenal její vznik cosi navýsost důležitého: obnovil se určitý veřejný prostor na vládní moci nezávislý a jí nemanipulovaný; uvnitř totalitně zformovaného společenského celku se ustavila "paralelní polis".

Navzdory mínění pochybovačů se tato obec ukázala být společenským útvarem neobyčejně životaschopným. Svou existenci uhájila i v klimatu pro ni značně nepříznivém, proti převaze takřka absolutní, a všem snahám mocenských orgánů ji zničit či alespoň ochromit dosud odolala. Vasil Bilak, přes veškeré své řeči o smetištích dějin a o vlcích, co ujíždějí nohy všem, kdo se jim bláhově staví do cesty, musel jít do důchodu, aniž se dočkal "konečného řešení" disidentské otázky. A lze s velkou pravděpodobností předpovědět, že ani jeho kolegům dosud jsoucím u moci, ani jejich případným nástupcům se tento sen jen tak nesplní. Věc, kvůli níž paralelní obec vznikla a která představuje základní důvod její existence, obrana lidských práv a svobod, totiž nabyta na nečekané závažnosti. Ať už k tomu přispělo cokoli - aktivita obyvatel nezávislé obce či to, že si Američané zvolili za prezidenta Ronalda Reagana a současně se dostal v Moskvě k moci Michail Gorbačov, nebo pouhá logika dějinného vývoje -, otázka lidských práv

se dnes ani zdaleka netýká izolované skupiny podivínských individuí a humanitárních problémů, které okolo nich neustále vznikají, a stala se jak vnitropolitickým problémem prvního řádu, tak i jednou z klíčových položek v agendě současné mezinárodní politiky.

Totalitní vlády, práva a svobody jednotlivce neuznávající a všemožně porušující, které se ještě před nedávnem sebejistě oháněly ideologickým výkladem dějin, podle něhož jsou to právě ony a jen ony, komu patří budoucnost, koho sama dějinná nutnost určila jako jediného legitimního dědice veškeré moci nad světem, se dnes až překvapivě rychle dostávají do slepé uličky. Rozhodnutí, před kterým nyní stojí a jemuž nemohou uniknout, zdá se být velice jednoduché. Buďto se skutečně vzdají svého totalitního principu, svého "starého myšlení", počnou lidská a občanská práva ve svých zemích respektovat a "přestaví" se v politické jednotky jiného typu: v politické útvary, které budou s to přispět v globálním zápase s krizovými jevy současnosti; které naleznou svoje místo v dialogu lidstva, jenž je na toto téma veden, a perspektivně i v novém řádu světa, jenž se stále výrazněji počíná rýsovat s blížícím se příchodem třetího tisíciletí. Anebo zůstanou své "ideji" věrny a budou přežívat v nezměněné podobě i nadále, ovšem za cenu nezadržitelného úpadku společností, kterým vládnou, zničení jejich bohatství přírodního i kulturního a v mezinárodním měřítku ztráty toho, čeho si podle vlastní stupnice hodnot cenily vždy nejvýše: svého mocenského postavení.

Vraťme se však zpátky k naší paralelní polis. Pojednávat o ní v perspektivě historického horizontu výše zhruba naznačeného - který v době jejího vzniku zdaleka nebyl takto nadějeplný a který ani ve své dnešní podobě nezaručuje jejím obyvatelům nějakou příjemnou existenci - je zajisté podnik nanejvýše důležitý a smysluplný. V této úvaze bych ale chtěl od těchto souvislostí pokud

možno odhlédnout, resp. podívat se na stav nezávislé obce, na její minulost i na její perspektivy v současné rychle se měnící situaci z úhlu poněkud odlišného. Ve veřejném prostoru paralelní polis, ať byl, jest či bude okolní svět jakýkoli, žijí určití lidé. Jak se zde vůbec ocitli? Po jakých cestách sem dorazili? Jaké zkušenosti za dvacet let, co naše nezávislá obec existuje, učinili? Jakými problémy a dilematy je jejich situace určena? Jaké otázky si v této situaci kladou a jak na ně odpovídají?

II

Nejprve si připomeňme, jak to všechno začalo, jak to bylo v době, kdy Charta 77 - podle svého úvodního prohlášení "volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry, různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve světě" - vznikla. Filosof Jan Patočka, jeden z jejích inspirátorů a posléze jeden z jejích prvních mluvčích, tehdy v několika textech vyložil, oč se podle jeho přesvědčení činnost Charty 77 opírá, jaké si Charta staví cíle a jaké prostředky volí k jejich dosažení, zkrátka "čím Charta je a čím není". Protože právě tento Patočkův výklad zdá se mi být nejpřihodnějším východiskem, chceme-li se v prostoru nezávislé obce, vznikem Charty otevřeném, zorientovat, pokusím se jej ve stručnosti zrekapitulovat.

Vznik Charty 77 - a plyne tak ze samotného pojmu lidských práv a z toho, jaký má její smysl a místo v právním řádu moderní sekularizované společnosti - nelze chápat jako akt politický a nelze jej tudíž ani politickými měřítky poměřovat. To, co je podle Patočky jejím signatářům společné, není totiž žádné politikum, nýbrž určitý morální postoj, přesvědčení, že lidská společnost nemůže uspokojivě fungovat, nestojí-li na základě mravním. Avšak nejen to. Bez mravního základu se společnost ocitá v nebezpečí, že pozbuje své integrity vůbec, že se vytratí to, z čeho pramení samotný smysl její existence. Morálka totiž "zde není kvůli tomu, aby společnost fungovala, ale aby člověk byl člověkem /podtrž.MP/. Nedefinuje ji člověk podle libovůle svých potřeb, přání, tendencí a tužeb, nýbrž ona to je, která vymezuje člověka."

Požadavek, který zveřejněním Charty 77

vznášejí podepsaní občané vůči svému státu, říká v Patočkově pojetí těm, kdo jej řídí: Vládněte, starejte se o hladký chod životních funkcí společenského organismu a o jeho rozvoj, ale pod jedinou podmínkou: podřizujte bezpodmínečně výkon své moci mravnímu hledisku! Neporušujte zákonná práva těch, kdo jsou - viděno z vašeho mocenského hlediska - bezmocní! A čiňte tak i tehdy, ba především tehdy, kdy to nebude "v souladu se státními zájmy", za jejichž jedině arbitry se považujete! Uznejte už konečně, že právě nadřazenost mravnosti nad mocí je tím, co lidskou společnost vůbec činí lidskou; co je tím nejelementárnějším důvodem existence státu; co představuje jediný možný základ oné "společenské smlouvy", která podle zakladatelů moderní politické teorie stojí u jeho vzniku!

Pokud se týče osob chartistů samotných, jejich podpis pod základním prohlášením neznamena, že se od té chvíle stávají členy jakési disidentské organizace, mající svůj řád, svůj politický program. Podpis Charty není nic víc a nic míň než nahlas vyslovený závazek, který ovšem každý signatář činí na prvním místě před svým vlastním svědomím: Že bude podle svých možností a schopností - ať sám či ve spolupráci s dalšími lidmi - věc lidských práv hájit a prosazovat. Že se již nadále nenechá totalitním režimem vydírat, zstrašovat a mravně korumpovat a že v duchu mezinárodních úmluv a paktů, které se staly nedílnou součástí československého právního řádu, bude všech svých práv a svobod plně využívat. Že se bude veřejně solidarizovat se všemi lidmi, kteří se, vycházejíce ze stejného přesvědčení, dostanou s mocí do konfliktu a utrpí tak nějaké bezpráví.

Toto patočkovské pojetí Charty 77 - platné po mém soudu dodnes a také všeobecně přijímané za "kanonické" - ovšem cosi podstatného nevyslovuje. U Patočky najdeme pregnantní, filosoficky dobře založenou, i když samozřejmě také diskutabilní odpověď na otázku po motivu, který uvedl celý chartistický podnik do pohybu. Co však u něho nenajdeme - a z pochopitelných důvodů ani nalézt nemůžeme, protože Jan Patočka v březnu 1977 zemřel - je rozbor zkušenosti, kterou chartisté při realizaci svého "morálního postoje" za totalitních podmínek učinili; odpověď na otázku, do jaké nové situace staví tato událost jak ty, kdo na ní mají přímou účast, tak i celou

společnost, zejména její mocenskou strukturu, která samozřejmě musela a nadále musí na existenci Charty 77 nějak reagovat. Jeden z prvních, kdo se o něco takového pokusil, kdo ve své kritice dosavadní činnosti Charty upozornil na aspekty u Patočky nepřítomné, byl Václav Benda, který v roce 1978 zveřejnil svůj text o paralelní polis.

Benda zde argumentuje takto: Etický aspekt, tak zdůrazňovaný Patočkou, absolutní preference morálního postoje před úvahami prakticko politickými, požadavek jednat nikoli oportunně, nýbrž sub speciae aeterni, to všechno je zajisté v nejlepším pořádku. Toto je vskutku základ, na kterém Charta stojí. Chtějí-li ale chartisté nyní, kdy jejich věc je již v chodu, nalézt nějaké vodítko, které by jim umožňovalo ve vzniklé situaci se orientovat, nějak v ní jednat a činit v ní odpovědná rozhodnutí, pak s tímto patočkovským východiskem - vzhledem k jeho nadčasové abstraktnosti, k jakési jeho vytrženosti z konkrétního časného horizontu - vystačit prostě nelze. Jestliže podpis pod Chartou, píše Benda, mohl u některých vést až k extatickému pocitu vysvobození, pak vystřízlivění z této extáze, která ostatně nemůže mít dlouhého trvání, přivodí u týchž lidí - nebudou-li mít nic, čeho by se zachytili, krom etického výkladu Charty ve stylu Patočkově - hlubokou desiluzi a skepsi. Tomuto nebezpečí je záhodno a také možno čelit. Stačí vzít vážně skutečnost, že Charta 77 - byť k dialogu mezi ní a mocí zatím nedošlo a zjevně hned tak nedojde - přece jen v československé skutečnosti něco změnila. S Chartou 77 se otevřel nový prostor, který od nynějška skýtá všem, kdo princip mravního jednání ve věcech veřejných přijali za svůj, určité nové životní možnosti; ustavilo se lidské společenství, paralelní polis. Úkol chartistů i všech podobně smýšlejících - vposledku nerozhoduje, kdo Chartu podepsal a kdo ne - je podle Benda tento: vzniklou nezávislou obec dále budovat, všemi způsoby hájit její prostor na moci vydobytý a nepromarnit jedinou příležitost k jeho rozšíření. Jak toho lze dosahovat? Vytvářením všemožných paralelních, tj. na okolí manipulovaném totalitní mocí nezávislých struktur - paralelní informační sítě, paralelních institucí kulturních a vzdělávacích, paralelních kontaktů zahraničních.

Na jedné straně tedy máme perspektivu Patočkovu: Charta, byť jsou jí předhazová-

ny politické cíle a ambice, je věc ryze apolitická, záležitost vnitřního rozhodnutí jejich účastníků, jejich osobní integrity a jako taková se nachází zcela mimo prostor, kde se vůbec politika a její mocenské zápasy odehrávají. Cdvolává se na cosi velice elementárního a tudíž předpolitického, cosi, co snad možnost politického jednání zakládá, ale samo jím rozhodně není; cosi, co činí člověka vůbec člověkem, čemu je člověk povinován prostě proto, že jest člověk. Na druhé straně tu je pohled Bendův: Již samotný fakt, že každý signatář se svým podpisem připojil k ostatním signatářům, že se k Chartě přihlásil spolu s druhými, představuje politikum. Charta, ač vstoupila do světa s nepolitickými východisky, založila paralelní polis, tedy určité politické společenství, a tento fakt nelze jednoduše ignorovat či si ho dokonce zastírat. Ba co více, tato bytostná političnost Charty představuje její nejsilnější zbraň, pomocí níž může totalitní moci čelit a i v nepříznivé situaci své mravní ideály uskutečňovat.

Má pravdu jeden či druhý? Anebo se pravda nachází někde uprostřed? Anebo mají pravdu oba a jejich perspektivy se jen vzájemně doplňují a korigují?

III

V otázce vztahu mezi pojetím Patočkovým a Bendovým odzrcadluje se, myslím, základní problém Charty 77 i celé paralelní polis, na jejích základech vybudované. Podíváme-li se blíže, oč zde vlastně běží, zjistíme, že to, s čím se tu potýkáme, zas tak úplné novum není. Že vlastně jde o určitou variantu onoho paradigmatického konfliktu, který alespoň podle některých vykladačů vtiskl evropským dějinám jejich jedinečný ráz: sporu mezi filosofem Sokratem a athénskou politickou mocí.

Patočkův výklad Charty vskutku silně připomíná stanovisko sokratovské, Sokratův způsob, jak se vyrovnat se společenskou a politickou krizí, do které se athénská obec v jeho době díky porážce v peloponézské válce dostala. Dřív, než se počneš starat o věci veřejné, nabádá Sokrates své spoluobčany, věnuj se něčemu jinému: pečuj "o rozum a pravdu a o duši, aby byla co nejlepší". Tato předpolitická starost je v jistém smyslu dokonce důležitější než samo politické jednání. Jenom člověk dbalý pravdy, vnitřně

zkázněný a usjednocený, za sebe sama zodpovědný je totiž podle Sokratova přesvědčení s to být dobrým občanem, resp. politikem. Jenom ten je schopen vidět věci, jak skutečně jsou. Jenom ten je schopen kvalifikovaně se radit s ostatními. Jenom ten dovede být své obci skutečně prospěšný a přinášet jí opravdové dobro. Politika, která tento "filosofický" fundament postrádá, naopak nejen obci neprospívá, nýbrž ji ohrožuje: vtahuje ji do víru krize a strhává do katastrofy.

Něco velmi podobného, zdá se mi, zaznívá i ze slov Patočkových hovořících o nepolitické povaze Charty 77. Každý, kdo se k ní svým podpisem veřejně přihlašuje, ať byly okolnosti, za nichž se rozhodoval, a věci, které přitom vážil, jakékoli, jako by mezi řádky posílal držitelům moci tuto zprávu: Se mnou už nepočítejte, oznamuji vám, že vypadávám z kola ven. Hra, ke které donucujete obyvatele této země, je falešná a nemorální, a proto pro mne prostě a jednoduše skončila.

Podobně jako Sokrates se nepodííl na úpadkovém politickém životě současných Athén a místo toho se věnuje soukromým rozhovorům s občany, převážně mladými, a snaží se společně s nimi zkoumat a vyšetřovat předpoklady, ve kterých by politické jednání budoucnosti mohlo nalézt svoji oporu, tak i Patočka tvrdí, že chartisté nemají s politikou, jak se jí dnes běžně rozumí - s politikou, kde se uvažuje výlučně v kategoriích moci, kde se za jediné skutečné motivy politického jednání uznávají prospěch a strach - pranic společného. Kdo by Chartě 77 podsouval nějaké politické úmysly či dokonce ambice, ten se podle Patočky hluboce mýlí nebo - což je dokonce pravděpodobnější - vědomě klame. Svou "orientací na základní lidská práva, na morální element v životě politickém či soukromém" se Charta naopak snaží nabídnout vůči současné politice určitou alternativu, postavit jednání v obci na jiný, politickými prostředky neuchopitelný, politickými motivy a cíly nepodmíněný základ.

"Účastníci Charty", píše Patočka, "si neosobují nejen politická práva či funkce, ale dokonce už nechtějí být žádnou mravní autoritou nebo 'svědomím' společnosti, nad nikoho se nevyvyšují a nikoho nesoudí; jejich úsilím je jediné očistit a posílit vědomí, že existuje vyšší autorita, které jsou zavázáni jednotlivci ve svém svědomí a státy svým podpisem na důležitých mezinárodních smlouvách; že jsou vázáni nejen

oportunně, podle pravidel politické vhodnosti a nevhodnosti, nýbrž že jejich podpis znamená tu závazek, že politika podléhá právu a nikoli právo politice."

V této souvislosti si nemohu odpuštit malou poznámku k "mravnímu postoji", který chartisté pro sebe podle Patočky reklamují, a k "životu v pravdě", který prý ve své nezávislé obci vedou. Tu a tam je totiž možno zaslechnout jisté výhrady vůči těmto formulacím, a někdy i otevřenou kritiku, zvláště jsou-li uvedené a další podobné obraty užívány těmi, jichž se týkají, chartisty samotnými. Nezaznívá zde naopak mravně pochybné sebeuspokojení? To máme tomu rozumět tak, že signatáři Charty 77 se považují za jakýsi spolek svatých mužů a žen žijících v pravdě uprostřed světa propadlého lži a hříchu?

Sokratovské založení chartistického podniku ukazuje, domnívám se, dostatečně jasně, že něco takového rozhodně míněno není. Chartisté si nárok na pravdu či etnostné chování rozhodně nedělají a ani podle stejné logiky ty, kdo se na jejich věci nepodílejí, neobviňují z nemravnosti, z toho, že "žijí ve lži." Prostě jen sami za sebe veřejně vyhlásují - a v tom jediné morálnost jejich postoje spočívá - že mají na pravdě zájem. Že jí chtějí před jinými věcmi - k jakým patří poklidný život stranou pozornosti StB, kariéra, bohatství - dávat přednost. Že na rozdíl od sebejistých a vševědoucích ideologů právě dobře vědí, že pravdu nevládní a nikdy vlastnit nemohou. Že však přesto, vlastně možná právě proto o ni hodlají usilovat, hledat ji, vést o ní dialog. Že k něčemu takovému zvou i všechny ostatní, kdo jsou s nimi na této nejobecnější rovině zajedno. Že ve svém konání nespekulují s přízní mocných, neuvažují v kategoriích prostředků a cílů, nesnaží se zajistit si výhodné postavení na startovní čáře nějaké politické soutěže budoucnosti. Že jim jde o jediné: aby se nezapomínalo na to, co vůbec činí lidskou společnost lidskou, čemu je člověk zavázán za svou lidskou identitu.

Postupme však v naší analogii o krok dále. Jak si může pozorovatel povšimnout, Sokratova postava je v mnohém paradoxní. Ač se Sokrates politikou zabývat odmítá, ať se obrazně řečeno stahuje z hlavního athénského náměstí někam do postranních uliček a zde vede rozhovory, které nemají s politickou agendou dne nic společného, přesto je to právě on, kdo v Athénách své doby

ztělesňuje ctnosti v pravém smyslu slove politické, ty ctnosti, které se z upadajícího athénskeho veřejného života nenápadně vytratily. V šedi Athénanů je to právě Sokrates, kdo nad jiné vyniká, kdo se od ostatních odlišuje svým aktivním vztahem k věcem: nikoli jen soukromým, svým osobním nasazením pro to, co se mu zdá být dobré pro obec. Sokrates a nikoli ti, kdo ho posléze soudí a odsoudí, je schopen činu, jenž ho přivede do nebezpečí života. A ani takto ohrožen necouvne a raději podstoupí smrt, než aby se své věci vzdal: "Občané athénští", říká tento apolitický filosof před soudem, "buď věřte Anytovi nebo nevěřte a buď mě osvobodte nebo neosvobodte, ale buďte jisti, že bych nezměnil svého jednání, ani mám-li stokrát zemřít."

Snad to nebude znít jako přehánění, řeknu-li, že i Jan Patočka zakončil svou životní cestu jako filosof této ražby sokratovské; jako filosof, který se stáhl z agory, z onoho místa, které představuje centrum politického života, ne proto, aby je vydal na pospas nezodpovědným uzurpátorům, mocí zaslepeným politikářům a sám si někde v klidu filosofoval, ale proto, aby znovu odhalil a třeba svou smrtí na veřejnost vynesl, v čem vlastně spočívá smysl politického jednání, co jediné se v lidském světě může stát základním kamenem budoucí politické sféry.

Zalistuje-li člověk texty, které Patočka napsal v souvislosti s Chartou 77, tedy v posledních měsících svého života, nemůže mu dost dobře právě tato sokratovská souvislost nevytanout na mysl. Střízlivá, věcná a zároveň neskonale důstojná odvaha filosofovat, onoho "starého profesora", který do té doby nedělal nic jiného, než že se "snažil, aby byl ve styku s mladými, aby jim prostředkoval myšlenkové obsahy, které se jim jinak odpíraly a že je upozorňoval na morální stránku jak záležitostí ideových, tak politických", jeho veřejná tvář, působící díky používanému výrazu trošičku upjatě a staromódně, vytváří ostrý kontrast ke způsobům, které vůči němu samotnému i všem ostatním signatářům Charty 77 prakticky vládoucí moc; představuje neskonale jiný přístup k věcem obce, porovnáme-li jej s oním strašlivě demagogickým humbukem, s oním mořem zloby, špíny, lží a pomluv, které jak před dvanácti lety, tak dnes někteří lidé zřejmě považují za politiku.

Velkými slovy je zajisté třeba šetřit, ale myslím si, že jsou i chvíle, kdy jsou

zcela na místě. V úvahách nad konceptem, který se Jan Patočka snažil vtisknout Chartě 77, by nemělo být zapomenuto, že jsou to myšlenky člověka, o kterém plně platí to, co on sám před více než čtyřiceti lety řekl o svém velkém filosofickém předchůdci: "Zde byl muž, který cele dal se jen myšlence; a tato myšlenka z něho neučinila mrtvé abstraktum, skladiště neosobního vědění, nýbrž zavedla jej tam, kde se rozhodovalo o posledním smyslu chvíle i dějin, toho, co si uvědomoval, i toho, co si neuvědomil; vedla jej do nejžhavějšího ohniska životního boje, aby v něm podlehl a podlehnutím zvítězil."

V jedné, a to zcela zásadní věci však jako by naše přirovnání kulhalo. Zatímco Sokrates ve své politické reformě Athén vlastně neuspěl a namísto toho se stal zakladatelem evropské tradice filosofické, tradice onoho vědění, které žije a utváří se mimo vlastní politický prostor, Patočkův filosofický čin veřejnou tvář jeho společnosti skutečně podstatným způsobem proměnil: uvnitř obce paralyzované již po desetiletí totalitními mechanismy, jejíž občané jako by spali, zakletí nějakým zlým kouzlem, probudila se k životu obec nová, na té první nezávislá. A právě tato skutečnost, toto dědictví, které po sobě zanechal filosof, je věc, k níž s takovou naléhavostí obrací pozornost Václav Benda.

IV

Nezávislá obec - jakkoli platí, že při jejím zrodu hrála důležitou, ne-li rozhodující roli filosofická myšlenka Patočkova - ovšem v žádném případě není obcí filosofů. Naopak naprostá většina jejích obyvatel vůbec filosoficky neuvažuje a ani se nijak zvlášť o filosofii nezajímá. Na otázku potom, co tedy je to, co je pojí dohromady, co je onou věcí, v níž jsou všichni, ať se jinak od sebe navzájem odlišují sebevíc, zajedno, lze dát, domnívám se, jedinou odpověď: je to přesně to, co totalitní společenský systém odpírá lidem na prvním místě; je to svoboda. V předchozí části jsem si dovolil přirovnat Patočkovu koncepci Charty 77 k oné reformě politického života, kterou Athénanům navrhoval Sokrates. Nenabízí se nám právě zde, ve starověké polis, v ideálu občanské svobody, na němž je zbudována, v politickém jednání, kterému její existence otevírala prostor, které ale bylo současně jedinou zárukou, že bude existovat i na-

dále, předobraz, skrze nějž si můžeme přiblížit dění v oné "polis", kterou Václav Benda označil přídomkem paralelní?

Než se o takové srovnání alespoň v názvu pokusím, musím ovšem cosi předeslat. Svoboda ztělesňovaná řeckým městským státem se totiž od toho, co se pod pojmem svobody běžně míní dnes, značně odlišuje a máže působit, poměřována moderními měřítky, v mnoha ohledech problematicky a jaksi nedostatečně. Ani zdaleka se totiž nenabízel každému a stejně silně omezený byl i její rozsah: míra, v níž člověka uvolňovala a vymaňovala z přemoci sil vládnoucích jeho přirozenému světu, byla neskonale menší, porovnáme-li ji třeba s duchovní emancipací, kterou přinesl křesťanský středověk, vůbec už nemluvě o sekularismu doby moderní.

Neměli bychom však proto přehlížet jeden zcela zásadní rozdíl. Řekneme-li svoboda dnes, takřka automaticky ji ztotožníme se svobodnou vůlí, s onou vlastností jedince, který je svobodný v té míře, v níž koná podle sebe sama, podle vlastních rozhodnutí, v níž naopak vzdoruje podrobit se tomu, k čemu je donucován zvnějšku. Ať už tuto vůli někdo chápe jako hrubou svévoli, tj. moc dělat si, co chce, či ať jiný ji ztotožňuje se schopností podříditi se dobrovolně nějakému vyššímu principu a jednat v souladu s povinností - vůči Bohu či vůči sobě samému, vůči svému lidství - v jednom ohledu jako by šlo stále o totéž.

Aby byl člověk svoboděn, musí se oprostit od všech vnějších věcí, jejichž chod tak jak tak ovlivnit nemůže, a stáhnout se do sebe, do svého nitra, radí stoický filosof.

Nemilujte tento svět, nestarejte se o jeho pomíjivou slávu, odměny či moudrost a cele se přimkněte k pravdám věčným, ke svému Bohu v očekávání Jeho Království. Jedině to vás osvobodí, říká křesťanská víra.

Svoboda je především svobodou od politiky, spočívá v zárukách, které se dostávají každému jednotlivci, aby se nerušeně a v bezpečí mohl věnovat svým soukromým záležitostem, tvrdí teoretikové moderního liberalismu.

Do ničeho se nepleťte a hleďte si svého, vysloví svůj pokleslý názor současný měšťák.

Jakkoli se tato stanoviska liší - svou hodnotovou orientací, dalo by se říci - je patrné, v čem se shodují. Pohyb, jímž se svobody nabývá, jako by mířil stále stejným směrem: zvnějšku dovnitř, od světa, propad-

lého marnosti, od jeho labyrintu do ráje srdce, k péči o nesmrtelnou duši, od věcí veřejných ke svým zájmům soukromým.

Řecká svoboda měla, řekl bych, přesně opačné znaménko. Athénský občan nebyl svobodný tam, kde byl u sebe, kde byl svým pánem, na svém majetku, ve svém soukromí - tam, kde si podle našich moderních představ snad mohl dělat, co chtěl /což ovšem pro něho v žádném případě neplatilo/. Svobodným se naopak stával právě v tom okamžiku, kdy tento svůj prostor opustil a vyšel ven, do obce. Kdy pobýval nikoli s těmi, nad nimiž mu bohové svěřili vykonávat suverénní moc, nýbrž s lidmi sobě rovnými, se svými spoluobčany, s těmi, kdo byli stejně svobodní jako on. Podstatné bylo nejen to, že on sám měl právo se veřejného dění zúčastnit, že mohl na agoře mluvit či konat to, co považoval pro obec za dobré, ale i to, že se tak dělo v přítomnosti druhých, kteří ho při tom viděli a slyšeli. Kteří jeho slova a činy posuzovali. Kteří s ním souhlasili, nebo mu naopak odporovali. Kteří jej ale vždy jako svobodnou, jednající osobu uznávali a oceňovali.

Na rozdíl od našeho pojetí byla tato svoboda podstatným způsobem politická. Nebyla svobodnou vůlí, ale spíše iniciativou. Nezávisela jen na schopnostech či kvalitách izolovaného jedince, na jeho privátních možnostech či orientaci, ale byla podmíněna současnou svobodou ostatních. Nebyla věcí lidského nitra, stavu lidské duše, ale spíše souvisela se stavem světa, s existencí polis v něm, která svobodným lidem otvírala prostor, dávala příležitost, aby svými slovy a činy se jako svobodní osvědčili. Aby sobě samotným i všem zde shromážděným odpověděli na otázku, kdo vlastně jsou, jaký příběh svým životem vyprávějí. Aby zároveň své obci, která jim tento způsob bytí umožňovala, splatili svůj dluh. Aby ji ochránili před nebezpečími - vnějšími i vnitřními - a uchovali ji svobodnou i budoucím generacím.

I když jsem si dobře vědom nebetyčného rozdílu mezi polis antickou a paralelní, zdá se mi, že v tom nejdůležitějším, ve vztahu ke svobodě, tu podstatná podobnost ~~vs~~skutku existuje. A zdá se mi také, že právě zde je jádro argumentu, který proti Patočkově koncepci Charty 77 staví Benda. To, co v jeho pohledu vytváří identitu "disidenta", to, čím se obyvatelé nezávislé obce odlišují od ostatních členů společnosti, nespočívá v je-

jejich zvýšené mravnosti či pravdymilovnosti, ani v jejich schopnosti vést filosofický dialog, ale v jejich pojetí svobody. Jsou to lidé, kteří svobodu přestali vnímat, jak ji vnímá jejich okolí, jako svobodnou vůli /kterou může každý pěstovat a rozvíjet ve svém soukromí/ a znovu ji pochopili po řeckém způsobu: to jest bytostně politicky, jako iniciativu. Nejsou to lidé ani zdaleka apolitičtí, jak zdůrazňoval Patočka, ale naopak tací, kteří díky své zkušenosti s totalitarismem, jenž je jakékoli politické dimenze zbavil, znovu odhalili a prožívají, co politika původně je, v čem spočívá smysl svobodného jednání. Jsou to lidé, kteří před relativně poklidným životem soukromým, před specifickými formami jeho svobody, před všemi zajisté smysluplnými možnostmi, které takový život nabízí, dávají přednost mnohdy riskantní, mnohdy únavné, mnohdy navíc problematické, ba možná zcela nesmyslné, co do výsledků vysoce nejisté činnosti v prostoru obce. Jsou to lidé, kteří měli příležitost znovu si jasně uvědomit, co každému jednotlivému člověku i celému lidskému společenství přináší existence veřejné sféry a naopak, jaká propastná nebezpečí hrozí všem bez rozdílu, je-li tato oblast systematicky a v souladu s vládnoucím společenským projektem své svobody zbavovaná a tak vlastně paralyzovaná. Jestliže se tedy v takové situaci rozhodují budovat svou paralelní polis a její nezávislé struktury, nelze to chápat jako krok ze světa, kamsi do prostoru stranou jeho současné krize, která je na prvním místě krizí politickou. Právě naopak je to krok do světa, do samého ohniska jeho dění, do politiky, krok vykonaný ve víře, že jedině osobní nasazení, osobní iniciativa, jakkoli se z hlediska moci a sil, které v tomto světě působí, může zdát nicotná a nedůležitá, může přispět k jeho vyléčení.

V

Přemýšlíme-li o historii nezávislé obce, dnes již víc než dvanáctileté, zdá se mi, že uvedený spor mezi koncepcí Patočkovou a Bendovou představuje základní problém této obce, problém, který ji provází od samého počátku až do dnešních dnů a který ji bude provázet i v budoucnosti, ať už se historický horizont, do něhož je její existence zarámovaná, změní jakkoli. Rozhodnout při tom, na čí straně je pravda, považují za nemožné. Zdá se mi totiž, že ji svým

způsobem mají Patočka i Benda, jako by pravda byla mezi jejich stanoviska rovnoměrně rozdělena. Jako by tato stanoviska vlastně ani nebyla protichůdná, nýbrž spíše komplementární. Cdvažuji se dokonce říci: tento spor - čas od času pronikající na povrch v podobě polemik a hádek mezi chartisty či dalšími nezávislými protagonisty jednou okolo toho, podruhé onoho problému - vlastně není na prvním místě sporem o nezávislou obec, o to, jaká by měla být, aby se podle mínění polemizujících nezpronevěřovala svému poslání. Mně se to nyní spíše jeví tak, jako by nezávislá obec byla tímto sporem samotným. Tento spor jako by totiž byl hnacím motorem veškerého dění v ní, vlastním původcem jejích dějin. Právě on jako by z ní činil aktivní element v zápase s krizí, do něhož se československá společnost v druhé polovině dvacátého století dostala. Právě on jako by byl zdrojem, z něhož se živí, a zároveň základním tématem, jímž se zabývá ona "antipolitická politika", která se v rámci paralelní polis provozuje. Ale nejen ona, i celé široké pole nezávislé kultury, jejíž rozkvět mi připadá být nejvýraznějším a také nejdůležitějším aktivem na její straně. A nakonec v témž sporu jako by stáli i obyvatelé nezávislé obce samotní. Jako by i jejich historie osobní byla jím poznačená.

Jaké bude místo nezávislé obce v širším kontextu českých dějin, určí budoucnost. Možná mnohé z toho, co nám dnes připadá důležité, nač fascinování upíráme svůj zrak, o čem hovoříme a oč se strachujeme, se ukáže být pouze marginální a časem upadne v zapomnutí. A naopak něco, co dosud přehlízíme, ač již dávno jest mezi námi a skrytě působí, se teprve z určitého odstupu stane zjevným. Jedno však, myslím, lze s jistotou říci již nyní: že ony motivy, které paralelní polis uvedly do života, díky nimž se dali do pohybu její obyvatelé, které změnily a rozhodujícím způsobem určily běh jejich života, zde určitě zůstanou. Neboť ty, domnívám se, jsou, alespoň z lidského zorného úhlu, věčné.

VĚČNÝ SMYSL MODERNÍ DOBY

Pavel Bratinka

Člen redakční rady naší revue napsal rozsáhlý esej Přežívání jako způsob lidského života věnovaný m.j. problematice totalitní moci. Esaj má čtyři části: Časné přežívání a časný smysl, věčné přežívání a věčný smysl, Říše věčného smyslu či věčného přežívání a Věčný smysl moderní doby. Tuto závěrečnou část eseje uveřejňujeme.

Koloběh vzniku a zániku imperií věčného smyslu byl narušen teprve vznikem křesťanské civilizace, jejíž základní principy byly s duchem dřívějších imperií neslučitelné. V posledních dvou stoletích však vliv křesťanských principů slábl a tento proces úpadku byl doprovázen odpovídajícím nástupem doktrín, jež ve stále větší míře aspirovaly na roli věčného smyslu. Ve dvacátém století lze pak již hovořit o definitivně zformovaném a na celkovou vládu aspirujícím věčném smyslu. Tento moderní věčný smysl se však od těch starodávných podstatným způsobem liší. Je za prvé dynamický v tom smyslu, že současnost je podle něj vždy automaticky považována za "smyslu-plnější" /osvícenější, vědecktější, racionálnější, atd./ než minulost a analogický stav je očekáván i z hlediska budoucnosti. Takováto dynamizace věčného smyslu by sama o sobě nemusela být příliš významná, kdyby zároveň nevykazoval druhou zcela novou vlastnost - naprostou antropocentričnost. Věčný smysl má dnes svůj zdroj v člověku samotném, resp. člověk jako druh je považován za věčný smysl v procesu zrodu a růstu. Růst spočívá v tom, že se člověk stává stále více vědoucím a mocným - nad přírodou i nad sebou samým. Neuznává se, že by existovaly nějaké nedostupné transcendentní skutečnosti. Slovo "transcendentní" /resp. tajemství, nadpřirozeno, apod./ se v nejlepším případě toleruje jako označení pro věci, které nejsou dosud objasněny a ovládnuty, ale které se takovými dříve nebo později stanou. Dokonce i smrt sama je považována za těžký sice, ale v principu určitě rozřešitelný problém.

Strhujícnost tohoto moderního věčného smyslu a pocit metafyzické jistoty, jež pos-

kytuje, jsou vskutku impozantní. Jelikož je založen především na příslibu lepších věcí v budoucnosti, je teoreticky imunní proti námitkám poukazujícím na ten či onen neúspěch nebo na nesmírnou složitost či nepředstavitelnost řešení toho či onoho problému. Zdálo by se tedy, že pokud bychom vyloučili možnost nějaké intervence typu deus-ex-machina, pak by tento věčný smysl mohl dominovat velmi dlouhou dobu, než by jeho vnitřní prázdnota začala být pociťována v širším rozsahu.

Není však obtížné nahlédnout, že společnost vybudovaná na tomto věčném smyslu se musí brzy ocitnout ve slepé uličce, a to v prvé řadě politicky. Stačí si připomenout, že podstatnou podmínkou pro to, aby se nějaký věčný smysl mohl stát trvalým základem společnosti, je jeho schopnost vyřešit každý konflikt typu "buď já nebo ty", tj. musí být schopen sloužit jako měřítko pro posouzení konfliktních nároků různých osob. Tyto konflikty se mohou týkat nej-různějších věcí: majetku, pracovních míst, společenského postavení, cti, pravdy, morálky, atd. Jelikož však je to nyní člověk sám, kdo představuje nejvyšší měřítko, je vlastně každý konflikt typu "buď já nebo ty" vposledku konfliktem mezi dvěma stejně svrchovanými měřítky. Takový konflikt je ovšem z definice neřešitelný.

Západní demokratické společnosti jsou dosud schopny nalézt z této slepé uličky východisko a vyhnout se ochromení pouze díky reziduálnímu vlivu transcendentních hodnot z před-moderního věku. Tyto hodnoty umožňují, aby některé nároky a činy byly odsouzeny jako "nerozumné", "nespravedlivé", "nezasloužené", "nelidské", apod. a mohlo se tak - nikoliv ovšem bez značného licitování a dohadování - dospět k nějakému konsensu. Západní varianta moderního věčného smyslu je vlastně dosud hybrid složený z ideje "člověk je nejvyšší mírou" a zbytků transcendentních hodnot, předpokladů a před-sudků. Tento hybrid je však ze své

podstaty nestabilní - jeho komponenty jsou navzájem neslučitelné a dříve či později musí nakonec jedna z nich zcela převládnout. Situace je o to nebezpečnější, že toto přetahování se odehrává ve světě, jehož značná část se nachází pod nadvládou moderního věčného smyslu v nejčistší podobě. Ten se od západní "rozředené" varianty liší tím, že vedle nevyhnutelného příslibu stále lepšího života výslovně slibuje totalně vyřešit všechny konflikty typu "buď já nebo ty" bez toho, že by se odvolával na transcendentní skutečnosti. Z tohoto důvodu si plně zaslouží přídomek "totalitní". V důsledku této aspirace totalitního věčného smyslu je každá moc, která na něm založí svoji legitimitu, odsouzena k tomu, aby každý uvedený konflikt vyřešila, neboť selhání v tomto směru ohrožuje její legitimitu: buď přímo jako důkaz neschopnosti moci realizovat její sliby nebo nepřímým, že zpochybňuje realnost totalitního smyslu. Nalezení měřítko, které by moci umožňovalo rozsuzovat a řešit všechny konflikty, je proto pro ni otázkou života a smrti. Jelikož však všechny transcendentní hodnoty jsou zavrhovány jako bezcenné či dokonce škodlivé smyšlenky, má moc k dispozici jediné východisko: prohlásit za měřítko sebe samu, popř. si jeho roli *via facti* přisvojit. Moc se tak stává nejvyšším soudcem "transcendujícím" všechny možné strany případných konfliktů. Měřítko pro hodnocení jednání a schopnost jednat se tak stávají identickými. Tento krok vede ihned k nové definici dobra a zla: vše, co posiluje moc, je dobré, neboť to posiluje její schopnost řešit konflikty, a tak realizovat přísliby totalitního věčného smyslu; vše, co moc oslabuje, je zlé, neboť to onu schopnost snižuje.

Věci bohužel nekončí touto bizarní definicí dobra a zla. Při pokusu totalitního věčného smyslu podrobit si živou skutečnost se totiž začne projevovat jakýsi druh kladné zpětné vazby, který má nedozírné důsledky. Moc čerpá svou legitimitu z toho, že plní příslib totalitního věčného smyslu vyřešit všechny konflikty a nastolit všeobecnou blaženost. Přitom ale schopnost moci toho všeho dosáhnout /či spíše předstírat dosahování/ je přímo úměrná rozsahu a pronikavosti této moci. Z toho plyne, že legitimita moci, tj. zdání splnitelnosti a plnění jejích příslibů, je zajištěna před pochybnostmi a kritikou jen v té míře,

v jaké je moc skutečně totalitní. A je to právě tento *circulus vitiosus*, který způsobuje, že každá společnost, v níž totalitní věčný smysl převládne, nevyhnutelně skončí jako stát, v němž nejvyšší, či lépe řečeno jedinou, "transcendentní" hodnotou je moc. V takovémto moderním ekvivalentu říše věčného smyslu jsou duchovní hodnoty tolerovány jen v tom rozsahu, v jakém slouží moci. Jelikož o všech "klasických" hodnotách /pravda, svoboda, zákon, čest, spravedlnost, rozum, atd./ platí, že jejich sféry platnosti a relevance jsou sféře moci buď nadřazeny, nebo s ní nemají nic společného, jejich podřízení operativním potřebám moci vede k jejich ničení nebo - což je ještě horší - k vytvoření jejich padělků. Na úkázku uveďme osud pravdy a svobody.

Je nasnadě. Je-li moc nejvyšší hodnotou, pak všechny informace, projevy a myšlenky, které ji posilují, jsou pravdivé. Ty, které činí opak, jsou lživé. A ty pak, které nečiní to ani ono, jsou zbytečné a tudíž nedostatečně pravdivé a tudíž vlastně lživé. Rozhodnutí, zda něco moc posiluje nebo oslabuje, musí ovšem opět náležet moci samé, neboť kdyby nenáleželo jenom jí, přestala by být nejvyšší instancí, což představuje její největší možné oslabení, ne-li popření. Je také zřejmé, že monopol na pravdu bude nejdůrazněji prosazován v souvislosti s konflikty typu "buď já nebo ty" a všemi skutečnostmi, jež by mohly svědčit o neúspěchu moci na poli slibovaného pokroku. Aby však její monopol v tomto směru byl účinný, musí moc mít výlučné právo určovat, jaké sféry jsoucna pojmy "já" či "ty" vymezují, co znamená slovo "konflikt" a zda vůbec něco takového v tom kterém případě vůbec nastalo. A konečně musí mít monopol rozhodování o tom, co je či není úspěch nebo pokrok. Ve všech těchto oblastech nemůže být proto nikomu dovoleno, aby se o problémech a k různým otázkám vyjadřoval podle svého, a to ať už slovy nebo skutky. Likvidací svobody v normálním smyslu slova však věc nekončí. Dochází k fatální proměně významu tohoto slova. Jelikož možnost jednat podle svého má v novém uspořádání jen moc, existuje jen jediná věc budící zdání svobody a to naprostá sebeidentifikace s mocí. Ta však moc nanejvýš posiluje a proto je naprosto jisté, že za pravou svobodu prohlásí právě ji. Z těchto všech důvodů je nutno za existenciální vzorec lidské situace v totalitní společnosti považovat vý-

raz "ani já ani ty - pouze moc".

Popis totalitní moci by však nebyl úplný, kdybychom se nezmínili o tom, že tato moc je ze své podstaty neschopna žít v míru i s tím, co je mimo její vládu, tj. se svými sousedy. Tento závažný fakt je často přehlížen, bagatelizován, nebo považován za náhodný a reformovatelný. K získání imunity vůči tomuto omylu stačí, když si uvědomíme příčinu tohoto jejího atributu.

Varovným znamením v tomto směru, které je na očích každému, je skutečnost, že současná artikulace totalitního věčného smyslu má podobu ideologie, jež postuluje svět jako bojiště mezi dvěma protikladnými a nesmiřitelnými silami - na jedné straně stojí působení a vláda totalitního věčného smyslu a na druhé straně vše a všichni, kdo s ním nejsou zajedno. Z toho plyne, že jakákoli mocnost, jež není s danou totalitní mocí zajedno, musí být - i kdyby byla sama totalitní - klasifikována jako nepřátelská "proti-smyslná" síla, jež musí být zničena. Jakýkoli kompromis s onou mocností, jakékoli polevení v nepřetržitém tlaku na ni by se totiž automaticky jevilo buď jako zrada totalitní moci na jejím věčném smyslu vyjádřeném manichejskou ideologií, nebo jako příznak toho, že věčný smysl už alespoň zčásti neplatí. Obojí však znamená vposledku totéž - ztrátu legitimacy moci.

Ideologické mechanismy ovšem tou nejhlubší příčinou agrasivity být nemohou, neboť totalitní moc, jež by sebe samu trvale podřizovala nějaké definitivní ideologii by vlivem tohoto podrobení se něčemu přestala být totalitní, neboť by přestala být tou nejvyšší instancí. Nejhlubší příčina musí být na ideologii nezávislá; ideologie je jen jejím projevem.

Touto příčinou je samotná podstata totalitní moci, totiž skutečnost, že se deklarovala jako nejvyšší instance a že tudíž neuznává žádné jí nadřazené měřítko, neboť takové měřítko by mohlo být základem pro ještě vyšší instanci, než je ona sama. Z hlediska totalitní moci nemůže být vyšší nadřazenosti vůči ní než nezávislost vůči ní. Tím pádem cokoli, co s ní není zajedno, tj. co se řídí na moci nezávislými důvody a účely, se jí musí jevit jako jí přesahující instance non plus ultra. "Cizí" entita tak svou existencí podkopává /"útočí na"/ samotné základy moci. Z tohoto důvodu jsou neustále pokusy onu entitu zničit nebo "pohltnout" pro moc jediným možným postupem. Skutečnost, že taková moc považuje i nejperfidnější úto-

ky na bezbranné a pokojné sousedy či partnery za pouhý výkon svatého práva na sebeobranu, by neměla být považována za projev pokrytectví, nýbrž za pravdivý odraz zakoušené úzkosti.

V předchozím textu bylo ukázáno, že na počátku vzniku totalitní moci je slepá ulička, ve které se ocitne každá společnost, v níž převládne víra v totalitní věčný smysl. Zbývá však ještě vysvětlit, kde se ve společnosti bere vůle takovou moc vytvořit a ochotně jí sloužit, místo aby se odvrhla víra v totalitní věčný smysl, poté co se jeho důsledky stanou zřejmými.

Existence hodnot a měřítek nezávislých na lidské manipulaci, tj. v pravdě transcendentních, vede v každé společnosti k provádění neustálých soudů nad lidskými myšlenkami a činy. Měřítka rozumnosti způsobuje, že občas jsou někteří lidé shledáni hloupými, měřítko spravedlnosti způsobuje, že občas jsou někteří lidé shledáni vinni z bezpráví či trestných činů, měřítko dobroty způsobuje, že občas jsou někteří lidé shledáni ničemnými, měřítko píle, dovednosti, užitečnosti způsobují, že občas jsou někteří lidé shledáni línými, neschopnými, k ničemu, atd. Je přirozené, že dotyční lidé ony soudy velmi těžce nesou, zejména když mají podobu ztráty příjmu, veřejné pohany a zesměšnění, či uvěznění. Je zřejmé, že člověk nemusí být nijak zvrhlým jedincem, když za této situace pociťuje ochotu podporovat či alespoň příznivě hodnotit vše, co mu slibuje, že jej oné tíže zbaví. Přesně toto nabízí lidem v ještě svobodné společnosti skupina reprezentující zárodek totalitní moci. Ujišťováním, že v jejich případě se jedná o nespravedlnost, získává tato skupina podporu mnohých lidí postižených nepříznivými soudy výše uvedeného druhu. A poté, co se pevně etabluje, je totalitní moc schopna učinit mnohem komplexnější a hmatatelnější nabídku: "Můžete být hloupí, zlí, líní a neschopní, jak je vám libo, avšak nic z toho nebude mít vliv na vaše příjmy, společenské postavení a pověst. Navíc bude učiněno vše proto, aby vaše svědomí bylo klidné, neboť donutíme ostatní, aby schvalovali vše, co budete činit a nikomu nebude dovoleno, aby to zpochybňoval. Jedinou podmínkou pro to vše je, že budete sloužit moci."

Skutečnost, že udržování totalitní moci vyžaduje nepřetržité konání činů, jež by byly tvrdě odsouzeny i matnými zbytky "klasických" měřítek morálky, spravedlnosti a rozumnosti, jen ještě více utužuje sva -

zek mezi mocí a jejími podílňky, neboť ti-
to spatřují v moci jedinou záruku před ne-
příznivými soudy oněch činů. Právě tato je-
jich závislost na moci je příčinou působení
oně kladné zpětné vazby, odpovědné za stá-
lou tendenci moci k vlastní regeneraci a
růstu. Přervat vlastní svazek s mocí, zna-
mená snášet nejen její hněv, nýbrž i výčit-
ky vzkríšeného osobního svědomí. K takové-
to proměně Šavla v Pavla je zapotřebí vskut-
ku velké odvahy a morální síly. Naproti to-
mu setrvávání ve svazku nevyžaduje žádné
zvláštní osobní zloby a vytrvalosti ve zlu,
ale pouze nedostatek dispozice k mužednic-
tví, což je velmi běžná lidská vlastnost.

Z předchozího by se někomu mohlo zdát,
že totalitní moci - říši je souzeno přeží-
vat na věky a že se tedy jedná o první sku-
tečnou říši věčného přežívání. Toto zdání
je však mylné. Neslučitelnost totalitní mo-
ci s jakoukoli opravdovou hodnotou způsobu-
je, že tato moc se dokáže udržet jen za ce-
nu stálého podvracení a destrukce nejen vše-
ho toho, co dává lidskému životu smysl, ný-
brž vposledku i toho, co ho vůbec umožňuje.
Toto ničení musí jednou nevyhnutelně dospět
do bodu, kdy začne podlamovat samotnou fy-
zickou infrastrukturu moci. Kromě toho hro-
zí nebezpečí, že se lidský život stane pod
její vládou tak bědným, že lidé budou dohná-
ni k slepému a zoufalému násilí.

Bylo by fatálně neodpovědné a zřejmě i
sebevražedné, kdybychom zaujali postoj vyč-

kávání až onen proces sebedestrukce dospěje
ke svému konci. Jedinou alternativou je hle-
dat možnost, jak se totalitní moci postavit
a zabránit jí v jejím ničivém díle. Jelikož
tato moc všechny transcendentní hodnoty po-
pírá a její hlavní zbraní je monopol na veš-
keré přežívání, jež přiděluje či odnímá pod-
le své libovůle, může se jí vskutku posta-
vit jen obrana hodnot, při které jsou lidé
ochotni obětovat i své časné a věčné přeží-
vání. Ztrátou věčného přežívání zde míníme
především nepřítomnost jistoty, že obrana
bude mít úspěch, popř. že nebude beze stopy
zapomenuta.

Cdstraněním totalitní moci však celý
problém nekončí, nýbrž znovu vyvstává v po-
době otázky, jak tragickou zkušenost s tou-
to mocí vtělit nejen do myšlenkové reflexe,
ale i do našich politických institucí, a to
jak v národním, tak v mezinárodním měřítku.
Další reprízu totalitarismu by totiž svět
nemusel přežít. Toto není triviální úkol,
neboť stále hrozí nebezpečí, že pro boj se
zlem bude použita metoda sice naprosto zřej-
mé a spolehlivé účinnosti, u níž se však
až příliš pozdě zjistí, že dané zlo "odstra-
ňuje" tím, že jej nahrazuje zlem větším.
V tomto konkrétním případě jde o to, že na-
ším cílem nemůže být obnova libovolných
transcendentních hodnot, nýbrž výlučně těch,
s jejichž platností stojí a padá důstojnost
toho posledního a nejmenšího člověka.

ZDANĚNÍ A ZASTOUPENÍ

Petr Daimler

Moc ztratila samozřejmou jistotu a zahá-
jila ústupový boj. Nejen v Československu,
ale i v některých dalších zemích východní
Evropy sledujeme pokusy udržet pod kontro-
lou co nejvíce oblastí a "pouštět" jen ty,
jejichž ztráta se nedotkne mocenského mono-
polu. Na tyto úhybné manévry opozice zpra-
vidla odpovídá způsobem obsahujícím určitý
empirický základ: "Podívejte se, kam jste
to dopracovali, podívejte se na zaostalost
kdysi přední evropské ekonomiky, na úpadek
mezilidských vztahů atd." Tyto reakce však
nicméně postrádají hlubší založení a zamě-
ňují příčiny za následky.

Měli bychom si položit především otázku
o podstatě demokracie. Je možné k ní přis-
tupovat různě: z hlediska lidských práv,
podstaty člověka, člověka jako Božího stvo-
ření a pod. I když jsou takové přístupy ne-
pochybně hlubší - a autorovu srdci velmi
blízké - lze na ně celkem snadno namítnout,
že lidská práva jsou i třídní záležitostí,
že podstata člověka se vytváří v dějinách
a že chápání člověka jako stvoření je pro
ateistu nepřijatelné. Proto se možná spíš
shodneme na přízemnějším přístupu, založe-
ném na faktu, že platíme daně, neboť je uni-
verzálnější, asi jako fakt, že univerzálně

odmítáme zlodějství.

Vyvozování občanského práva na kontrolu moci z daňového poplatnictví má svou dlouhou historii. V počátcích dvou nejstabilnějších demokracií na světě, britské a americké, měla myšlenka souvislosti daní a občanských práv zásadní význam a svou výbušnou sílu. V roce 1215 anglický král Jan I., podnikající na kontinentě válečné výpravy bez souhlasu šlechty, tehdejšího politického národa, narazil na dno státní pokladny. Když žádal o finanční pomoc, nedostal od šlechty nic, dokud nepodepsal základní dokument politických dějin, Magnu Chartu, Velkou listinu svobod, v níž mj. potvrdil právo národa mluvit do věcí veřejných. Jan, od té doby zvaný Bezzemek, listinu podepsal neupřímně a pokusil se ji odvolat, jakmile měl pocit, že je z nejhoršího venku; ale Magna Charta už byla jednou podepsána a Bezzemek ani jeho nástupci nedokázali restaurovat předcházející stav. Po pěti a půl stoletích se zásada "no taxation without representation" /žádné zdanění bez zastoupení/ stala jednou z hlavních myšlenek Americké revoluce. Když v roce 1773 anglický parlament uvalil na americké kolonie další, tentokrát čajovou daň, vzbudilo to v Americe velké pobouření. Proč máme platit daň, kterou jsme si nepodhlasovali, kterou na nás uvalil parlament, v němž nejsme zastoupeni? Vážení bostonských občanů se převlékli za Indiány a uspořádali první happening dějin, "Bostonský čajový dýchánek". Vtrhli na loď, přivázející pytle se zdaněným čajem, a vhodili je do moře. Netrvalo dlouho a vypukla válka o nezávislost.

Totéž, byť mnohdy s menší důsledností se dělo v celé Evropě. I u nás bylo nejučinnější zbraní zemských sněmů proti absolutistickým snahám panovníků povolování či spíše nepovolování mimořádné berně, které prakticky až do vzniku parlamentního systému v minulém století zajišťovalo určitou dělbu moci a podíl stavů na rozhodování ve veřejných záležitostech.

A jak je to dnes? Existuje v systému tzv. reálného socialismu zpětná vazba, jíž společnost může kontrolovat nejen výši zdanění, ale i to, co se posléze s penězi z daní děje? Odpověď je jasná: takováto zpětná vazba v realitě neexistuje; měla by se však podle mne stát jedním ze základních postulatů společnosti. V příliš mnoha sférách ekonomického a politického života se v posledním půl století rozhodovalo bez obyva-

telstva, upírala se mu jakákoli možnost věci ovlivňovat; nemám na mysli jen taková ryze politická rozhodnutí, jako je například existence Pohraniční stráže - luxusu, který si nedopřává ani tak bohatý stát jako je NSR, ale i otázky komunálního významu - rozhodnutí architektonická a urbanistická. Kdo kupříkladu rozhodl o stavbě úžasného Paláce kultury a přímo báchorečné Nové scény, o orientaci na těžký průmysl v padesátých letech, o budování větrných a šedivých sídlišť bez ulic? Ke všem uvedeným rozhodnutím jistě existovaly alternativy: hranice neuzavírat, místo sídlišť dát přednost ve všech ohledech lepším rodinným domkům, obrovské a drahé barabizny nestavět, místo oceláren rozvíjet tradičně zavedený zpracovatelský průmysl, nerušit směnitelnost koruny, atd. Tyto alternativy se však neprosadily, mnohdy moc zabránila i jejich pouhému formulování. To, co se prosadilo, stálo stovky miliard Kčs, a náprava, ke které bude muset dříve nebo později dojít a která bude tím dražší, o co déle se bude odkládat, přijde na další miliardy. Všechny ty peníze pocházejí z daní. Kdo věří, že socialismus něco dává zadarmo, je na stejném omylu jako ten, kdo si myslí, že společnost kontroluje zdanění. Ty daně platíme všichni, ale kdo má možnost o nich rozhodovat? Pomineme-li svůdnou teorii kolektivní neodpovědnosti, podle níž vlastně nerozhoduje nikdo, asi si odpovíme, že rozhoduje úzká vedoucí špička.

Co by měli čeští demokraté požadovat? Podle jakého kritéria máme posuzovat politiku současné vlády? Jistěže především podle činů! Od současného stavu bezmoci k demokratickému podílu na rozhodování je tak daleko, že umožnění poddaní jsou občas v pokušení uvítat každý náznak změny, každou úlitbu veřejnému mínění s optimismem, který by si snad měli uchovat pro lepší příležitosti. S podobnou žízni po pozitivních věcech se ostatně setkáváme i leckde na Západě, jehož veřejné mínění tváří tvář vývoji v SSSR jako by ztratilo veškerou zdravou podezřívavost. Jako by se všemi směry rozšířila stará česká nectnost, považovat hezky znějící slova již za činy.

Vzhledem k tomu, že v hospodářství jsme už narazili na dno, je velmi pravděpodobné, že se moc nějak pokusí veřejnost uklidnit, opít ji laciným rohlíkem. To je zřejmé již dnes, kdy se objevují populárně znějící slova o opětném povolení řemesel /ovšem bez jejich zrovnoprávnění s nevykonným státně

družstevním sektorem, bez půjček nutných ke zřízení živnosti a bez cechů, které by nejen hájily zájmy řemeslníků, ale také ručily za jejich práci/, ozývají se i jakési nejasné zvuky, naznačující snahu udělat něco s ekologickou katastrofou, kterou ale bez účinných sankcí proti znečišťovatelům napravit nelze - a jaképak účinné sankce v systému centralizovaného hospodářství, kde jediným majitelem všeho je stát, a ten sám sebe "účinně" trestat nebude. Nebudeme tedy v žádném případě věřit "ekologickým programům", "komplexním přístupům k ochraně životního prostředí" apod., můžeme však svou důvěru nabídnout konkrétním číslům o vývoji znečištění, budou-li pocházet od instance nezávislé na moci. Kdo takovou apolitickou ekologickou instancí nepřipustí, nemyslí to s životním prostředím upřímně.

Naším základním požadavkem by však mělo být co nejpodrobnější zveřejnění údajů o tom, kolik bylo vybráno na daních různého druhu /pak by si každý mohl spočítat, má-li čs. rozpočet schodek a jaký/, a především údajů o státním rozpočtu. Tak bychom se konečně dozvěděli, kolik z našich kapes bylo vydáno na armádu, na průmyslové investice, na dopravu, na policii, na zdravotnictví /v tom specificky na tzv. Sanops, neboli Státní ústav národního/sic! / zdraví/, na školství, na nejrůznější dotace maloobchodních cen atd. to vše podrobně rozepsáno na jednotlivé položky. Měli bychom požadovat podrobné informace o početních stavech a financování takových roztomilých institucí, jako je náš československý superluxus, výše zmíněná Pohraniční stráž, různé tzv. složky jako například politická policie či pohotovostní jednotky VB, podrobné informace o takových dosavadních tabu, jako jsou systém sociálního zabezpečení armády a policie, jejich platy a starobní důchody. Samozřejmě bychom měli věnovat pozornost i těm méně kontroverzním záležitostem, jako je třeba financování místního vodovodu apod.

Věnujme krátký odstavec i čs. zdravotnictví: stojí za zmínku, že po zavedení národního zdravotního pojištění v poválečné době byly dávky na zdravotnické pojištění vedeny odděleně od daní a bylo tedy možno do určité míry veřejně kontrolovat, zda se opravdu peníze vybrané k tomuto účelu na ně věnují. Později, v pounorové době, tyto dávky splynuly, či byly splynuty s daní z příjmu. Dnes, po čtyřiceti letech takové jednotnosti, vidíme důsledky - rozsáhlou dekapitalizaci čs. zdravotnictví, na něž zbylo pár

šrobtů ze stolu. Evidentním požadavkem v tomto případě je vyčlenění příspěvků na zdravotnickou péči z daně z příjmu a veřejná kontrola toho, jak se s těmito penězi nakládá.

Zaměříme ale nyní pohled do vlastních "řad". Je naše demokratická veřejnost ochotna uvažovat výše popsaným způsobem? Nejsou pro většinu z nás - i jako pro občany - stále důležitější postuláty kulturního rázu? Není pro mnohé jaksi pod úroveň zabývat se něčím tak trapně triviálním, jako jsou rozpočtové položky a schodky, vůbec peníze? Člen "útek od skutečnosti do myšlení", jak to vyjádřil jeden klasik, má ovšem v zatuchlých poměrech střední Evropy svou tradici; moc nabízela a nabízí různé surrogáty, toleruje určité kulturní aktivity, které se pak v politické rovině dostávají do nechtěného sousedství takových náhražek a ventilů, jako je sport, chatařství, televize. Naše demokratická veřejnost by se však takovými deformovaným pojetím kultury, jakožto unikového šidítka, neměla nechat zmást. Podle autora přesvědčení určitý přehled o daňových a rozpočtových otázkách patří k něčemu, co by bylo možno nazvat občanskou gramotností a povinností. V demokratických státech patří parlamentní debata o návrhu státního rozpočtu k vrcholným politickým událostem roku, v seriózních novinách se přetiskují plné texty projevů, které v rozpočtové debatě pronášejí poslanci vládních i opozičních stran, analýzy expertů. Tisk i televize srovnávají prostředky vydané na ten který účel za poslední léta, před očima veřejnosti se střetávají více či méně podložené názory, snad i politické filosofie. Jistěže je možno namítnout, že je v tom všem mnoho stranicky zaujatých výpadů, často i demagogie. Stále však zbývá ona tak nesmírně důležitá zpětná vazba: v příštích volbách se ukáže, zda voliči politiku dosavadní ústřední či místní vlády přijali. Ve Švýcarsku, kde mají zavedenou instituci referenda, se to může ukázat dosti brzy. Zkusme se na chvíli zasnít a představit si u nás zveřejnění zmíněného podrobného a nezfalšovaného rozpočtu, eventuelně referenda o něm; jaký by to byl úžasný průlom do dosavadního způsobu vládnutí!

Podaří-li se dostatečně rozšířit vědomí, že základním právem občana je rozhodovat o tom, co se bude dít s jeho penězi, které stát vybral ve formě daní, a že upírat mu toto právo je nejen politickou represí, nýbrž i obyčejným zlodějstvím, může tak

vzniknout /tak se to alespoň jeví autorovi
těchto řádek/ archimedovský pevný bod, z ně-
hož by bylo možno pchnout diktaturou. Tako-
vé právo by mohlo být v politické rovině
považováno za něco základnějšího než práva

jiná, vyvozená už z určitých filosofí,
světových názorů atd. Vědomí souvislosti
mezi poplatnictvím a občanskými právy je
však v naší kulturní sféře něčím dosud
značně exotickým....

Náš rozhovor

Rozhovor Alternativy s dr. Jánem Čarnogurským

O SLOVENSKU A O SLOVÁČICH

A.: Nejdřív bych vás prosila, abyste se štenářům představil. Jste povoláním právník. Můžete své povolání vykonávat?

J.Č.: Ako sa to vezme. Pôvodne som pracoval ako advokát v Bratislave. V r. 1981 ma vyľúčili z advokácie za obhajobu v politickom procese. Potom som pracoval ako šofér a neskor ako podnikový právnik. Od r. 1987 mi podnik nepredĺžil pracovnú zmluvu a som nezamestnaný. Ale môžem pokračovať v poskytovaní súkromných právnych konzultácií najmä disidentom a náboženským aktivistom a v obmedzenej miere aj zastupujem v civilných súdnych sporoch.

A.: Jste z Bratislavy. Váš otec Pavol Čarnogurský býval před válkou, ale i pak za války politikem někdejšího slovenského státu. Současný režim mu dost hrubě předhazuje jeho politickou činnost a zaměření. Jak dalece vás váš otec ovlivnil? Jak vy sám hodnotíte účast vašeho otce na dějinách slovenské politiky?

J.Č.: Je nás 5 detí. Rodičia nám vytvorili harmonické prostredie. Pravdepodobne otec pripútal moju pozornosť už od mladosti k spoločenským a politickým problémom. Jeho politické účinkovanie som v mladosti pociťoval predovšetkým ako problém pre moje štúdium. Hoci som sa učil s vyznamenaním, na strednú školu som sa dostal len tak trochu podfukom mimo Bratislavu a po maturite som stratil tri roky - právnicku povedané v príčinnej súvislosti s otcom - kým som sa dostal na právo. Späťne si myslím, že mi to len prospelo, naučil som sa taktike v zápase s režimom.

Otcovu politickú dráhu môžem teraz sledovať len v hrubých rysoch. Bol poslancom slovenského snemu. Autonomistické hnutie za prvej republiky považujem za oprávnené, principiálne nenamietam proti otcovej účasti. 14. marca 1939 hlasoval v slovenskom sneme za slovenský štát. Vtedy boli dve alternatívy. Vyhlásenie slovenského štátu alebo rozdelenie Slovenska medzi Nemecko, Poľsko a Maďarsko. Myslím, že len blázon by bral rozdelenie. V máji 1942 sa nezúčastnil na hlasovaní snemu o zákone v sú-

vislosti s deportáciami židov. Pýtal som sa ho, prečo nezostal na hlasovanie a prečo nehlasoval proti. Povedal mi, že zákon sa prijímal, keď už deportácie prebiehali a až zákon priniesol možnosť, aby prezident udeľoval výnimky. Po vojne rokoval s Gustávom Husákom o uplatnení slovenských katolíkov v politike. V apríli 1946 sa podieľal na vzniku Aprílovej dohody, ktorá predurčila volebnú porážku komunistov. Od r. 1951 do r. 1978 pracoval ako robotník. V autonomistickom hnutí sa začal angažovať v r. 1930 a ešte v r. 1988 režim považoval za politicky relevantné napadnúť ho v tlači.

A.: Žijeme v jediné republice, ale prece oba národy, Češi a Slováci, prožívají dějiny společného státu dost odlišně. Dovolte mi ptát se právě na tato slovenská specifika, protože znalost znamená lepší pochopení. My v Čechách při nejlepší vůli můžeme znát jen povrch, ale nikoli ono skryté proudění, které však je rozhodující při vnímání historického času. Začnu federalizací. Myslíte si, že zákonem o federálním uspořádání státu se konečně vyřešilo ne zcela rovnoprávné postavení Slováků ve společné republice? Co fakticky federalizace Slovensku přinesla?

J.Č.: Všetky zákony majú v komunistických štátoch iba relatívny význam. Nad zákonmi sídli komunistická strana a ona určuje ich skutočný obsah. Federáciou sme získali formálnu rovnoprávnosť v republike, ale aj tak si nemôžeme podľa svojej vôle usporiadať pomery na Slovensku, pretože nám v tom bráni komunizmus. Tento stav nedovoľuje rozvíjať všetky prednosti federácie a zatieňuje jej význam. Pod prednosťami mám na mysli, že vo veciach, vyhradených národným republikám, najmä v školstve, kultúre a čiastočne v hospodárstve by sme si robili na Slovensku politiku, ktorá nám vyhovuje. Mimochodom, považujem za pravdepodobné, že za takových podmienok by sa časom vyskytli rozdiely medzi analogickou politikou v Čechách a na Slovensku. Ale obmedzená možnosť určovania vlastnej vnútornej politiky je aj väčším problémom v Čechách. Federácia vyriešila rovnoprávnosť Slovákov voči Čechom, ale nevyriešila rovnoprávnosť Čechov a Slovák-

kov voči komunizmu. Fakticky priniesla Federácia Slovákom málo, takmer nič. Donedávna vyšší počet Slovákov na dôležitých postoch strany a vlády nepovažujem za dôsledok federácie. Ale formálna rovnoprávnosť, získaná federáciou, je pre Slovensko dôležitá. V dejinách sme postrádali práve formálne záruky svojej svojbytnosti.

A.: Jste právník s přesným myšlením a dovolte mi otázku: Je federace dvou národů skutečnou federací? Nemá v sobě i nebezpečí zneužití? Narazím na tento problém ještě v jiných otázkách, teď se konkrétně zeptám na některé znepokojivé věci. Nechci naprosto žít jakýkoli nacionalismus, český jako slovenský. Podle mého názoru jsou Slováci národ na vzestupu a je s tím spojena jistá aktivita, která Čechům, národně dávno uspokojeným, chybí. A právě proto mě zneklidňuje jakési podivné prorůstání, které ztěžuje vzniká živelně. Nechci mluvit o trivialitách, jako je například nespokojenost Čechů se slovenštinou v televizním vysílání. Zarážející ale v Praze je množství úředníků ze Slovenska. Snaha po paritě ve federálních orgánech znásobuje byrokratický aparát, ztěžkopádnuje už tak těžkopádné řízení. Různí lidé přesazení ze svého přirozeného prostředí mohou sloužit ale i jinak. Užasla jsem například, když mě na podzim vyšetřovali Slováci, zaměstnaní v pražské StB. Jste si na Slovensku vědomí možného zneužití národních zájmů?

J.Č.: Iste odo mňa neočakávate, že budem požadovať menšie zastúpenie Slovákov vo federálnych orgánoch. Pokiaľ ide o slovenských štBákov v Prahe, odporúčam vám, aby ste ich z Prahy vyhnali a podľa možnosti sa nezasťavte a vyžehňte ich aj z Bratislavy. Ale teraz vážne. Myslím, že počet slovenských úradníkov v Prahe dramtizujete. Viem ešte z doby svojho štúdia v Prahe, že nie je ľahké získať Slovákov pre prácu v Prahe. Táto otázka - ako mnoho ďalších - by nemala byť zastretá tajomstvom a v primeranej forme publikovaná. Isteže federácia musí mať aj svoj kádrový substrát, ale nepobadal som na Slovensku, že by sa počet slovenských byrokratov v Prahe pociťoval ako páľčivý problém. Čiže rozumná dohoda by bola možná a realizovateľná plynulým usmerňovaním ich počtu.

Čo máte na mysli pod nebezpečím zneužitia federácie? Napriek federácii ovládnutie jedného národa druhým alebo federáciu ako prechodný stupeň prípadného rozpadu republiky? Federácia je formalizovaná schéma spolužitia našich národov. Ako v každom spolužití živých ľudí nemožno jedným formálnym aktom na začiatku vylúčiť trecie plochy neskôr. Ale odchýlky od optimálneho stavu by nemali byť veľké a federácia by mala poskytovať mechanizmus na ich odstránenie čoskoro po odhalení. Cstatne, určitá súťaživosť Slovákov a Čechov by mohla byť hnacím motorom repub-

liky. Pravda, ani federácia nebude fungovať, ak naše vzájomné vzťahy budú čo aj len ľahostajné. Zákon entropie platí aj pre federácie. Mali by sme si byť vedomí zhody našich národných záujmov, ktorá nás v r. 1918 priviedla do spoločnej republiky a so záujmom vyhľadávať hodnoty jedného aj druhého, ktorými sa môžeme navzájom obohatiť. Jedna z mojich výčitiek voči súčasnému režimu je tá, že nie je schopný takýto proces podporovať.

S príjemným prekvapením aj ja pozorujem, že potenciál Slovenska v rámci republiky stúpa, napriek všetkým dejinným zvratom. Ak tento rast bude pokračovať, zákonite budú stúpať aj politické aspirácie Slovenska. Môže to viesť k treniciam a nemožno vylúčiť, že sa objaví demagóg, ktorý by ich chcel zneužiť. Obávam sa, že vedomie o možnosti takého zneužitia je na Slovensku skôr malé. Mali by sme si byť vedomí, že žijeme v dynamickom období rôznych trendov, aj integračných. Z nich by sa mohla vyklúť aj takáto možnosť: Československo je prvým štátom budúcej integrovanej Strednej Európy. Nemali by sme ku nej blokovat' cesty.

A.: V šedesátém osmém roce sami Slováci, tedy slovenští demokraté, zdůrazňovali, že federalizace bez demokracie by se mohla stát bezcennou. Tento názor probleskuje i v dnešních slovenských diskusích /viz Literární týždenník/. Jaký vy máte na závislost národního uplatnění na demokracii názor?

J.Č.: Demokracia je jediným modelom vnútorného usporiadania slobodného štátu, ktorý u nás prichádza do úvahy. Chcem však dodať dve upresnenia.

Súčasný režim nedovoľuje použitie demokratických metód pri voľbe alternatív budúceho vývoja republiky. Nedovoľuje slobodné voľby, slobodné združovanie, slobodnú diskusiu, z ktorých by mohla vyrastať väčšina pre niektorú alternatívu. Opozícia proti súčasnému režimu preto nemôže pracovať demokratickými metódami, ale stále ešte sa musí utiekať k určitej konšpiratívnosti. Vieryhodnosť nášho hlásenia sa k demokracii vyplýva z ideovej platformy, z ktorej vychádzame.

Na Slovensku pristupuje ďalšie špecifikum. Povedal by som, že ideová štruktúra slovenskej spoločnosti je homogénnejšia než českej. Značnú prevahu tu má katolicizmus. V katolíckej väčšine sa bytostne nepociťuje potreba formálnych demokratických mechanizmov, pretože konsens sa dosahuje organickým vyrastaním z rovnakého duchovného založenia a rešpektovaním autorít.

V styku s inými zložkami spoločnosti však katolíci uznávajú primát demokracie a právo na odlišný názor vrátane jeho presadenia. Je možné, že z výšky svojho väčššinového postavenia katolíci niekedy nezbadajú medzery vo svojom demokratickom presvedčení a najmä pri jeho prenášaní do praxe. O povahe budúcej slovenskej demokracie by asi vedeli viac povedať príslušníci menšinových zložiek slovenskej spoločnosti. Čiže na vzťah demokracie a národného uplatnenia by ste sa nemali pýtať mňa, katolíka, ale skôr iných Slovákov. Ale v súčasnosti je to veľmi akademický problém.

A.: V Čechách se dost těžce nese tak zvaná politika vyrovnávání Slovenska na úroveň Čech a Moravy, neboli jinými slovy vyšší podíl Slovenska na národním důchodu, než je oprávněný. Abych nebyla podezírána z české předpojatosti - já osobně si myslím, že pomoc Slovensku bylo to jediné pozitivní, co po sobě Husákův režim zanechal. Ale možná ani pro Slovensko nebyla ta politika jednoznačně výhodná... - co si myslíte vy?

J.Č.: Považujem ju za škodlivú pre Slovensko z dvoch hľadísk. Uskutočňovali sa tajnostkársky, bez dostatočnej glasnosti o dôvodoch, pre ktoré sa uskutečňuje práve v takej výške a bez zverejnenia, do akých projektov sa presunuté peniaze investujú. Za takých podmienok poškodzuje česko-slovenské vzťahy a oprávnene vyvoláva v Čechách nevôľu.

Ešte důležitější je druhý aspekt. Presun peněz z Čiech na Slovensko vytvárá na Slovensku umělé ekonomické podmínky. Umožňuje komunistické nomenklatuře realizáciu projektov, ktoré by sa inak nedali realizovať a ktoré v konečnom dôsledku len prehĺbujú nerovnováhu v národnom hospodárstve, pretože nevyrastajú z prirodzených slovenských podmienok. Nechcem sa vás dotknúť, ale nestretol som sa na Slovensku s pocitmi vďačnosti za tieto peniaze. Som za okamžité zastavenie doterajších presunov, aj keď by to iste viedlo aspoň prechodne k poklesu životnej úrovne na Slovensku v pomere k Čechám. Slovensko si musí byť vedomé, že na všetky svoje plány si musí najskôr zarobiť. Pravda, je potrebný jeden ^{dotp.} rok. Nemôže sa zopakovať situácia z prvej republiky, keď vyspelejší český priemysel samovoľne konkurenčne ničil menej vyspelý slovenský priemysel. Štáty sa proti takej konkurencii bránia colnými bariérami. V spoločnej republike by boli clá nezmyslom, ale ekonomicky možno vypočítať mieru znevýhodnenia zaostalejších oblastí konkurenciou rozvinutejších oblastí a znevýhodnenie vy-

rovnať dotáciami z rozpočtu. Tak sa to robí napr. v Európskom spoločenstve. Také dotácie by mali oprávnenie aj v Československu.

A.: Význam Slovenska v republike je zřejmý i z toho, že si krize z konce 60. let našla jako svůj výraz slovenskou nespokojenost s Novotného režimem. A těžko bylo náhodou, že po pádu Novotného i oba reprezentanti obou následujících a vzájemně protilehlých politických poměrů byli Slováci. Co si myslíte na Slovensku o Dubčekovi a co o Husákovi? Cítí Slováci vinu ze to, že se Slovensko a jeho zájem staly odrazovým můstkem Husákova režimu a Husákova nástupu v Praze?

J.Č.: Ťažko sa mi vyjadruje o oboch najmä preto, že som od nich o generáciu mladší. Ľudia si o nich myslia to, čo je asi aj pravda.

Alexandra Dubčeka považujú za čestného muža. Keď ho vidia v Bratislave na ulici, na tvárach prevažujú žičlivé výrazy. Zdá sa mi, že náklonnosť k Dubčekovi je skôr sentimentálna než politická. Jeho rozhovor minulý rok na Hlase Ameriky vyvolal pozornosť viac ako kuriozita než ako politický čin. Po vysielaní rozhovoru každý si najviac pamätal, že Dubček pekne spieval na konci.

Gustáv Husák je z iného cesta. Zsvätení ľudia v Bratislave poznajú od dávna jeho machiavelistické sklony. Aspoň teraz to o sebe tvrdia. Husákov výstup na čelo Slovenska a republiky sa mohol udiat len v nenormálnych podmienkach komunistického Československa. Nepamätám sa, že by bol mal kedýkoľvek na Slovensku masovejší zástup prívržencov. V 60-tych rokoch Husákova kauza bola vďačnou témou pre slovenskú inteligenciu v kultúrnych časopisoch a inštitúciách, pretože nabúravela monolit vtedajšieho režimu a pritom nevybočovala z jedine prípustného marxistického rámca. Sľubovala tiež zvrät v pokračujúcom glajchšaltovaní Slovenska. Naproti tomu pre masovú púť mládeže na Devín a na Bradlo v r. 1968 Husák ako keby ani neexistoval. Je kuriózne, že česká tlač v r. 1968 prezentovala Husáka ako reprezentanta Slovenska. Študoval som vtedy v Prahe a s údivom som písal domov, ako pražské noviny píšu zo Slovenska takmer iba o Husákovi. Po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy Husák vo svojom machiavelizme jednoducho neváhal zneužiť meno Slovenska na legitimovanie sovietskeho zásahu do vnútornej československej politiky. Je smutné, že nikto zo Slovenska sa proti tomu neozval. Verím, že dnes by sa už mal kto ozvať. Ani neskorší Husákov vzostup na čelo strany a štátu nerozšíril jeho základňu na Slovensku. Ľudia to brali ako niečo, čo sa ich netýka. Tento

stav pretrvávajú a preto nikoho na Slovensku nevzrušilo, keď Husák v decembri 1987 zvrhli z čela strany.

Gustáv Husák má jedno oprávnenie transcendentnej povahy na reprezentáciu Slovenska: vydržal kruté vyšetrovanie a sedel deväť rokov pre obvinenie zo slovenského buržoázneho nacionalizmu. K tomu sa možno pridružuje na Slovensku určité podvedomé uspokojenie, že Slováčok je na čele štátu a hojí syndróm večných podpredsedov a námestníkov.

Nemyslím, že by Husák po auguste 68 zneuzil alebo presadil nejaký skutočný slovenský záujem. Predsa federácia je slovenským politickým programom od r. 1918 - za prvej republiky pod názvom autonómia - a v r. 1968 bola politicky schválená ešte pred vstupom vojsk. Nenamietali voči nej ani soviety a pokiaľ viem, nebola predmetom moskovských rokovaní. Husák použil Slovenska ako výhovorky na odstavenie reformných politikov, pretože si to želal Brežnev. Nuž, komunistické mafie používajú rôzne metódy. Dostal sa za to na čelo strany a štátu, ale Slovensko z toho nič nemalo, ak nerátame miliardy korún, o ktorých som hovoril v predchádzajúcej odpovedi. Spomienka na Husákovu demagógiu z obdobia jeho zadržateľného vzostupu k moci vyvoláva na Slovensku trpkosť, ale žiadny pocit viny. Nevidím, v čom by vina mala spočívať.

A.: Na Slovensku bolo po celých tých dvadsiatich rokoch klidnejšie politické klima než v Čechách a na Moravě. Ani pomsta režimu nebola tak krutá ako v Čechách. Husákov režim jako by si Slovensko ochránil jako svoje zázemí. Na Slovensku je taky daleko slabší disidentské hnutí. Myslíte si, že je to výrazem jisté manipulace politiky z Prahy anebo tu hraje roli i určitá národní soudržnost, která v Čechách už není?

J.Č.: Problém je úplně inde. Národní energie Slováčok sa tradične kanalizovali cez cirkevné a náboženské štruktúry. Možno to bolo aj preto, že neexistovali formálne národné štruktúry, čo som už spomenul. Najmä proti katolíckej cirkvi smeroval úder režimu v 50-tych a 60-tych rokoch. Jej kňazi a laici odsedeli najviac rokov vo väzeniach a katolícky orientovaná inteligencia bola takmer úplne odstránená od možnosti tvorby. Nová komunistická inteligencia nebola zakorenená v spoločnosti a iná inteligencia v miere, v akej robila kompromisy s režimom, sa tiež odcudzovala spoločnosti. V krátkom období 68-eho roku sa malo možnosť prejavit' iba inteligencia, ktorá mala účasť na kultúrnej prevádzke. Jej kritickú časť režim zmietol rovnako ako v Čechách.

Bolo jej menej ako v Čechách, takmer sa nepostavila na odpor normalizácii a režimu nebola nebezpečná pre svoju nezakotvenosť v spoločnosti. Viete, nemám vysokú mienku o komunistickej a inklinujúcej slovenskej inteligencii 50-tych a 60-tych rokov. Katolícki aktivisti, keď vyšli z väzení, vybuchovali tajnú cirkev a mohutné náboženské hnutie, ktoré dnes registruje Európa. Čo vybuchovali vyhodeni stranici zo 70-tych rokov? Rozpřekli sa ako křdel ovieč. A nevylúčení sa zachovali podlo ako sa len podlo mohli zachovat'. Roman Kaliský by vedel rozprávät, ako sa od neho odvracali literáti, keď ho v 70. roku vylúčili zo zväzu spisovateľov. Alebo si prečítajte Haný Ponickéj Lukavické zápisky ako ju prestávali poznat' tzv. národní a zaslúžilí umelci po prejave na zjazde spisovateľov. Jablonického knihu Z ilegality do Povstania najskôr recenzovali kladne a potom tí istí recenzenti záporne. Kto z potrestaných tvorivých pracovníkov neurobil sebakritiku a neskôr nepodpisal vyhlásenie proti charte, pre toho nebolo návratu. Roman Kaliský dodnes pracuje ako murár. Dominik Tataraka a Hana Ponická stále nie sú vo zväze spisovateľov. Janka Silana a Valentína Beniaka pred smrťou formálne nechali vo zväze spisovateľov, ale ich knihy nevychádzali. Miroslav Válek nedávno sa vyjadril, že sú zanedbateľné prípady spisovateľov na Slovensku, ktorí nie sú vo zväze spisovateľov. Válek je zanedbateľný. Ale opakujem, hlavný nápor režimu nesmeroval proti tejto inteligencii, pretože jej sa nemusel až tak báť. Hlavný nápor smeroval proti veriacim. Evanjelickí priatelia mi rozprávali o problémoch pri obsadzovaní funkcií v ich cirkvi. Tam to má režim ľahšie, pretože nemusí rokovať s Vatikánom. Katolícki kňazi strácali štátny súhlas a boli zatváraní po celý čas Husákovho režimu. Aktivisti boli šikanovaní, biskup Korec pracoval až po penziu ako robotník, Spolok sv. Vojtecha nevydal viac ako tucet kníh, slovenské sestričky v Čechách sa stále prakticky nemôžu vrátiť na Slovensko, oficiálnu publicistiku proti tajnej cirkvi asi poznáte.

Pri posudzovaní stupňa represii na Slovensku netreba zabúdať ani na taký aspekt, že dianie na Slovensku bolo vždy mimo celoštátnej a najmä medzinárodnej pozornosti.

A.: Slovenský národ má taky svá dějinná traumata, i když jiná, než jaká máme my v Čechách. Patří k nim slovenský stát Jozefa Tisy? V poslední době se oživil na Slo-

vensku zájem o túto postavu slovenských dejín. Je tomu tak preto, že Slováci majú potrebu prekonávať tabu, že hľadajú pravdivým vysvetlením tohoto obdobia východisko z traumatu? Anebo to znamená obrát v nazíraní na toto obdobie slovenských dejín? Jestli mi na to chcete odpovedať - jaký je váš názor na Jozefa Tisu?

J.Č.: Nie som historik a nepoznám dostatočne presne dejiny slovenského štátu. Jeden čas som sa zaoberal s časťou jeho zákonodárstva, ale to je tiež už dávnejšie. Nemám ani vykryštalizovaný názor na Jozefa Tisu. Všimam si iba spomienky a názory na neho, ktoré na Slovensku zachytávam. Tie sú skôr kladné. Teraz nemám na mysli stoeve názory. Kladné sú ľudové názory na neho a odbornejšie názory ho hodnotia ako krádu ešte väčšieho nepodobovania nacistického Nemecka. Tak ho hodnotil dokonca Viliam Široký v motáku z väzenia v r. 1942. Do rámca týchto názorov mi zapadá epizóda, ktorú zaznamenáva Prokop Drtina vo svojich pamätiach. Drtina a Hála prišli do povstaleckej Banskej Bystrice s delegáciou londýnskej vlády. Povstalecký vojak, stojaci na stráži pred budovou Slovenskej národnej rady, považoval Františka Hálu za Jozefa Tisu a celý rozžiarený sa pýtal Drtinu: "To je pán prezident?"

Javí sa mi, že Tiso mal vlastnú predstavu o podobe slovenskej "realpolitik" onej doby. Napr. sa o ňom treduje, že jeho kancelária vcelku benevolentne vydávala prezidentské výnimky pre židov, ale Tiso v auguste 1942 v prejave v Holiči politicky zaštitil deportácie židov.

Slovenský štát aj Tiso sú súčasťou slovenských dejín. V tom je rozdiel oproti Protektorátu, ktorý môžete považovať za vnútenú formu poroby, za ktorú nenesiete zodpovednosť. My musíme poznať pravdu o svojich dejinách a dúfam, že z nej dokážeme vyvodit' dôsledky. Z takej perspektívy je záujem o slovenský štát a Jozefa Tisu oprávnený, pretože obdobie slovenského štátu možno označiť za biele miesto v našich dejinách. Ivan Polanský sa pokúsil rehabilitovať Jozefa Tisu a Andreja Hlinku v samizdatovom vydaní dobových textov o nich. Dostal za to štyri roky. To je dôkazom, že zatiaľ nie sú podmienky pre slobodné skúmanie tejto časti slovenských dejín. Kým taký stav trvá, neponáhľam sa s fixovaním svojho názoru na slovenský štát a nepovažujem za svoje poslanie propagovať akýkoľvek názor na slovenský štát. Dôsledky z poznania, ktoré sú už teraz jasné, som pre seba vyvodil pred dvomi rokmi podpisom vyhlásenia

k výročiu židovských deportácií. Keď raz bude možná slobodná diskusia historikov o slovenskom štáte, prijmem názor z takej diskusie, ktorý budem považovať za najpresvedčivejší. Otázka slovenského štátu, Jozefa Tisu, prípadne ďalšie sú pre mňa len historickými otázkami, nie politickými.

A.: Na Slovensku je veľmi živé a silné náboženské cítenie. Jak modeluje toto duchovné zamorenie, ktoré mi na dalku pripadá jako převládající, atmosféru Slovenska? Má aktivizace a zejména masový ráz náboženských slavností, poutí atd. taký nějaký politický akcent?

J.Č.: Prípadná politická dimenzia slovenských púti mnohých zaujíma a aj mňa zaujímalá, kým som na ňu - myslím - nenašiel odpoveď. Náboženské slavnosti a púte na Slovensku nemajú priamy politický akcent. Ich účelom a zmyslom je udržiavanie mravných noriem kresťanstva v čo najširších vrstvách obyvateľstva. Z toho svojho zmyslu dostávajú nepriamy politický význam v miere, v akej sú kresťanské mravné normy v rozpore s komunistickým režimom. Náboženské slavnosti prispievajú k duchovnej homogenite slovenskej spoločnosti. Duchovne homogénna spoločnosť by raz v budúcnosti mohla pomerne jednotne vystúpiť za svoje požiadavky. Ale kedy nastane onen zázračný okamžik nedokáže nikto predvídať, ani aké budú jej požiadavky. Mali by byť v súlade s kresťanskými mravnými normami. Možno predpokladať, že terajšie náboženské slavnosti navštevujú aj ľudia, ktorí by sa mohli v budúcnosti, až sa uvoľnia pomery, angažovať za uskutočnenie kresťanských sociálnych zásad.

A.: Jste signatářem manifestu Demokracii pro všechny. Hnutí za občanskou svobodu, které tento manifest vydalo, je názorově rozrůzněné, zahrnuje dost širokou škálu politických směrů od křesťanských demokratů po demokratické socialisty. Myslíte si, že je zárodkem politických stran? V sousedních státech se už křesťansko-demokratické strany ustavily. Jak vidíte, mlčky vás pod takový názorový směr zahrnuji. Jestli se nemýlím, pak se ptám: Myslíte si, že pro demokratizaci společnosti je ustavení takových politických stran potřebné?

J.Č.: Nemýlite sa pri mojom zaradení. Kresťanskodemokratické strany v západnej Európe zohrali po vojne dôležitú a pozitívnu úlohu pri znovuvýstavbe a demokratizácii tamajších spoločností. Podobnú úlohu by mohla zohrať tu podobná strana alebo strany. Myslím, že zatiaľ ešte u nás nie sú podmienky pre jej založenie, pretože režim nedovoľuje pracovať demokratickými metódami. Ale keď raz sa taká strana bude zakla-

dat', chcel by som byť pri tom. Už dnes sa dá neformálne združovať ľudí, ktorí by patrili do takej strany. Podieľam sa na redigovaní a vydávam samizdatový časopis Eratislavské listy. Tento časopis stojí na kresťanskodemokratických pozíciách. Ak by dokázal združiť okolo seba potenciálnych kresťanských demokratov, bol by to úspech, na ktorom by sa dalo budovať. Myslím, že program budúcej kresťanskodemokratickej strany nebol v rozpore s manifestom Demokraciu pre všetkých, ibaže akcenty by boli rozložené inak. Pre mňa by bol inšpiračný podiel hnutia za občanskú slobodu nepochybny.

A.: Myslím si o vás, že jste strážlivý člověk. Jak odhadujete politickou budoucnost republiky a úlohu Slovenska v možném demokratizačním procesu?

J.Č.: Podám veľmi idealistickú predstavu o úlohe Slovenska. Mohlo by byť vyrovnávacím prvkom v republike. Vychádzam z toho, že v minulosti najmenej v troch dôležitých otázkach zaujalo správnejšie postoj než Čechy. Najskôr v otázke katolicizmu. Protikatolícka orientácia prvej republiky bola nerozumná a škodlivá, naproti tomu obrana katolicizmu na Slovensku je dnes zdrojom sily pre celú republiku. Ďalej v postoji voči susedom. Slovensko nedospelo k takým zlým vzťahom k Maďarom ako Česi k Nemcom. A konečne po vojne v otázke komunizmu. Slovensko odmietlo komunizmus, v Čechách komunisti vyhrali. Možno by sa dal aj 68. rok interpretovať tak, že Slovensko si kladlo reálne, dosiahnuteľné ciele a Čechy nereálne, ale v tom si ešte nie som istý. Niekde na predĺžení týchto postojov by Slovensko mohlo pokračovať. Vtip je v tom, že keby povedzme - sa niekto pred vojnou bol pokúšal vo vtedajších Lidovkách alebo v Přítomnosti argumentovať v prospech slovenského postoja v spomenutých otázkach, určite by sa mu to presvedčivo nepodarilo.

A.: Položím vám i tuhle ošemetnou otázku: Slovensko nepochybně dosáhlo po válce značného rozvoje. Má to jistě i svoje problémy, ekologické, sociální a podobně. Ale rozvoj Slovenska je fakt. Jestli s tím konstatováním souhlasíte, pak má otázka zní: Je ve vědomí Slováků tento rozvoj spojován se socialismem? Nechci se ptát coby kdyby, to by bylo nesolidní. Režim, v němž žijeme, je socialistický. A ptám se tedy na faktickou, to jest sociální a ekonomickou, ale taky názorovou a i pocitovou zabydlenost lidí v socialismu. Anebo taková zabydlenost neexistuje? S tím pak souvisí i další moje otázka: Odvíjí se ve slovenském mínění plány do budoucna ze základu, který tvoří socialistický režim, anebo tyto plány či představy socialismus zpochybňují?

J.Č.: Vůbec to nie je ošemetná otázka. Slovenský vzostup trvá od r. 1918. Hospodársky rozvoj Slovensko zaznamenalo aj za slovenského štátu. Po vojne, Slovensko aj Československo zostáva v rozvoji v porovnaní so západnými štátmi. Postoj Slovákov k socializmu by som charakterizoval ako nereflektované zmierenie sa so socializmom. Ľudia nepoznajú iné fungovanie spoločnosti, hospodárstva a štátu než existujúce, preto ho prijímajú. Akonáhle by mali možnosť okúsiť lepší systém, bez mihnutia oka by ho prijali. A myslím, že lepší než socializmus existuje najmenej jeden systém - kresťanskodemokratický. Ostatne, čo je to socializmus?

Na univerzite v Bologni Dubček vymedzil socializmus tak široko, že by sa do neho zmesila aj kresťanská demokracia.

A.: Jistě si vzpomenete na spolupráci v Chartě 77, když se psal dokument o národnostních menšinách v Československu, o jejich právech a postavení, zejména o menšině maďarské. Mohl byste aspon ve zkratce podat svůj obraz tohoto problému a svůj názor na postavení a život Maďarů na Slovensku?

J.Č.: Slováci a Maďari v mestečkách a na dedinách vedeli a vedia spolunažívať. Ich spolunažívanie sa zhoršovalo vtedy, keď ich podpichovali z jednej alebo druhej strany mimo ich spoločného územia. Slováci nepotrebujú odnárodňovať Maďarov, žijúcich na Slovensku, ani by sa nám to nepodarilo. Neregistrujem na Slovensku ani strach z Maďarov. Slováci boli v starom Uhorsku celkom vitálny element. Maďari nás začali národne ohrozovať až so začatím umelej odnárodňovacej politiky koncom 18. storočia. V dobe integračných trendov medzi štátmi menšiny nemôžu byť jadro sváru. Maďarská menšina na Slovensku - hovorme teraz len o nej - má mať maximálne menšinové práva v rámci európskeho chápania menšinových práv. Jej všestrannej komunikácii s Maďarskom sa nielenže nemajú klásť prekážky, ale má sa podporovať. Ak sa v dlhšej perspektíve predsa prejavia disproporcie v spolunažívaní Slovákov a Maďarov, v rámci integračných trendov skôr budú mať šancu sa vyrovnáť než pri vzájomnej izolovanosti, vyvolanej spormi o menšinovú politiku. Rovnako ako tunajší Maďari majú záujem o styky s Maďarskom, zaujímame sa my o život Slovákov v Maďarsku. Nemali by sme pritom zabúdať, že Slováci v Maďarsku žijú vo svojich sídlach 200 a viac rokov. Vytvorili si už svoj model vzťahov s okolitým maďarským obyvateľstvom a my ho nemôžeme odtiaľto ovplyvňovať.

A.: Jaké je vaše největší současné přání?

J.Č.: Nemám žádné největší želanie. Viedem vcelku vyrovnaný život a mám len drobné želania, aby mi rodina napredovala, aby sa pomery v republike zlepšovali. Samotné úsilie o dosiahnutie týchto drobných želanií ma baví a nezostáva mi na najväčšie želania.

A.: S čím jste nejvíce nespokojený? Myslím ve společenském životě.

J.Č.: Predchádzajúca odpoveď platí analogicky.

A.: Jaký je váš nejbližší nejzávažnější úkol - myslím úkol politický.

J.Č.: Slováci nemajú vypestované spoločné vedomie o svojom národnom poslaní. Chcel by som vyhľadávať a odkrývať témy, cez ktoré by sa také vedomie mohlo budovať.

A.: Děkuji vám za rozhovor.

Praha - Bratislava, březen 1989

Dotázky za Alternativu kladla Eva Kantůrková.

Diskuse & polemika

POKUS O DOKONALOST NEBO POLITICKÁ NAIVITA ?

Pavel Nauman

Když si přečetl stať Jana Duse "Co po manifestu", musel nabýt dojem, že p. Dus něco nepochopil nebo že mezi nás sestoupil sám Kristus Pantokrator a káže nám dokonalost, dobro a smíření.

Přestože si vážíme tohoto povznášejičího poselství, žijeme zatím na tomto velmi nedokonalém světě, ve kterém platí jiná pravidla.

Patrně nejsme politici nebo alespoň ne politici "zvláštního ražení", protože při nejlepší vůli nejsme s to pochopit, proč bychom /my demokraté/ měli "spravedlivý požadavek revize článku 4 ústavy... připomínat jen výjimečně"? Stejně tak nám uniká smysl tvrzení, že "Komunistická vláda sama o sobě a tedy ani článek 4 ústavy sám o sobě nevyklučují správné společenské reformy". Tak kdo ty reformy vylučuje? Spiknutí mezinárodní reakce? Ukrytí Marťané? Nebo snad my? Ale především nám uniká důvod, proč p. Dus, pokud víme nekomunista, evangelík, tedy člověk věřící, se v politicky znějícím příspěvku téměř identifikuje s komunisty /ať reformními nebo jinými/, nebo proč alespoň projevuje takovou starost o jejich politické zájmy a osudy.

Aby debata měla nějaký smysl, musel by p. Dus nejprve definovat, co všechno zahrnuje pod pojem "komunismus", nebo spíš vymezit to, čím se "potenciální komunistický reformista" liší od "reformního komunisty" a ten opět od "komunisty" a konečně i "komunista" od "stalinisty". Do té doby, než tak učiní, jsme v pokušení nevidět mezi těmito nuancemi velký rozdíl a považovat i nadále článek 4 ústavy, stejně jako současnou interpretaci článku 28, včetně cenzury a policejních represí, za typický produkt potenciálně-reformně-komunisticky-stalinistického myšlení. Dokud nám nebude dokázáno jinak, jsme nuceni považovat skutečnost, že někteří přesvědčení komunisté de facto, nejsou členy strany de jure, zatímco někteří nepřesvědčení jimi jsou, za irrelevantní. Krátce řečeno: to, že někteří jsou vyloučeni a někteří ne, je třeba považovat za vnitřní záležitost komunistického hnutí, do

které nám mnoho není. Jediné, co by nás z lidsky morálního hlediska mohlo zajímat, je, jaké motivy je kdysi vedly ke vstupu do strany a jaké, u té nepatrné menšiny /neboť drtivá většina dnešních "bývalých" komunistů přece ze strany nevystoupila, ale byla vyloučena/, k výstupu z ní; a jako křesťané se můžeme za ně pouze modlit, aby jim bylo odpuštěno.

Také nerozumíme, z čeho p. Dus usuzuje, že článek 4 ústavy "definitivně ztratil své zlé kouzlo už tím, že několik stovek občanů konečně proklamovalo jeho nevhodnost". Kdyby věci šly v politickém životě takhle snadno, tak už žijeme přinejmenším čtyřicet let v pozemském ráji komunismu, "protože to tehdy několik stovek tisíc občanů považovalo za vhodné".

A konečně nám už vůbec není jasné, jak p. Dus došel k závěru, že by v některých komunistech mohla vzniknout "obava, že tu je úmysl vyřadit je z politického života a znemožnit legální existenci KSČ". P. Dus tím podle našeho názoru dává najevo své nevalné mínění o jejich inteligenci, neboť i poslední z nich ví, že v demokraciích jediným důvodem k pronásledování kohokoliv mohou být pouze dokázané kriminální delikty - když ten někdo veřejně deklaruje, nebo se dopouští činů, jež odsuzuje každé civilizované trestní právo, ať už je to vražda, krádež, vyděračství, teror, omezování osobní svobody, lež či pomluva. Nebo k těmto činům navádí; vyvolává nenávist vůči jednotlivcům, skupinám obyvatel nebo k celým národům. A je vcelku lhostejné, zda se takových činů dopouští jedinec "z důvodů zvláště zavrženíhodných", nebo organizace či strana, která si o své vůli vytkla spasit lidstvo a veřejně hlásá revoluční teror, vyvlastnění majetku, diktaturu jedněch nad druhými, třídní boj a prakticky lze, pomlouvá a vyvolává nenávist ke svým odpůrcům. I ten nejnaivnější komunista ví, že většina demokratických států jde ještě dál a dokonce ani takovou stranu příliš nepronásleduje a už vůbec nezakazuje; pokud ta strana o tom jen mluví a přímo to neprovádí.

ovšem když to začne provádět, bývá už většinou pozdě; demokracie nemá co povolovat nebo nepovolovat - protože už neexistuje.

To, že po tolika letech zkušeností panuje určitá nedůvěra vůči úmyslům komunistů /ale i socialistů/, je pochopitelné. To však opět není záležitost naše, ale komunistů. Je na nich, aby k o n k r é t n ě a artikulovaně definovali, čím se liší nebo chtějí lišit od stalinistů. Ty tři a půl stránky krásných slov o "humánních, mravních a sociálních hodnotách socialistického společenského uspořádání", o "práci osvobozené od vykořisťování", o "pokrokových lidech celého světa", o "hluboké demokratické" a "pozvednutí morálního a politického ducha lidu", to vše psané nezaměnitelným newspeakem a nazvané ČERODA není pozemský politický program, ale spíš troubení andělů Dobra sestupujících z nebes, troubení, které se bohužel v tomto století zla ozývalo již mnohokrát. A tak, přestože si soukromě myslíme, že komunismus není žádná ucelená filosofická nauka ani předem daný politický program a tím méně nová morální kvalita, ale především zvláštní způsob myšlení a jednání; že nevyjadřuje ani tak určité cíle, ale spíš speciální metodu, jak těch či oněch cílů dosáhnout - jsme toho názoru, že by si reformní komunisté měli dát tu práci a vysvětlit, jak by ten reformní komunismus měl konkrétně vypadat a fungovat; jak se staví ke zcela konkrétním otázkám /a současně k základním článkům víry komunistické doktriny/, jako je diktatura proletariátu, třídní boj, monopol vlastnictví výrobních prostředků a společenské vlastnictví vůbec, způsob řízení hospodářství a k mnoha dalším.

Teprve potom, kdyby se s nimi buď ztožnili, mohli bychom je ne "pyšně přezírat" /jak se obává p.Dus/, ale vášnivě s nimi nesouhlasit, nebo, kdyby je odmítli a přiklonili se k demokretickým zásadám, pak bychom se jich mohli ptát, proč se uchylují k tajemným přesmyčkám o demokratickém socialismu a neříkají si rovnou sociální demokraté. A jestli by jejich jediným vysvětlením bylo, "že by to bylo nepolitické", pak by tím jenom potvrdili náš původní názor o jejich "zvláštním myšlení a metodách".

Pokud se tak nestane, tak nám nezbyvá než jim hluboce nedůvěřovat, jako nedůvěřujeme prohlášením pana Dubčeka, přísahajících ho na své dobré úmysly a dožadujících se

konkrétně rehabilitace - od koho? Od vrchního normalizátora, či tehdejšího předsedy prověřkové komise? Nebo snad od šéfa strany cizího státu? Od imaginárního svědomí Strany nebo dokonce od samotného ducha zvěčnělého Brežněva? Pánové, kde to jsmo?

Měli bychom se p. Dusovi omluvit, že jsme prostřednictvím jeho osoby řešili vlastně problémy jiných. Ne však tak docela. On tyto problémy nastolil a i když nepochybujeme ani v nejmenším o jeho dobrých úmyslech a politické bezúhonnosti, přesto si myslíme, že takové všeobjímající názory a bezbřehá tolerance obsažená v jeho článku jsou přinejmenším společensky povážlivé, neboť politická stanoviska nevyjasňují, ale zaměšují, společnost nestrukturují, ale naopak entropizují, a místo konsensu /o něžž nám výsledně jde/ jsou schopny produkovat jen známou "jednotu", již nás již čtyřicet let zahrnuje politika Národní fronty. Je totiž nebezpečný omyl, když se někdo domnívá, že demokracie je synonymem tolerance. Demokracie není, nebo by neměla být o nic tolerantnější než despotie; rozdíl je jen v zaměření tolerance. Jen trochu bystrý pozorovatel si všimne, že tak jako je pluralismus tolerantní v názorech a politice, jsou totalita a všechny despotické systémy zase naopak tolerantní v oblasti morálky - musejí, protože jsou postaveny na strachu, lži, kariérismu, korupci a předstírané loajalitě - tedy přesně na těch vlastnostech, které demokracii ničí. Proto také komunistům nevyčítáme tolik jejich názory jako spíš jejich metody; a tak jako jsme tolerantní k marxistickému učení /ať se nám zdá jakkoli výstřední/, nemůžeme tolerovat /a v tom by p. Dus s námi mohl souhlasit/ mravy jeho dosavadních zastánců. Nemáme na mysli jen "deformace stalinismu", tu dokonalou syntézu násilí a lži, ani jeho dnešní degenerované a pokrotlé formy, ale všechna ta torpidní rezidua "politické práce" i u bývalých komunistů; jejich vševědoucnost, tajnostkářství a gumová prohlášení, jejich sklon k slepé disciplině, zlozvyk upravovat skutečnost a manipulovat s lidmi; onu - jak píše Čapek - zvláštní ponourost komunismu.

Nechceme proto také mluvit p.Dusovi do jeho soukromých zájmů. Je ryze jeho věcí, jakým výzkumům se chce věnovat; zda chce trávit čas zasíláním samizdatů okresním tajemníkům nebo zkoumáním reformovatelnosti komunistické strany. Chtěli bychom ho jen

odvořile poprosit, aby nám nepředpisoval, zda máme či nemáme "přestat s dogmatickým prohlášením, že KSČ není reformovatelná". Prozatím, pokud víme, to nikdo z demokratů v HOSu veřejně neprohlášoval, a kdyby, tak na to z titulu demokracie má svaté právo.

Nevíme, jestli si p.Dus představuje politiku jako obcování světců v ráji nebo jako tolstojovské neodpírání zlému. Možná také, že jeho vzorem je svatý Prokop se svým neobvyklým tahounem. My však bezpečně víme, že v politice jsou světcí výjimkou,

avšak nemuselo by být výjimkou, kdyby p.Duse, při jeho názorech, čekal spíš osud doktora Fausta.

Proto měl asi pravdu bratr Řehoř, když doporučoval, aby lidé, kteří jako p.Dus sní o nastolení království Božího na zemi, se vyhýbali majetku, moci a úřadům - a ovšem tím spíš politice. Svou ušlechtilou touhou po dokonalosti mohou ublížit nejen sami sobě, ale navíc tento nedokonalý svět učinit ke svému údivu ještě nedokonalejším.

K ÚVAZE BOHUMÍRA JANÁTA

"Duchovní prameny našich novodobých dějin"

x/

Jde mi o zdánlivou maličkost. V pasáži o demokracii - kterou autor považuje za jednu ze čtyř idejí, jeden ze čtyř mohutných motivů světového myšlení, jež "významně ovlivnily a ovlivňují tvářnost novodobých dějin Československa" /vedle ideje národní, socialistické a křesťanské/ - jsou zde míněny dva koncepty času, jeden prý řecký, druhý hebrejský. Janát píše: "... slabost /demokracie/ však záleží v tom, že - snad proto, že vznikla u Řeků a je vázána na cyklické pojetí ve smyslu CHRONOS - že tedy nemůže vidět, uznat a zreflektovat eschatologický horizont, t.j. obzor konečného cíle a vyústění dějin. Ten se zjevuje v prostoru hebrejského myšlení a souvisí s lineárním, finálním pojetím času ve smyslu KAIROS."

Ať už se řecký vztah k času od židovského liší jakkoli, a ať už z takového srovnání chce Janát vyvodit cokoli, dovolují si upozornit, že to, co se zde tvrdí o významovém rozdílu mezi slovy CHRONOS a KAIROS, věcně neodpovídá. A stejně věcně nesprávná je i Janátova charakteristika řecké demokracie: že mentalita vlastní občanům řeckého městského státu je vázána na čas - CHRONOS; že čas ve smyslu KAIROS v něm chybí; že je to ta dimenze časová, kterou Řekové - zjevně na rozdíl od Hebrejů - neznají.

S cykličností či linearitou nemají CHRONOS či KAIROS - obě slova jsou řecká a te-

dy ne jedno řecké a druhé hebrejské, jak by se mohl čtenář Janátova článku mylně domnívat - naprosto nic společného. Vůbec bych rád věděl, co si vlastně má člověk pod rozdílem mezi časem cyklickým a lineárním představit. Myslitelné jako cyklické či lineární jsou snad určité děje v čase se odehrávající - střída ročních období na straně jedné a lidský život od zrození k smrti na straně druhé - ale čas sám? Již letmé nahlédnutí do libovolného řeckého slovníku stačí k tomu, aby bylo zřejmé, že mezi slovy CHRONOS a KAIROS existuje jiná významová diference než ta, již uvádí Janát, jiné napětí, které on naopak zcela přehlédl. CHRONOS a KAIROS neoznačují dva různé typy času, dvě různá, objektivně od sebe odlišitelná časová vědomí, nýbrž spíš dvě různé perspektivy, z nichž člověk řecké mentality čas vnímá, jejichž spor je základem dramatu, které čas pro Řeky představuje. CHRONOS, toť časové určení "vnější": vymezuje terén, v němž se časné děje odehrávají, určuje časový úsek od do, do něhož to či ono spadá. Je to čas, který se měří na hodinách, tj. chronometrem, objektivizovatelný čas, který posléze jako jednu ze svých nezávislých proměnných použije novověká fyzika; čas, který scientista ztotožní s časem vůbec. U Řeků ovšem vedle času ve smyslu CHRONOS existuje ještě čas KAIROS, čas z hlediska svého "vnitřního" obsahu; čas daný událostí, která se v něm stala; čas k něčemu příhodný, čas jako příležitost; čas jako

okamžik, vnášející do jinak lhostejného uplývání nějaký význam; čas hodný zapamatování; čas umožňující orientaci v čase, rozdělující oblast pomíjivého na dvě části: na to, co bylo již před, a to, co se stalo až potom.

Životní způsob, ke kterému své občany vedl a který mravně sankcionoval řecký městský stát, byl - přesně naopak, než jak tvrdí Janát - eminentně "kairocentrický". Jestliže základním časovým určením lidských věcí - alespoň tak, jak je vnímají Řekové - je jejich pomíjivost, pak polis představuje veliký pokus, jak se právě tomuto údělu vzepřít, pokus, který proti nezměnitelnému "řádu času" /oné TAXIS TÚ CHRONŮ Anaximandrově/ staví jiné, "nechronologické" porozumění času, otevřenost vůči časovému hori-

zontu v onom smyslu, ke kterému míří slovo KAIROS. Právě tato otevřenost a nic jiného je, domnívám se, základní podmínkou "politického" jednání, jak je chápou Řekové, a ona také určuje pathos řecké demokracie. Občan polis, člověk svobodný, mající odvahu jednat, je prostě ten, kdo odmítá být cele určován vnějšími mocnostmi, vládnoucími jeho přirozenému světu, kdo se nechce trpěně podrobit časovému údělu, který mu byl jimi připraven. Je to naopak ten, kdo je připraven vystihnou příhodný okamžik /KAIROS/ a chopit se iniciativy; kdo se nenechává časem pohltit; kdo jej naopak usiluje vlastními slovy a činy - hodnými zapamatování, odlišujícími se od všech předchozích slovy a činů - přetvořit, sám se stát jeho mírou a mít účast na jeho formování.

- mp -

*

Polemická stať Petra Uhla "Demokracii pro některé" /ALTERNATIVA č.1, str. 89-107/, ve které autor vyslovuje své kritické výhrady k programovému manifestu Knutů za občan-

skou svobodu, vzbudila značný čtenářský ohlas a vyvolala živou diskusi. Uveřejňujeme čtyři diskusní příspěvky, které zatím redakce obdržela.

MATOUČÍ SOCIALISMUS

/Odpověď Petrovi Uhlovi/

Milan Šimečka

Kritický rozbor, kterému podrobil Petr Uhl manifest HCSu, je pro stručnou polemickou poznámku příliš velkým soustem. Ještě i při pátém čtení sedmnácti stránek textu mi jde hlava kolem. Petr Uhl stačil na těchto sedmnácti stránkách otevřít bezmála všechna dvířka levo-pravých sporů v evropské tradici. Zkouším to výběrově s odstavcem po odstavci, ale i tak je to nad mé síly. Pojmy, kterých autor používá, jsou obaleny historickými slupkami jak cibule a museli bychom je napřed jednu po druhé stáhnout, abychom se dostali k "jádro věci" a byli si jisti, že mluvíme o jednom a tomtéž. A kdybychom po způsobu německých filosofů si začali napřed ujasňovat význam "Begriffů" a začali s tím třebaš navečer, zastihlo by nás ráno s červenýma očima hned nad prvním pojmem, nad pojmem socialismus. A tak si říkám nad

Uhlovou kritikou, že už mám právo být tím vším unaven. Nebudu se na celé frontě pouštět do obrany manifestu, není to právní dokument, není to ani ústava ani zákon, je to jen pěkně formulovaná vize pluralitní politické kultury, jež si je od začátku vědomá toho, že by již při prvních krocích na reálném terénu musela přistoupit na kompromisy, brát ohled na skutečnost a nepředpojatě přistoupit na každou diskusi.

Já řeknu něco jen k tomu, co míří přímo na mne a na mou stať, kterou jsem minul předložit k diskusi na sympoziu Československo 1988. Petr Uhl cituje z mé stati odstavec, ve kterém mluvím o socialismu jako o poněkud umělém projektu k přeměně lidské společnosti a o příčinách jeho selhání. Petr Uhl praví, že ubližují socialismu i marxismu už jen tím, když ho vydávám za pro-

jekt, za spásu atd. Marxismus a tedy i všechno to, co z něho vyplývalo pro radikální přebudování společnosti byl podle Petra Uhla jen v špatném /stalinském či jiném/ pojetí vědecky vypracovaným projektem ve smyslu návodu. Ve správném pojetí to byla vždy "historická analýza, jejíž pochopení může pomáhat ve společenské činnosti lidí". A že tedy vydávat "marxismus za projekt v naznačeném smyslu je hrubě zkreslující".

Zde jsme opět na půdě, na které se takto o marxismu diskutuje už sedmdesát let. V jádře je řeč vždy o dvou socialismech - o neposkvrněném a poskvrněném, myslí se poskvrněném špatnou a zrádnou realizací. Já pokládám za smysluplné diskutovat jen o poskvrněném socialismu, protože jakožto takový se zapsal do dějin a takto je i vepsán v naší zkušenosti. Domnívám se totiž, že bez své realizace by nás dnes marxismus a socialismus ani velmi nezajímal. Kdyby byl pouhou "historickou analýzou", byl by dodnes jen jednou z řady jiných teorií a byl by uložen v knihovných univerzit a vědeckých ústavů. Umím si představit, že v takovém případě by Marxovo dílo bylo asi tak oblíbeno jako třeba dílo Comtovo.

Socialismus se zapsal do dějin v našem století především skrze ruskou revoluci. Celá jeho role v našem století je odvozena z jeho realizace, z té, kterou tu máme, žádná jiná zatím není. A tuto svou specificky dějinnou váhu získal Marxův socialismus ne jako historická analýza, ale jako projekt, jako projekt jiné společnosti. Byl to přesně takový projekt jako předtím teorie anglických, amerických a francouzských předrevolučních myslitelů. Ovlivnit tvářnost našeho století mohl socialismus jen proto, že to byl slib, slib spravedlivější, efektivnější a harmoničtější společnosti. Jen v této podobě mohl vytvořit hnutí, dát do pohybu miliony lidí, fascinovat intelektuály a posléze dovést do konce revoluci v jedné zemi. Právě proto, že to byl slib, našel odezvu v zemi, kde bylo nejhůře, v Rusku, v Číně. Jako slib jiné společnosti se později prosadil také proti Batistovi anebo Somozovi. A samozřejmě v příkrém protikladu k Marxovu "vědeckému" zdůvodnění, podle něhož měl být socialismus korunou sociálního vývoje v nejprůmyslovějších zemích. Co z toho všeho vzešlo, to máme dnes jak na dlani.

Připouštím, že při troše šikovnosti je možné vydávat původní Marxovu socialistic-

ku a komunistickou teorii za historickou analýzu, za teoretické úvahy, které nenesou odpovědnost za to, jak byly zneužity zlými lidmi. V naší zkušenosti, ve zkušenosti národů východní Evropy, je však zapsán reálný socialismus a ne historická analýza. Jakožto teorie přestal přece marxismus existovat v tom okamžiku, kdy byl zapřažen do káry mocenské praxe, a bohužel po sedmdesáti letech je měřitelná jen tato praxe. K tomu, abychom změřili selhání, dnes ani nepotřebujeme složité sociologické teorie, stačí běžný pohled. Domnívám se, že relevantní je dnes tato zkušenost, že zkušenost se stalinistickým a poststalinistickým socialismem už z evropského kabátu nikdo nemůže odpárat. Já vím, jak to Petr Uhl myslí: když řekne socialismus, dodá v závorce /"pochopitelně založený na demokracii"/. Není to podivné, že musíme odmítnout existující socialismus, abychom mohli zůstat socialisty? Je to pojem tak obtížný, že i Petr Uhl je schopen ho vymezit jen negativně, tedy tím, čím nemá být. A to nemluvím ani o tom, co se s tímto pojmem děje u nás, že se v jeho jménu vydává povel k použití obušků a vodních děl a že je to pojem, který se šklebil z kouta při procesu s Václavem Havlem, přesně v tom smyslu, jak o tom předtím Havel psal. Za této situace pokládám za lepší se tímto pojmem vůbec nedefinovat. Petr Uhl si jistě všiml toho, že v manifestu HCSu se pojem socialismus nevyskytuje, přestože mezi jeho signatáři je možná většina socialistů původem či vychováním. Mohl by tam snadno být, ale asi jen v případě, že by jen k tomuto jedinému pojmu byla připojena tlustá kniha vysvětlivek.

Manifest, jak já mu rozumím, není výzvou ke změně řádu, je výzvou ke změně v technologii správy země. Kromě poukazu na tradici se vlastně nevyslovuje k cíli a smyslu národního společenství. V tomto ohledu je jen základní reflexí naší zkušenosti, pokusem upozornit na společného jmenovatele naší bídy. Jestliže totiž po padesáti letech víme něco naprosto přesně, tak je to to, že všechno by dnes bylo jiné, kdyby v naší zemi nebyla postupně omezována a nakonec zničena demokratická politická kultura. Obnovení demokratické, pluralitní politické kultury je to hlavní, na čem se všichni jakožto podílníci naší národní zkušenosti do budoucnosti shodneme. A pak se teprve budeme moci definovat.

Dále vadí Petrovi Uhlovi na mém textu ještě to, že přijímám bez velkých výhrad a bez hlubšího zamyšlení onen pragmatismus v řízení společnosti, jak ho známe z posledních desetiletí v západní Evropě. Nepodezřívá mě však jistě z nezřízeného obdivu k tomuto pragmatismu, nemusíme si asi vysvětlovat, že oba známe důvěrně onu nekonečnou řadu výhrad, které jsou zleva a někdy i zprava vůči sociálním poměrům v západní Evropě vznášeny. Zdá se mi však, že zabývající se vlastním neštěstím, nevěnovali jsme zvláštní pozornost tomu, že se v západní Evropě udal integrační zázrak, který alespoň u mne vzbuzuje nevěřícný údiv. Zeměpisně ležíme nadále, ve své chudobě, se svými třicátými a čtyřicátými místy v žebříčcích úspěšnosti hospodářských, vzdělanostních, zdravotnických a ekologických soutěží mezi státy tohoto světa, na linii dotyku, jak se dnes říká, se západní Evropou. Víím, že si lidé dnes u nás právě v důsledku tohoto těsného sousedství pohrávají s představou, jaké by to u nás asi bylo, kdybychom nebyli zařazeni na Východ. Určitě si představují, že bychom byli asi taky členy západoevropského spolku s dvakrát vyšší životní úrovní a se vším tím, co se vidí v televizi, že bychom byli okupováni Siemensem a BP /oč málo hroznější to těm lidem připadá než Petrovi Uhlovi/ a že bychom měli za sebou dějiny bez páchnoucích kaluží krve. Pochybují, že naše současná propaganda má vůbec nějakou schopnost vyhnat lidem tyto představy z hlavy.

V šedesátém osmém roce, když ještě všechno nevypadalo tak zle, jsem s mnoha jinými přihlíval na srdci naději, že zde, v srdci Evropy, vypěstujeme nějaký plodný a šťastný hybrid dvou rozdílných evropských zkušeností. Vpád vojsk a všechno ostatní, co se pak dělo, pokálelo tuto, dnes uznávám, že asi naivní, představu. Po dvaceti letech nevidím možnost, jak ji vzkřísit. Oněch dvacet let a stav, který tu dnes máme, sešrouboval naše národní sebevědomí k nule. Za pár let, když to tak půjde dále, budeme ležet na prahu obrovského sjednoceného trhu, na prahu Evropy bez hranic, u hospodářského kolosu s jednotnou měnou atd. Budeme potřebovat velkou střízlivost, abychom své postavení bez paniky mohli strávit. Postavit se na nohy nebude snadné a někdo nás bude muset přidržovat. Kdo asi? Budeme si dále hrát na průkopníky přestárých ideologií a experimentů, nebo se v nové demokra-

tické politické kultuře otevřeme světu? Vždyť i ti, kteří tu dnes vládnou a vědí dobře, jak na tom jsme, stojí pokorně v čekárnách bruselských eurobyrokratů a technokratů, které Petr Uhl sleduje s nedůvěrou v oku.

Ve východní Evropě se dnes hodně žertuje o obnově kapitalismu. Když to však úřady vezmou vážně, mohou za takové žertování člověka i zavřít. A jak vážně se to má brát? Je možné obnovit kapitalismus bez kapitálu? Petra Uhla zaráží v manifestu zmínka o soukromém vlastnictví středních podniků. Odbudme to také žertem: znáš, Petře, někoho, kdo by si mohl koupit střední podnik? A ještě si sehnat provozní kapitál?

Ve východní Evropě se dospělo k zhroucení pojmů, které v diskusích používáme. Obávám se, že se tento zmatek vloudil i do našich nezávislých diskusí. Co například znamenají pojmy levice a pravice, se kterými operuje i Petr Uhl? Rozhlížím se okolo sebe a dost těžko rozeznávám, kdo jaké pozice zaujímá. Je Petr Uhl nalevo nebo napravo od Fojtíka? Kdo je u nás neokonzervativce? Ten, kdo čte Salisbury Review? Milý Petře, nejsem vhodným partnerem do polemiky, protože už odmítám do světa falešných pojmů vůbec vstupovat. Vždy se mě začne zmocňovat zoufalství, když mě někdo nutí myslet v těchto pojmech. Už jsem došel tak daleko, že si návštěvníky ze Západu zařazují na levicu a na pravici podle oblečení, podle bot, kravat, svetrů nebo sak, halenek a sukní. Když někdo vstoupí do naší předsíně v teniskách, byť i značky Adidas, je to určitě levičák a navíc ještě zelený.

Vím, že to zní trochu demagogicky, co tu říkám. A opravdu jsem neměl v úmyslu vnášet do naší diskuse vtípkování. Ani nevím, proč to tak vyšlo. Nebráním textu manifestu, bráním jeho základní myšlenku, jedinou myšlenku, která nám dává do budoucnosti smysl a cíl, myšlenku na vytvoření demokratické politické kultury jako záchrany před pádem ke dnu. V takové politické kultuře bude pozice Petra Uhla naprosto legitimní a potřebná. Byť by to byla i pozice, která by, jak se domnívám, vyšla z demokratické volby s tří až čtyřprocentním zastoupením. To však na váze a užitečnosti této pozice nic nemění, tak jako to v mých očích nic nemění na skutečnosti, že Petr Uhl z této menšinové pozice odvedl naprosto většinou práci.

Diskuse, kterou Petr Uhl svým rozsáhlým rozbořem otevřel, je natolik zdvořilá, že by to mohlo budít dojem, že byla předem ob-

jednána, jakožto příklad pro politickou kulturu, o kterou usilujeme. Ujišťuji čtenáře, že tomu tak nebylo.

MŮŽE SOCIALISTA PODEPSAT MANIFEST ?

Jan Štern

Rozumějte: manifest Hnutí za občanskou svobodu. Petr Uhl soudí, že nikoliv. Chytá text za jednotlivé věty a tahá je z tkaničky. Pak mírně zkruslí jejich smysl a spěchá k závěru: Jde "o platformu ostře chráněnou vůči všemu socialistickému".

Co je to "vše socialistické"?

Minulý rok jsem byl vybědnut, abych napsal příspěvek ke sjezdu SPD. Kromě jiného jsem se v něm pokusil vyjádřit, co pro mne slovo "socialismus" znamená. Napsal jsem: "To, že se ještě po všech nedobrych zkušenostech cítím být socialistou a považuji toto hnutí, tento proud, za dosud nezastupitelný prvek moderní politické scény, má u mne především svůj mravní a citový důvod: Socialismus pro mne není doktrína, recept na ideální společnost, jakési konečné řešení dějin. Zrodil se z potřeby zastat se "urazených a ponížených" a tento prvotní impuls je stále živý a bohužel stále potřebný. Stal se svého času výzvou k napřímení lidí usilujících o plnoprávné občanství, plnoprávné ve smyslu sociálním, politickém a kulturním. Přeje si samosprávnou společnost, kde by nebylo občanů první a druhé kategorie, kde by nebyli jedni předurčení k vládnutí a druhí jen k výkonu rozkazů. V tomto ohledu je cestou za vizí, jež možná nebude nikdy úplně uskutečněna.

Cesta za touto vizí musí být samozřejmě praktická, hledající, ale nikdy neztrácející svůj původní mravní motiv. Na aktuálnosti tohoto původního motivu nezmění nic podstatného ani spektakulární revoluce v technice, elektronice či biologii, ani z toho plynoucí proměny sociální struktury obyvatel. V tomto smyslu má socialismus blízko ke všem opravdovým snahám o realizaci a do- držování lidských práv a ke všem skupinám, které se tohoto úkolu ujaly. Ani jim nekončí práce zítra nebo pozítří."

Viděno z tohoto úhlu vypadají věci trochu jinak než z hlediska doktríny. Doktrína tře-

bas tvrdí, že socialismus znamená zespolečnění výrobních prostředků. Dobrá, ale, to se děje svým způsobem a do určité míry ve všech moderních státech. Nedávno jsem se dozvěděl z ekonomické hlídky BBC, že ve Spojených státech existuje devět tisíc firem s úhrnným počtem devět milionů zaměstnanců, kteří jsou - jakožto akcionáři - spoluhlaviteli těchto podniků. Jak je vidět, dokonce i v Americe směřuje vývoj k pluralitě vlastnických forem. Jenže zespolečnění pojaté jako stoprocentní zestátnění všeho a všech vede k byrokratické jedinovládě, pod níž vše živé a podnikavé uvadá.

Rozchod s tímto monstrem není proto rozchod se socialismem, s touhou člověka podílet se jako rovnoprávný na utváření společného osudu, účastnit se na správě věcí veřejných - a tudíž i na správě hospodářství. Ne- ní to žádný ústup, ani ústup dočasný, jak nazýval Lenin novou hospodářskou politiku let dvacátých. Je to osvobozující akt. Doktrinář to ovšem tak nevidí. Opakuje podobně jako ovce ve Farmě zvířat: Státní vlastnictví dobré, soukromé vlastnictví špatné. Stalin, když vyvlastnil rolníky a nahnal je do kolchozů, kde ztratili nejen jakékoli právo rozhodovat o výsledcích své práce, ale i právo koupit si jízdenku na vlak bez souhlasu načalstva, také prohlásil, že základy socialismu jsou vybudovány. Dokládá to tím, že - cituji - "socialistické - státní a družstevní vlastnictví výrobních fondů, prostředků a budov představuje koncem pětiletky 98,7 procent všech výrobních fondů země". Co se pod těmito procentuálními "základy socialismu" dělo s člověkem, o tom nám neřeknou čísla nic. O tom nám spíše poví novela A. Platonova napsaná v téže době a pojmenovaná shodou okolností "Základová jáma".

Pro doktrináře je typická reakce, kterou líčí perestrojkový publicista Burlackij. Bavil se s jedním profesorem o změnách v čin-

ském zemědělství, kde se od znovuzavedení rodinného hospodaření zemědělské produkce zdvojnásobila. "No dobře," namítl profesor, "ale co teď bude se socialismem?"

Tato replika však nemusí být jen cynickou reakcí byrokrata, pro kterého je fakt, že se Číňané konečně docíty najedí, bagatelka, kdežto "procentuální socializace" všim. Nedávno mi něco podobného řekl mírový aktivista z NDR, když jsme se bavili o Maďarsku. "No jo, ale co pak zbuďte ze socialismu?"

Chápu tyto obavy a věděl jsem, že věta manifestu - nevyhnutelná je plná obnova soukromého podnikání ve sféře živností, řemesel, malých a středních podniků - vyvolá spory. Přitom z dalšího kontextu i z celého ducha manifestu je zřejmé, že nejde o projekt nějaké násilné a shora vnučené reprivatizace této sféry, nýbrž o to, umožnit, právně i prakticky, podnikat v této oblasti nejen na družstevní, ale i soukromé bázi. Z hlediska doktríny je to ovšem ústup od "stoprocentního socialismu". Z hlediska životeschopnosti národního hospodářství je to však jedina cesta, jež vede k jeho záchraně. A pokud jsem toho názoru, že lidé tu nejsou kvůli socialismu, ale socialismus kvůli lidem, nevidím důvod k lamentaci o zpronevěře jeho ideálům.

Byrokracie ve svém postátňovacím a centralizačním amoku zlikvidovala řemeslnické živnosti a malé podniky, jež byly od nepaměti útlukem lidí nápaditých i mnoha vynálezců. Dnes právě tato část hospodářské přírody naší ekonomice zoufale chybí. Víím, o čem hovořím.

Podnik, v němž jsem byl zaměstnán, koupil svého času samohybnou televizní kameru pro kontrolu stavu kanalizačních stok. Výběrové řízení vyhrála malá švýcarská firma, jejíž nabídka byla po technické i finanční stránce výhodnější než ta, kterou předložil proslulý západoněmecký velkopodnik. Předvádění se konalo v Chebu a davy čumilů z celého Česka sledovaly tu demonstraci. Ve voze s televizní obrazovkou bylo vidět, jak kamera leze stokou a naši podnikoví náčelníci z toho měli dětinskou radost. Jeden ze tří Švýcarů, zdvořilý mladý muž v montérkách odpovídal na dotazy a já překládal. Považoval jsem ho za šéfa předváděcí skupiny. To skutečně byl. Byl ale navíc i šéfem firmy a jedním ze dvou spolumajitelů. Zřejmě vložil do podniku hlavně svou invenci, neboť elektronické zařízení bylo jeho dílem - dodejme, že patentovaným. Zajímal jsem se, kolik má jeho firma zaměstnanců.

Měla jich dvacet, včetně obou majitelů a sekretářky.

Nevím, uznají-li to doktrináři za socialistické přání, ale obnovu takového soukromého podnikání bych našemu hospodářství ze srdce přál.

Právem se v manifestu říká, že bez iniciativní účasti soukromníků, malých družstev a malých samostatných podniků nelze zajistit uspokojující služby obyvatelstvu, pestrost spotřebního zboží, rozvoj vynálezcetví. To však není jediný důvod pro renesanci podnikavosti v této oblasti. Neboť, kde budou hledat nové pracovní příležitosti lidé doposud zaměstnaní v nerentabilních provozech a přebujelé administrativě? Oblast služeb a vůbec drobného podnikání by se mohla stát jejich útočištěm. Je to nesocialistické?

Petra Uhla zvláště pohoršil požadavek obnovy soukromého podnikání v kultuře. Prý je to požadavek "úplné komercializace kultury". Nikoliv - je to obrana její nezávislosti. Nejde zas, jak to Petr líčí, o nějakou paušální reprivatizaci veškerého kulturního dění. Jde však o to, aby - například - vedle etablovaných nakladatelství, která mohou snadno vytvořit monopol názoru a vkusu, mohla vznikat i nakladatelství družstevní a soukromá, třebaš z iniciativy určité tvůrčí skupiny. Je pak už jejich věc, zda v soutěži obstojí. V každém případě by v uvedené praxi byla záruka, že se nic životaschopného neztratí ani zbytečně nezdrží. A to, co zde platí pro literaturu, platí s obměnami i pro jiné sféry, od uměleckých řemesel až po film.

František Halas si mne někdy v roce 1948 zavolal na Koberec, aby mi vyčinił za článek o Jiřím Kolářovi, za který se dodnes stydím. Při té příležitosti se rozpovídal o svých trampotách. "Nemyslete si, že já mám na různých ustláno. Tuhle jsem se velice pohádal s panem ministrem /Halas měl na mysli svého tehdejšího šéfa, V. Kopeckého/ - a udělal jsem si strašně zle." V jejich sporu šlo právě o nakladatelství, o malá nakladatelství, jejichž majitelé hýčkali své knížky často bez ohledu na komerční efekt. Halas je právem považoval za partnery básníků a bránil je před zrušením. Instinktivně chápal, že jsou určité tvůrčí aktivity, které nelze zestátnit nebo zahrnat do houfu, aniž bychom jim vzali jejich jedinečnost a smysl. Halas byl socialista.

Chtěl jsem se v této polemice ještě rozeptat o dalších námětech, ale nač. Už teď

mám pocit, že se hádám, a já se nechci hádat, spíš dorozumět. Petrovi vadí, že se v manifestu mluví o samosprávě jen jednou, jiným v textu velice chybí slovo "socialismus". Přečetl jsem si manifest pozorně znovu a shledal jsem, že ve všech jeho kapitolách návrhy otevírají dveře k větší občanské svo-

bodě. Právě k tomu, aby si občané mohli sami rozhodnout, jak si své věci budou semi spravovat. Je to málo samosprávné, málo socialistické východisko? Pro mne nikoliv.

Proto jsem manifest s dobrým vědcím i svědomím podepsal.

PARLAMENTNÍ DEMOKRACIE PATŘÍ K CENNÝM VYMOŽENOSTEM EVROPSKÉHO VÝVOJE

Jaroslav Mezník

Kritiku manifestu Demokracii pro všechny od Petra Uhla pokládám za užitečnou, a to už proto, že upozornila na některé nepřesnosti v textu manifestu. Zastavím se pouze u té nejdůležitější. Petr Uhl má pravdu v tom, že v Hnutí za občanskou svobodu se nemohou shromažďovat všichni ti, "kteřím není lhostejná budoucnost naší vlasti, kteří jsou připraveni k otevřené rozpravě o všech politických otázkách, kteří respektují princip plurality a kteří jsou odhodláni se přímo politicky angažovat", jak se praví v manifestu. Jestliže text manifestu uvádí dvanáct programových bodů, "na nichž jsme se zatím shodli", znamená to, že se k Hnutí může připojit jen ten, kdo zcela nebo alespoň zhruba souhlasí s politickou koncepcí, kterou tyto body obsahují. Pro Petra Uhla přijatelná není, stejně jako není přijatelná pro Luboše Kohouta. To je jisté ohraničení bylo ovšem nutné; bezbřehý politický program nemá smysl, jinak by se hnutí stalo pouze diskusním klubem nebo společenstvím, které by se shodlo jen na principu lidských práv - a Chartu 77 tady už máme.

Zcela zásadně vadí Petru Uhlovi na manifestu především dvě věci: 1. manifest se nezmiňuje o celospolečenské samosprávě, tváří se, "jako by existovala jen demokracie nepřímá" /s.93/; 2. manifest připouští existenci drobných a středních podniků v soukromém vlastnictví, což by nutně vedlo /alespoň v jisté míře/ k obnovení vztahu soukromý zaměstnavatel - zaměstnanec. V tomto příspěvku se zastavím jen u první záležitosti, protože zde je rozdíl v názorech mezi Petrem Uhlem a mnou nejvyhraněnější: stěží bych se mohl připojit k poli-

tickému směru, který by se stavěl proti parlamentní demokracii /termín "nepřímá demokracie", kterého užívá Petr Uhl, nepokládám za zcela výstižný/. Pokusím se vysvětlit, proč je mé stanovisko v této otázce tak nedostupné. A půjdu na to od Adama.

Ve škole jsme se učili, že kolébkou moderní demokracie bylo starověké Řecko. Toto tvrzení není správné. Nejen proto, že občanské svobody měla v řeckých obcích jen část obyvatelstva - otroci se na politickém rozhodování podílet nemohli. Starověké Řecko nemohlo být kolébkou moderní demokracie především proto, že antická demokracie totálně ztroskotala. Byla založena na hlasování všech svobodných občanů - tedy na tom, čemu Petr Uhl říká přímá demokracie. Tento systém, který se sám o sobě někdy projevoval dosti problematicky, však byl možný jen v městském státě. Jakmile se tento stát rozšířil, nemohl takový systém obstát. Athény se ke svým "spojencům" chovaly naprosto nedemokraticky; také římská republika, jejíž původní zřízení obsahovalo některé demokratické prvky, musela zaniknout, když se z městské obce stala říše. Větší území nebylo na základě přímé demokracie možno spravovat, a jinou demokracii Řekové a Římané neznali. Na zrod moderní demokracie působila demokracie antická jen jakousi oklikou: její zidealizovaný obraz a některé spisy antických autorů pomáhaly v novověku formulovat demokratické zásady.

Skutečnou kolébkou moderního demokratického systému není řecká polis, ale středověký stavovský sněm. A to přesto, že svou původní podstatou byl naprosto nedemokratický: zasedali na něm jen příslušníci privilegiovaných vrstev. Ale zástupci měst, i když

nebyli voleni městským obyvatelstvem, reprezentovali své komunity. Také u nižší šlechty se v některých zemích ujal zvyk, že šlechta z určitého regionu vysílala na sněm své zástupce. Tak se na půdě těchto sněmů vyvinul během staletí zastupitelský systém, zárodek parlamentarismu. Moderní demokracie měla ovšem i jiné kořeny: kromě měnicí se struktury společnosti to byly ideje lidských práv, rovnosti lidí a zásada, že lid má být zdrojem veškeré moci ve státě. Tyto ideje však mohly být přeneseny do praktického politického života ve státě jen díky tomu, že v zastupitelském systému měly instrument, který na jedné straně umožnil všem občanům podílet se na rozhodování o tom, kdo a jak bude vládnout, a na druhé straně zajišťoval fungování státu. K takovému výsledku vedla ovšem dlouhá cesta. Ještě ani parlamentarismus 19. století nebyl všude demokratický, do parlamentu volili většinou jen bohatí. O parlamentní demokracii je možno mluvit až tehdy, když se při volbách do sněmoven prosadil princip všeobecného a rovného hlasovacího práva. Tento princip byl vybojován proti zájmům těch nejbohatších /tedy především buržoazie/, a to za silné nebo i rozhodující účasti dělnických a radikálně demokratických směrů a stran. To je také důvod, proč označení "buržoazně-demokratický parlamentarismus", kterého po stalinských užívá bohužel i Petr Uhl /s.103/, považují za nesprávné.

Zastupitelský systém, podle mého mínění jedna z velkých vymožeností evropského vývoje, má tedy za sebou staletý vývoj. Kolik bojů, kolik obětí, kolik myšlení bylo nezbytné k tomu, aby dospěl až k parlamentní demokracii! A teď máme výsledek tohoto úsilí hodit přes palubu? A proč? Podle mého mínění se parlamentní demokracie osvědčila a osvědčuje. Jistě, ve všech demokratických zemích můžeme pozorovat vady, které má jejich politický mechanismus. Ale snad jsme se už vyléčili z představy, že za dobrý je možno považovat jen ten systém, který by v praxi fungoval naprosto ideálně. Ostatně i Petr Uhl správně hledá pro lidstvo perspektivy "nikoliv snad skvělé a zářící, ale lepší než je současnost" /s.97/. Parlamentní demokracie prokázala vůči jiným systémům tu výhodu, že má schopnost nadále se zlepšovat. Přispívá k tomu i skutečnost, že se v zemích, kde existuje, stále více prosazují prvky toho, co Petr Uhl nazývá přímou demokracií. Nejde jen o všelidová hlasování. Parlamentní demokracie dává občanům kromě

svobody slova a tisku, což samo o sobě je určitým korektivem moci politických elit, také možnost vytvářet naprosto nezávislé iniciativní skupiny. A o tom, že takové skupiny mohou výrazně zasáhnout do politického života, existuje z poslední doby dost příkladů. Zmíním se alespoň hesly o dvou ze sousedního Rakouska: Zwentendorf, Haimburg.

Existuje vůbec nějaká reálná alternativa k zastupitelskému typu demokracie? Obecné hlasování pro přímou demokracii a pro samosprávu zde příliš mnoho neříká. Petr Uhl se podílel na vypracování programu, který měl tyto obecné myšlenky blíže konkretizovat. A kupodivu: zastupitelský princip se zde také objevil - ovšem v úplně jiné formě, než jakou má parlamentní demokracie. Byla by lepší? Petr Uhl mně odpustí /blíže se zde o tom rozpisovat nemohu/, když jen napíše, že podle mého mínění je model, který jsem si přečetl v tomto programu, mnohem nepřehlednější a těžkopádnější než parlamentní demokracie, že by velmi obtížně fungoval a ke všemu by lidem usilujícím o moc umožňoval mnohem snadněji manipulovat s lidmi než stále se vylepšující systém parlamentní demokracie.

Nakonec dovol, Petře, abych se na Tebe obrátil osobně. Moc si vážím Tvé osoby i toho, co jsi už vykonal a co stále konáš. Právě proto mne dvě věci v Tvém příspěvku poněkud zamrzely. Samozřejmě Tě pokládám za demokrata, a tak mne překvapilo, že za "skutečnou demokracii" pokládáš jen své pojetí demokracie /s.105/. A za druhé: Název Tvé polemiky je nespravedlivý. Žádné demokratické politické hnutí se nemusí - a většinou vlastně ani nemůže - vytvářet na základě programu, který by byl přijatelný pro všechny demokraty; je ovšem povinno respektovat právo všech demokratů hlásat své názory a demokraticky je prosazovat. Hnutí za občanskou svobodu již tím, že v prvním čísle svého časopisu otisklo Tvůj příspěvek, vyvrátilo Tvé tvrzení, že chce demokracii jen pro některé.

15.2.89

*

Vážený pane Uhle,

nejsem politik ani novinář, ale technik, a proto si netroufám kritizovat Vaše politické názory, i když s nimi většinou nesouhlasím. Jedna věc však - i to je ale vlastně Vaše politické stanovisko - mne na Vašem článku v Alternativě zaujalo do té míry, že si dovoluji připojit se k diskusi. Jde o Váš postoj k rozvojovým zemím třetího světa. Mám na mysli Vaše tvrzení, že "prosperita Evropy je do značné míry výsledkem stále se zvětšující hospodářské nerovnosti a bezohledného vykořisťování 'rozvojových' zemí". Na podporu svého názoru uvádíte stanovisko čtyř nezávislých skupin z NDR a konečně sám dodáváte, že "HCS by zřejmě chtěl čs. podíl na tomto lupu /drancování a vykořisťování třetího světa/ zvýšit".

Nezlobte se na mne, ale to je tvrzení tak přepjaté a neopodstatněné, a tolik se podobá názorům levicových inteligentů na Západě, ale také zdejší oficiální propagandě, že opravdu nevím, myslíte-li to vážně, nebo chcete jen někoho pozlobit.

Při svých dvou pracovních pobytech v cizině jsem poznal několik afrických a předasijských zemí a bezpečně vím, že poměry tam jsou nekonečně složitější a příčiny bídy a chudoby, o jejíž hrůze si neumíte udělat ani představu, jsou jiné, než jak Vy je zjednodušeně popisujete. Každé zjednodušení je nebezpečné, protože nevede k poznání skutečnosti, ale k iluzím. A já mám pocit, že Vy si je o třetím světě děláte. Když někdo trpí hladem a nemocí, neznamená to, že je lepší a poctivější, než sytý a zdravý, nemá cenu si ho idealizovat, ale je třeba mu pomoci. To však není tak snadné, jak si myslíte.

Kdybych měl své zkušenosti nějak shrnout, musel bych dát za pravdu - spíš než Vám a marxistům vůbec - zdravému rozumu a názorům našich předků, kteří tvrdili, že bohatství země závisí mnohem víc na pracovitosti jejích obyvatel, na jejich ochotě o práci přemýšlet a vzájemně spolupracovat, na jejich odpovědnosti a obětavosti, než jenom na nerostném bohatství a mezinárodních vztazích. Jako příklad bych uvedl Japonsko, ještě v polovině minulého století zaostalé a nemají-

cí kromě trochy uhlí žádné suroviny; tuto malou, přelidněnou, ve válce poraženou zemi, stíhanou zemětřeseními a tajfuny a přesto dnes jednu z nejbohatších na světě. Naproti tomu bych postavil - pro Vás asi také nepředstavitelnou - míru lhostejnosti, nezájmu a odvažují se říct, přímo genetické apatie k vlastnímu osudu, jak jsem ji poznal v jiných zemích. Nechci je jmenovat, abych se někoho nedotkl, a netroufám si ani soudit, protože dobře vím, jakým demoralizujícím způsobem působí na každého tropické klima. Pouze to konstatuji.

Proto rozhodně nemohu souhlasit s Vaším tvrzením o bezprostřední vině kolonialismu na současnou bídu třetího světa. Pokud se Evropa nějak provinila, nebylo to oním stále opakovaným "vykořisťováním", ale něčím možná horším; ne tím, co třetímu světu vzala, ale naopak tím, co tam přinesla. Evropský styl života, evropské možnosti rozrušily místní struktury, žijící do té doby sice ve skromnosti nebo i v bídě, ale v rovnováze se svým prostředím a tudíž i v určité, když ne spokojenosti, tak alespoň harmonii. Evropa třetímu světu paradoxně nejvíc ublížila tím, co sama ve své zaslepené pýše považovala za dobro: technickou civilizací a předvedením blahobytu, vyvolávajícím v primitivních společnostech pocity obdivu, ale i nesplnitelné touhy a posléze závist a nespokojenost; civilizací ničící zde životní prostředí daleko drastičtěji než v mírném klimatu Evropy a Ameriky. Podobně lékařská péče, nedoprovázená lékařskou a kulturní osvětou, je hlavní příčinou populační exploze, která je podle mého soudu pro dnešní svět větší hrozbou než všechny jaderné zbraně. Je to možná jen přechodný stav do doby, než se třetí svět přizpůsobí a zvykne si na požadavky moderní civilizace, to je však zatím otázka nejisté budoucnosti. Naštěstí, ač to zní opět nelogicky, se alespoň v muslimské části třetího světa zvedá proti evropským mrávům a metodám odpor a lidé si začínají uvědomovat, že evropský model s jeho materialismem není jediný ani nejlepší, a vracejí se ke svým původním zvykům a prioritám. Nám Evropanům to mnohdy připadá nepochopitelné a někdy i barbar-

ské - jsou to však jejich zvyky v jejich zemích a my, jak nás o tom přesvědčily zkušenosti dvou světových válek a hrůzy fašismu a bolševismu, nemáme patent ani na rozum ani na morálku. I tak se však bojím, že na vymanění se z evropského vlivu je už možná pozdě, protože třetí svět se mezitím naučil naší rozmařilosti, plýtvání a naučil se také používat letadla, rakety a yperit.

Mohl bych uvést ještě mnoho příkladů rozporuplnosti našeho pohledu na třetí svět, ale nejsem opravdu publicista. Při mé poslední cestě jsem však narazil na knihu, která mne zaujala, protože neužívá obvyklých intelektuálních kliše, ale popisuje první i třetí svět, jaký je nebo jak jsem ho alespoň poznal já. Zaujala mne také proto, že jejím autorem je Čech, Otto Ulč, který už dávno před r. 1968 emigroval do Kanady, má za manželku Čínanku z Tchaj-wanu /takže zřejmě rasovými předsudky netrpí/, neustále cestuje po celém světě /byl někdy i v Africe/ a o svých cestách píše pouhově a realistické články. Kniha, o níž se zmiňuji, je román "Špatně časovaný běžec", a protože v něm podle mého názoru vysvětluje výstižně a hlavně realisticky i problém "Sever-Jih", dovoluji si Vám /a čtenářům Alternativy/ z něho opsat krátkou pasáž. I když je už deset let stará, její podstatu platí stále.

Na str. 201 jeden americký levicový myslitel říká hrdinovi knihy téměř Vašimi slovy: "Evropské bohatství je skandál, vše co mají, ukradli třetímu světu." A český hrdina, protože je v Americe teprve krátce, si netroufá nahlas nic namítat, jen si v duchu myslí, že "Švýcaři tedy asi kradli hodinky v Africe, kde nikdy nevymysleli ani kolečko". Pak mu to ale nedá a sepíše jakousi slohovou práci, aby jí zmíněného intelektuála přesvědčil. Nuže tedy jsou výňatky:

"První černá africká země, která se zbavila jha kolonialismu, byla Ghana v roce 1957. Od té doby uplynulo dvacet let a celkem 44 afrických zemí zažilo 20 větších válek a 40 úspěšných převratů. Neúspěšné pokusy o politický převrat byly početnější. Pluralitní demokracie vydržely jen v malé Gambii a pouštní Botswaně. Všude jinde jsou státy s jednou politickou stranou a vládní formou je buď civilní nebo vojenská diktatura. I v Tanzánii, která káže bílému světu morálku, je víc politických vězňů než v Jihoafrické republice.

Maršál Amin v Ugandě a Bokassa v centrálním africkém císařství nejsou jediní despote v Africe a rovněž genocidy v Čadu a Burundi nejsou ty jediné. Příkladem poslouží bývalá španělská kolonie Rio Muni, jež dostala nezávislost v roce 1965 a přejmenovala se na Rovníkovou Guineu. Před nezávislostí měla nejvyšší příjem na hlavu v celé černé Africe. Vedla rovněž v počtu lékařů a ngramotnost v zemi byla jedenáctiprocentní, tedy menší než v USA. Marxistický prezident Macias Nguema Biyogo Nague Ndong prohlásil, že "největším problémem dnešní Afriky je takzvaná inteligence". S problémem se doma vypořádal tak, že inteligenci vyvraždil. Osmdesát procent všech ministrů bylo popraveno. Národní banka je zavřená. Jejím ředitele veřejně umučili k smrti. Pošty jsou zavřené. Lékařská služba přestala existovat, třetina obyvatelstva uprchla ze země. Organizace spojených národů se k vývoji v zemi dosud nevyjádřila.

Devadesát procent Afričanů žije v zemích, v nichž po získání nezávislosti se zhoršila výživa obyvatelstva. Ve dvanácti zemích značně klesl národní důchod, vzdor veškeré zahraniční pomoci. Země jako Ghana - někdejší nejbohatší kolonie - Zaire, Zambie či Tanzanie jsou v katastrofální hospodářské situaci. Nicméně prezident v Gabunu poručil vystavět za 650 miliónů dolarů mramorový palác, v němž zmáčknutím knoflíků se otáčejí pokoje a mizejí zdi... V Somálsku zaměstnávají ministerstva v průměru 800 úředníků. Denně se jich dostaví do práce nejvýš šedesát. V marxistickém Mozambiku fungují přístavy jen proto, že je spravují rasisté z Jižní Afriky...

Zavinil Západ bídu Afriky? Kolonie byly chudé před, během i po kolonizaci. Kontakt se Západem zůstává hlavním zdrojem pokroku, samotná idea materiálního pokroku je západní. Největšího pokroku docílili v západní Africe, kde měli největší kontakt se západním světem. Naopak některé země, které nikdy nebyly koloniemi, jsou mezi nejchudšími na světě - například Libérie, Afghánistán, Nepál, Etiopie. Když Angličané přišli do Ghany, nebyl tam jediný kakaovník, nyní je cocoa jediný vývozní produkt země. Do Malajska přivezli kaučukové stromy rovněž Angličané.

S výjimkou Velké Británie žádná evropská země na kolonialismu patrně nevydělalala. Některé z nejbohatších zemí jako Švýcarsko nebo Švédsko nikdy kolonie neměly. Jiné ze-

mě, jako Německo a Japonsko, zbohatly teprve tehdy, až kolonie ztratily. Zisk z investic v rozvojových zemích není v průměru vyšší než zisk v rozvinutých oblastech světa. Jestliže přestane Západ vykořisťovat Afriku a nechá ji o samotě, bude na tom Afrika ještě hůř. Jestliže obchodování s neokolonialistickým Západem je tak škodlivé, jak vysvětlit, že Jižní Korea a Tchaj-wan, dva největší exportéři třetího světa, dosahují nejvyššího růstu životní úrovně?

Západ zpravidla zdroje objevil a s jeho technologií je bylo možno zužitkovat. Jen tak začaly mít cenu. Bez trhu by cenu neměly. Zdroje spolu s kapitálem jsou nutné součástí modernizačního procesu. Třetímu světu se dostává technologie, do jejíhož výzkumu a získání nemusel vůbec nic investovat.

Je bohatství jednoho podmíněno chudobou druhého? Za feudalismu to byla do určité míry pravda. Bohatí brali chudým a jednotlivci jako Robin Hood usilovali o opak. V současných podmínkách materiální hodnoty a potenciál světa nejsou jeden koláč neměnného rozsahu. Země x se může, ale nemusí přičinit. Zdrojem moderního bohatství je přece technologie, organizace práce, schopnost vyrobit víc a snáze s menším úsilím a výlohami. V Singapuru životní úroveň pilného čínského lidu značně roste, v nedaleké Barmě vojenští diktátoři zavedli nezdařený systém se socialistickou orientací, a dnes se tam musí posílet darem i rýže. Prominentní britský žurnalista Jim Tweedie napsal v Guardianu: "Čtvrtina obyvatelstva žije doslova z toho, že zabíjí zbylé tři čtvrtiny". Což mají v Barmě hlad jen proto, že v Singapuru hlad nemají? Profesor René Rumond obvinil USA z kanibalismu - protože zkonsumuje příliš mnoho masa zvířat, jež bylo nutno vykrmit obilím, které proto nemohlo zachránit děti v Bangladéši. Profesor neshledává předmětným, že v hladomorech hlavní problém není v zásobách, ale v distribuční schopnosti...

Třetí svět vždy najde viníka svých neúspěchů za hranicemi. Nikdy není vinna vlastní

neschopnost, lenost, lakota, korupce. Vainé shromáždění OSN odhlasovalo rezoluci o reparacích, kompenzacích, morální odpovědnosti, ekonomických právech a povinném přesunu hodnot. Byl schválen návrh na moratorium - neplacení dluhů třetím světem. Jde o obnos přesahující 16 000 000 000 dolarů. Hlavní zdroj chudoby je však nutno hledat v domácích podmínkách a nejvíce je třeba domácích reforem. Nikoliv Západ, ale Dada Amin zničil ugandské hospodářství. Ne Britové, ale on vyhnal indické obyvatelstvo, páteř ekonomie. Když Kanada věnovala Ugandě v rámci zahraniční pomoci 500 výstavních plemeníků, maršál Amin je přidělil svým vojskům k snědku. Americká vláda občas vyslovuje nápor, že příjemci zahraniční pomoci mají s pomocí racionálně nakládat. Pokrokoví myslitelé odsuzují tyto názory jako nepřijatelné vměšování do vnitřních záležitostí obdařovaných států.

... Rasová diskriminace není vynález bílého člověka. V Africe a Asii existovala od nepaměti. V některých zemích jako Mauretánie, dodnes kvete otrokářství. V USA Kongres zakázal dovoz otroků před 170 lety a přes sto let již uplynulo od vyhlášení emancipační proklamace. Západ dosáhl modernizace bez zahraniční pomoci a notná část Latinské Ameriky a Asie usiluje dnes o totéž. Nicméně se stalo neměnným předpokladem považovat zahraniční asistenci za nevyhnutelnou. Mnohé příklady dokazují, že pomoc je často kontraproduktivní. Ublíží místní iniciativě, fondy se spotřebují na absurdní, prestižní projekty, nebo je rozkrade vládnoucí vrstva.

USA pomáhají třetímu světu, poněvadž my jsme bohatí a oni chudí. Ne proto, že jsme jejich chudobu zavinili. Amerika si své bohatství vydělala svou prací, svým důvtipem - doma."

Jakýkoli komentář k tomuto "slohovému cvičení" považuji za zbytečný.

S úctou ing. Jan Tonner

*

KNIHA PO PADESÁTI LETECH ZNOVU AKTUÁLNÍ

/úvaha i recenze/

Pavel Nauman

Před dvaapadesáti lety, v tehdejší bohaté knižní produkci posledního roku československé demokracie vyšla kniha, která má podivuhodně mnoho co říci dnešní době; našim současným problémům, našemu dnešnímu hledání ztracené cesty, rovnováhy i času.

Ta kniha má optimistický název: Budujeme stát pro 40 milionů lidí a napsal ji, jak si mnozí starší čtenáři vzpomínají, J.A.Baťa. Třebaže byla psána za zcela jiných okolností a pro jiné čtenáře, je dnes, kdy jak se zdá pomalu končí ona zbytečná, nesmírně nákladná a krvavá oklika, kterou už čtyřicet let podniká naše společnost, tato kniha snad ještě aktuálnější, než byla v dobách svého vzniku. Proto soudíme, že stojí za krátký rozbor i za to, aby se s ní dnešní čtenář seznámil.

Přes všechnu simplifikaci, vyvolanou chleby na prostého čtenáře, přes diletantské ilustrace jako pro děti, je to vlastně kniha vážná, rozebírající srozumitelnou a populární formou komplikované a často i nepopulární problémy ekonomiky moderního státu.

Kromě své faktické a obsahové stránky v nás kniha navíc vyvolává pocity, na které jsme už dávno zapomněli, nebo spíš které jsme se nikdy nenaučili mít - pocity národní hrdosti a sebedůvěry - víry, že obtíže a nedokonalosti tohoto světa je v lidských silách překonat a že to budeme my, kdo to uděláme.

Aniž si děláme iluze o původnosti myšlenek, motivech, mravním profilu a metodách /o těch bude také řeč/ tohoto zlínského self-made man, jeho kniha v nás budí důvěru; možná pro svůj sebevědomý tón, ale spíš proto, že známe jejího autora a víme, že jeho plány a návrhy nejsou chorobné vize našich dnešních plánovačů, ale veskrze realistické záměry člověka, jenž celým svým životem a svými úspěchy dokázal svůj zdravý rozum, stejně jako schopnost uskutečnit, co si předsevzal: "Mám nezlomné přesvědčení", píše v úvodu své knihy, "že cesta, kterou jdeme ve svých podnicích, je správná a pros-

pešná pro celý národ. Nedosvědčují to jen naše výsledky, nýbrž i okolnost, že nejprůbojnější státy dneška používají při výstavbě svých zemí a svého podnikání zásad a zkušeností a metod, podle kterých jsme pracovali dávno před nimi. To všechno mi dosvědčuje, že pravdu máme my a ne ti lidé, kteří dělají zákony na méně práce a na rozrušení osobní odpovědnosti."

Přes určitou věcnost a pragmatismus proniká na povrch téměř idealismus, avšak idealismus produkující skutečné myšlenky a ne voluntaristické pohádky a mýty, jimiž se u nás pod vlivem socialistických vizí myšlení simuluje. Podobně ani jeho optimismus není dobrě známým optimismem propagandistických frází, ale souborem reálných návodů, položených fakty a čísly, jak udělat z Československa opravdu prosperující stát na špičce světového vývoje.

Někdo se možná zarazí a namítne: Cožpak jsme takovým státem nebyli? Po pravdě řečeno ne. Jak vyplývá z Baťovy knihy, byl to a dosud je jeden z našich oblíbených mýtů, i když ve srovnání s naší dnešní zaostalostí se první republika jeví jako hospodářský zázrak. O to tu však teď nejde.

Situace byla značně komplikovanější a Baťa ji vidí diferencovaně i kriticky a hlavně s ohledem na tehdy už zřetelný směr celosvětového vývoje. Třebaže naše zemědělství bylo na tehdejší světové úrovni, stejně jako větší část průmyslu, bylo jeho rozmístění nerovnoměrné a byly velké rozdíly v životní a technologické úrovni mezi rozvinutým západem a zaostalým východem státu. Horší situace už byla v rozvíjejících se a perspektivních oborech jako doprava, spoje a výzkum. Vedle toho, že hlavní dopravní spojnice republiky, vzniklé ze tří původně samostatných území, vedla téměř kolmo na všechny historické dopravní trasy a navíc jí stála v cestě těžko překonatelná pohoří, byla naše silniční síť poměrně řídká a zastaralá. V její hustotě jsme byli na jedenáctém místě /před námi, dík Sloven-

sku a Počkarpatské kusi, bylo kupř. i Ma-
ďarsko/ a v počtu automobilů na obyvatele
až sedmnáctí, po USA, Kanadě, Australii
a všech západoevropských zemích, ale také
třeba po Uruguayi. K tomu je třeba připočítat
téměř neexistující vodní dopravu, ztrátovou
železnici /k té se ještě vrátíme/ a
příliš pomalu se rozvíjející letectví - Ba-
ťa vypočítává, že namísto tehdejších 34 le-
tišť by jich Československo potřebovalo 417.
Ani v ostatních oborech to nebylo lepší:
v počtu radiopřijímačů jsme byli třináctí,
v telefonech čtrnáctí, před námi bylo už
tehdy Japonsko i Argentina a z 15 734 obcí
mělo telefonní spojení jen 2 808.

I když to tedy nebylo tak slavné, jak si
mnozí dnes představují, přeci jen jsme tehdy
byli v oné úspěšnější polovině civilizova-
vaného lidstva, což se dnes, když jsme se
podle mínění západních odborníků zařadili
mezi NUC /newly undeveloped countries/, ří-
ci nedá. Horší to už tehdy bylo s naším roz-
vojem; s tím, že už tehdy jsme začínali za-
ostávat ve výzkumu, v přírůstcích a v ino-
vacích. Například v letech 1932-36 klesl
počet automobilů nově uvedených do provozu
z 10 031 na 9 989 kusů, zatímco v sousedním
Německu stoupl ve stejném období z 54 na
292 tisíce. To bylo z části způsobeno potí-
žemi nového soustátí, které nestačilo v tak
krátké době ekonomicky srůst, zčásti pak
těžkým průběhem hospodářské krize u nás,
avšak hlavní vinu na tom měla strategie na-
šeho národního hospodářství, naše adminis-
trativa a legislativa, naše myšlení a zvyky.

Ve zkoumání těchto příčin je Baťova kni-
ha nejen velmi instruktivní, ale v mnohém
ohledu dnes ještě aktuálnější než před pa-
desáti lety, neboť charakterizuje dlouhodo-
bou a zhoubnou tendenci, která u nás zakot-
vila už dávno a akceleruje až do dnešních
dnů.

Mladá republika zdědila po bývalé monar-
chii nejen určitou občanskou a pracovní
etiku /a 70 procent jejího průmyslu/, ale
také její zákony, hospodářské zvyklosti a
zejména životní stereotypy, způsob myšlení
a hodnotové stupnice, priority a předsudky
obecně dnes považované za charakteristické
pro střední Evropu. Není tady místo na po-
drobný popis tohoto fenoménu ani na přesné
vymezení rozdílů mezi ním a jeho západo-
evropským či severoamerickým protějškem,
přesněji řečeno jeho protestantskou a anglo-
saskou částí. Spokojme se s tím, že tyto
rozdíly existují; to vidí každý a svědčí
o tom nejen odlišný historický vývoj pos-

ledních tří staletí, odlišná politická us-
pořádání a hospodářské metody, ale přede-
vším propastně odlišná situace, ve které
se dnes nacházejí oni a ve které jsme my.
Není také v této chvíli důležité, jaké fak-
tory - zda geografické nebo náboženské, po-
litické nebo mentální jsou toho příčinou -
faktem zůstává, že střední Evropa ve sro-
vnání se Západem dává většinou přednost jis-
totě před expanzí, zárukám před rizikem
podnikání, ale i ideologii před pragmatismem,
předpisům před improvizací. Zjednodu-
šeně řečeno, tam kde Američan začne inves-
tovat a podnikat, Středoevropan zopatrní
a začne šetřit, tam kde první začne v ne-
známé situaci uvážlivě improvizovat a jed-
nat, druhý začne vymýšlet předpisy, aby se
improvizovat a jednat nedelo; tam kde An-
glosas nebo Holanďan veřejně a živě nescou-
hlasí, tam Čech nebo Rakušan zmlkne a zač-
ne předstírat loajalitu; tam kde první se
pouští s určitým pobavením na dobrodruž-
né cesty, tam druzí zvažují a drží se doma
- ti první spoléhají spíše na sebe a svou
zkušenost, ti druzí na autority. "Je prav-
da máme své chyby", píše Baťa. "Hlavní spo-
čívá v nedostatku iniciativy a ve strachu
před ní. Obojí se projevuje strachem z po-
nikavosti a váhavostí při budování nutných
podniků. Jsou to následky staletého posta-
vení, kdy iniciativa byla v jiných rukou."
/str.159/

Proto také spoléhání a svalování odpo-
vědnosti na feudála nebo na stát a jeho ú-
řady není ve střední Evropě nic nového;
není to žádný import z východu, jak se to
v souvislosti s ruskou expanzí dnes s obli-
bou traduje, ale zažitou zkušeností a sta-
letým místním zvykem. V zájmu pravdy musíme
ovšem konstatovat, že původně tato ten-
dence nebyla pouze středoevropskou specia-
litou, ale obecnou praxí. Sklon panovníků
a států zlepšovat svou finanční situaci
různými vedlejšími příjmy byl běžný a vyví-
jel se po staletí se stále větší potřebou
peněz, jež stát pro svůj rostoucí aparát,
stejně jako pro své mírové i válečné podni-
ky potřeboval. Protože možnost získání
těchto prostředků běžnými metodami berní,
poplatků a cel, event. nucenými pracemi
a robotami nedostačovala a byla limitována
odporem obyvatelstva; ale i umrtvováním ob-
chodního a hospodářského života země, dom-
nívala se moc, že chybějící prostředky mů-
že získat podnikáním. Od 15. a 16. století
se snaží král - tedy stát /a podobně i vel-
cí feudálové/ imitovat své poddané a podni-

kat přímo nebo prostřednictvím nájemců v pivovarnictví, mlynářství a rybníkářství. V 17. a 18. století pak merkantilistické zásady daly této tendenci oficiální doktrínu pobízející stát nejen k zakládání velkostatků a manufaktur, ale i k přímému řízení obchodu a k administrativním zásahům do soukromé ekonomické sféry.

Zatímco na západě Evropy se tyto tendence příliš nerozmožily, nebo byly zabrzděny rozvojem liberalismu, či smeteny demokratickými revolucemi, v rigidní střední Evropě si udržely četné přívržence a následovatele. Tak rakouský stát byl vedle své politické funkce i významným podnikatelem; patřila mu většina železnic, značná rozloha půdy, část dolů a průmyslu a podnikal i v peněžnictví. Tento stav převzala beze změny i demokratická republika - dokonce své závazky rozšířila postátněním části velkostatků a většiny lesů propadlých při pozemkové reformě, třebaže jinak - v politické sféře se snažila vědomě navazovat spíše na západoevropské a americké tradice.

Tak vznikl dosti bizarní hybrid, jenž v praxi dostává zhrsta i bizarní a komické formy - a ty si přes všechny převraty a okupace udržel dodnes: Ona apriorní nedůvěra a opatrnost k nástrahám života se přenáší i na to, co vytvořila a co jí mělo mírnit - na stát. Lidé se sice bojí žít bez masivních ekonomických záruk státu, ale zároveň se masivního státu bojí a snaží se jeho opatření nějak obejít. Nevěří státu, že nezneužije své moci /a on to také dělá/, že jim skutečně zaručí onu slibovanou právní a ekonomickou jistotu, aniž by příliš zasahoval do jejich soukromí a připravoval je o výsledky jejich práce. Jistí se proto nakonec i proti němu propracovaným systémem pasivní rezistence, korupce, podvůdků a posměchu. Stát to ovšem dobře ví a na oplátku zase nevěří lidem; nevěří, že se nezačnou flákat, nebo naopak příliš obohacovat, když jim tu jistotu a svobodu rozhodování dá.

Jenomže i ta víra ve stát je klamná: I kdybychom se už, pod záminkou větší sociální jistoty a stability, smířili s nerenabilitou a paralyzujícím vlivem státu na společenský a ekonomický rozvoj, zůstává tady nicméně skutečnost, že instituce, stát či organizace nezaručují žádnou větší jistotu ani spravedlnost - že nejsou, jak se ve střední Evropě /včetně Pruska/ odedávna rádo věří, žádnou "vyšší a dokonalejší formou bytí". Má-li se totiž něco konkrétního

rozhodnout, rozhodují nakonec vždy konkrétní osoby a kolektivní rozhodování je buď náivní přání, nebo demagogie. "Lid" či "stát" mají, přes všechny statistiky, informace sdělovacích prostředků a prováděcí nařízení pramalé vědomí a vliv na to, jak rozhodne určitý referent nebo funkcionář, mající k tomu pověření a moc. Jeho zájmy nemusí být /a většinou také nejsou/ shodné ani se zájmy většiny, ale ani se zájmy samotného úřadu či instituce, jímž údajně slouží; a nebyl by snad ani člověkem, kdyby se při svém rozhodování nenechal těmito zájmy ovlivnit.

Po staletí je známo, že k tomu, aby jakýkoli /tedy i společenský/ systém fungoval opravdu jako organismus, musí mít vnitřní strukturu a musí být přehledný; k tomu, aby nějaké shromáždění bylo opravdu usnášeníschopné, musí být tak malé, aby suma názorů a stanovisek jeho jednotlivých členů nepřesáhla duševní kapacitu /rozlišovací schopnost/ každého jednotlivého člena. V praxi to znamená skupinu pěti až patnácti lidí, tolik, kolik mívají obvykle schůze vlády, správní rady podniků, poroty soudů, politbyra stran či kapituly kanovníků. Větší shromáždění jsou schopna "usnášení" jen tak, že odhlasují /nebo neodhlasují/ rezoluce, předem připravené jednotlivcem či zmíněným týmem; nebo se akklamativně "usnášejí" o něčem evidentním, v čem jsou, tak jako tak, zajedno. Ještě větší systémy se ubrání anarchii už jen donucovacím systémem mocenské hierarchie, jakým jsou "řízeny" vojenské jednotky a koncentrační tábory - a jsou i podobně produktivní.

Krátce řečeno, neštěstím všech velkých institucí je především to, že jsou příliš velké, a neštěstím státních podniků je, že jsou "státní" - obojí vždy koliduje s lidskou povahou.

"Velikost" způsobuje nepřehlednost a ta zase potřebu rozsáhlého řídicího a kontrolního aparátu; výsledek je ten, že takový kolos vedle známé nepružnosti nepatří - přes všechna opatření, sankce a právní ujišťování - vlastně nikomu a nikdo za něj také nenesou odpovědnost, neboť onen de jure "někdo" je tak vzdálený nebo lhostejný, že de facto neexistuje.

Jestliže takový mastodont je navíc "státní", má to další zhoubné následky: takový státní podnik budí totiž falešné zdání, že jeho existence a přežití je "v zájmu celé společnosti", což v praxi znamená, že jeho zaměstnanci od vrátného až po ředitele se

nejen zcela logicky nezajímají o jeho hospodářské výsledky, ale považují takovou instituci za ideální prostředí k pohodlnému životu - dobře vědí, že společnost je ani nemůže k odpovědné práci přinutit, ani je nenechá zkrachovat. Není totiž v lidských silách /a tím méně v silách jakékoli instituce/ vůbec rozpoznat, co v takovéto džungli zájmů, vztahů, skutečných potřeb a jejich disimulací je nebo není celospolečenským zájmem, natož aby mohly vývoj nějak ovlivňovat.

Největším neštěstím však je, když se politika, právo, bezpečnost a ekonomika začnou prolínat a zaměňovat. Baťa argumenty a příklady tak jasnými, že to pochopí i malé dítě, dokazuje starou, dnes skoro zapomenutou myšlenku, že stát, pokud chce být garantem řádu, spravedlnosti a bezpečnosti - což je jeho hlavní poslání, pro což vznikl a za což ho společnost formou daní platí - musí zůstat nestranný. Není třeba dokazovat, že jakákoli angažovanost ať ideologická nebo ekonomická jde vždy na úkor nestrannosti, přirozené autority a skutečného poslání státu. Jestliže tedy přirozeným smyslem jednotlivých ekonomických subjektů je produkce a zisk, pak požadováním téhož od státu je základním nepochopením jeho funkce a známkou degenerace politického myšlení společnosti. I kdyby nebylo notorické neefektivitu, jíž se vyznačují všechny státní podniky, pak tu stále zůstává fakt, že ať už je stát generálním podnikatelem nebo se hospodářskou činností jen přiživuje a pokouší se tím /ovšem bezúspěšně/ vylepšovat svoji finanční bilanci, má to vždy zhoubné následky nejen pro politickou svobodu a spravedlnost, ale i pro ekonomiku samotnou. Příklady této závislosti nabízí náš reálně socialistický /a totálně degenerovaný/ stát víc než dost. Když kupříkladu dopravní policie je finančně zainteresována podílem na zisku plynoucím z pokut, vymýšlí logicky takové předpisy, které nemají za cíl usnadnit veřejnou dopravu, ale život dopravních policistů a jejich zisk; vydává proto různá přepjatá nebo evidentně nesmyslná omezení - často přímo pasti na motoristy, o nichž může právem předpokládat, že je alespoň část nebude dodržovat a bude tudíž i reálná naděje vybrat víc na pokutách. Když soudní a penitenciární systém se stane kalkulovanou součástí státní ekonomiky, nemůžeme se divit, když stát bude mít zájem na největším počtu vězňů, z jejichž práce mu plyne zisk nebo dokonce, bez nichž by se provoz mnoha podniků zastavil, jako třeba výroba

automobilů v Mladé Boleslavi. Tím ovšem není řešeno, že řešení je ve zrušení pokut a vězeňské práce, ale jde o to, že takto získané peníze musí být pod kontrolou veřejnosti přesně vyčíslovány a nesmějí se stát součástí "vnitřního hospodaření" zmíněných institucí; nesmějí kupříkladu sloužit k vylepšování platů policistů či vězeňských dozorců - ty musí i nadále financovat společnost jako cenu za svou bezpečnost.

Baťa jako zapřisáhlý soukromý podnikatel amerického stylu podrobuje tyto trendy zdrcující kritice a ukazuje na začarovaný kruh stagnace a neefektivitu, který plodí. Jako bychom četli některého ze současných ekonomických přívrženců Margaret Thatcherové nebo Ronalda Reagana, když sledujeme argumentaci a statistické údaje, na kterých dokazuje nejen notorickou ztrátovost veškerých státních podniků, zaměstnávajících tehdy víc než jednu desetinu všech produktivních sil /620 tisíc z 5,5 mil./, "jež mají dalekosáhlé poštovní a jiné výhody, neplatí daní a přitom nevydělaly ani haléře" /s.135/, ale celou hospodářskou politiku tehdejšího Československa.

S t á t n í v ý d a j e

V předválečné ČSR stále rostly. Část spotřebovával rozsáhlý administrativní aparát a příspěvky zemské a okresní samosprávy: za pět let od 1930 do 1935 stouply o 6%. Hlavní podíl na růstu výdajů mělo však umořování a úrokování státního dluhu, jehož výšku -jak poznamenává irinicky Baťa: "nikdo přesně neví, což je příznačné", dále pak dotace a zejména ony už zmíněné nešťastné státní podniky, které každoročně místo slibovaných zisků vykazovaly ztráty / v roce 1935 to bylo místo 92 mil.zisku 299 mil.Kč ztrát/ a jedinou výjimku z toho dělal tabákový monopol, jehož výnos, jak Baťa rozumně namítá, "nelze považovat za podnikatelský zisk, nýbrž za spotřební daň placenou kuřáky". Ostatně sama existence tabákového monopolu je jednou z ukázek pochybného obohacování státu, které má své kořeny ještě ve feudálních dobách, kdy král-stát si osoboval výlučné právo na výrobu a prodej určité komodity, což bylo vždy pociťováno výrazně negativně a bylo často jednou z příčin revolucí, jako v případě americké čaj a francouzské sůl. Nejde opět o to, že stát získává takto peníze - cigarety jsou zdaněny v celém světě, ale že si absolutisticky přivlastňuje monopol na některou z potřeb, a tím ji nejen zbavuje regulátoru trhu, ale dělá z ní i vhodný prostředek k manipulování a politickému

vydírání občanů.

Naproti tomu největší státní podnik ČSR - železnice s majetkem víc než 20 mld. Kč a se 130 tisíci zaměstnanci /a105 tis. penzisty/ dokázala zvýšit svůj roční deficit ze 196 mil. Kč v roce 1930 na 566 mil. Kč v roce 1935 a navíc prosadila zákony reglementující konkurenční automobilovou dopravu, "čímž přišlo 120 000 osob o práci a 1100 mil. výdělků a jimž stát musel navíc zaplatit 300 mil. korun na podporách". Příčiny byly tehdy stejné jako dnes: překapitalizování, byrokracie, finanční chaos a "přemrštěné - tedy umělé - kartelové ceny" /1929 mohly ČSD ušetřit 418 mil. Kč za uhlí a 160 mil. Kč za strojní vybavení/ a přitom byly tehdy, na rozdíl od dneška, železnice nevytíženy; 67% tratí bylo pod československým a hluboko pod německým nebo anglickým průměrem.

S t á t n í p ř í j m y

Rozumí se, že všechna tato vydání musela, tak jako vždy a všude, zaplatit nakonec společnost - tedy občané. Baťa to shrnuje do několika bodů:

- 1/ Náklady na veřejnou správu stoupají.
- 2/ Výnosy státních podniků klesají, a nekledíme-li k výnosu tabákového monopolu, jsou vlastně všechny nevýnosné.
- 3/ Roste počet zákonů, převádějících na stát nové úkoly a podniky.
- 4/ Každý nový státní podnik a úkol znamená novou ztrátu.
- 5/ Každá nová ztráta znamená nové státní výdaje a nové daně vymáhané na podnikatelích a na obyvatelstvu.
- 6/ Každé nové daně zhoršují podmínky pro výrobu, prodej, export, mzdy. Výroba se zdrazuje, mzdy klesají, stoupá nezaměstnanost a kruh se uzavírá: stát potřebuje stále větší částky na své podniky a na podpory v nezaměstnanosti, ty může získat opět jen od obyvatel, a tím vyvolává další nezaměstnanost. A tak:
- 7/ Soukromá podnikavost klesá a počet obyvatel hledajících námezdní práci se silně zvětšuje. Čím soukromé podnikání méně vynáší, tím je stát více zdaňuje, aby si udržel původní daňový výnos. Čím je více zaměstnanců, tím tíže nacházejí práci a tím více se stlačují mzdy; tím méně vydělávají a tím větší procento daně důchodové a přírážek se na pracující uvaluje." A Baťa uzavírá: "Celkem tedy veřejné vydání zatěžuje naše obyvatelstvo a zejména podnikání obrovskou sumou 15 miliard Kč a nebezpečí je v tom, že ty-

to výdaje vesměs pohlcuje pouhá administrativa a podpory. Nejsou tedy věnovány na investice, zvyšující výkonnost a sílu státu i hospodářství..." /str. 132/

Tato daňová a finanční politika měla za následek, že "ČSR se dostala v posledních letech mezi země, jež mají největší daňové zatížení na světě." V tabulce, kterou nemá význam tady uvádět, ukazuje Baťa, že v tehdejší ČSR byly daně 3-6krát vyšší než ve vyspělých demokratických zemích jako USA, Švýcarsko, Švédsko či Velká Británie, ale i vyšší než ve fašistické Itálii, Beckově Polsku a Hitlerově Německu. /Jenom procento daně z obrátu dosahovalo u nás výše 8,14, zatímco v Anglii bylo 2,57, v USA 1,29 a ve Švýcarsku pouze 1,06/ a upozorňuje na to, jaký to má dopad na podnikání a celkové zaostávání Československa v mezinárodní soutěži.

Avšak ani toto enormní zdanění nestačilo na krytí výdajů hypertrofovaného státu; a schodek bylo nutno uhrazovat výpůjčkami. Ty byly tak vysoké, že v desetiletí 1927 - 37 narostl státní dluh z 27,8 na 46,8 miliard Kč. K tomu Baťa dodává: "Úrokování a umořování tohoto dluhu nás stojí ročně přibližně 2 mld. Kč. Více než polovinu této sumy platíme v rozpočtu daněmi přímo, asi osminu platíme prostřednictvím státních podniků, zbytek uhrazujeme děláním nových dluhů. 1/5 státních příjmů padne na úročení a umořování státního dluhu, z něhož více než čtvrtina byla nadělána za posledních šest let. Nejhorší na tom je, že z dluhů byly hrazeny běžné výdaje a ne investice, jež by zvýšily naši výkonnost."

S o c i á l n í o t á z k a

Třicátá léta poznamenaná hospodářskou krizí dala vyrůst sociální otázce do rozměrů téměř apokalyptických. Proto se Baťa ve své knize k těmto problémům vrací téměř v každé kapitole a navrhuje jejich řešení. Jeho návrhy a řešení však jsou v příkrém rozporu se zavedenou praxí a se střeoevropským pojetím sociální otázky, vycházejícím ze statického modelu sociální demokracie, v němž ústřední roli hraje stát, jenž trvale, zdaněním a podporami "přerozděluje" národní důchod, a tím kompenzuje společenské nerovnosti, na jedné straně konfiskacemi a na druhé milodary, jež mají méně schopným zajistit statky a služby potřebné k životu.

Baťa naproti tomu, ovlivněn dynamickým modelem americké podnikavosti vychází z toho, že povinností společnosti /ne tedy je-

nom státu/, je méně schopným pouze zajistit p ř í l e ž í t o s t tyto statky a služby získat vlastní prací. Vzhledem k tomu, že tento přístup daný problém nejen bezesbytku neřeší, ale dokonce si to ani za cíl nekla-de; počítá s nerovností a s určitým procentem nezaměstnanosti jako s faktem, dokonce jako se stimulačním faktorem, je považován sociálně citivými kruhy za zaostalý a hlavně za méně humánní. I když má toto stanovisko v mnohém ohledu své oprávnění, je třeba vidět i výhody opačného modelu. Ten, i když méně odpovídá idealistickým představám o lidské rovnosti, nepodvazuje daněmi podnikavost a neparalyzuje tak ekonomický rozvoj země, ale ani nedemoralizuje chudé a nesamostatné bezpracnými důchody a spoléháním na stát. Navíc nedává státu příležitost ani záminku k tomu, aby hypertrofoval do středoevropských rozměrů a stal se ohrožením a přítěží pro společnost. Když nakonec porovnáme oba systémy podle praktických výsledků, musíme přiznat, že přes málo lákavá východiska se podnikatelský model ukazuje nejen jako úspěšnější, ale výsledně i jako humánnější. Nejenže poskytuje jednotlivcům větší prostor pro život a samorealizaci, ale zajišťuje všem, s výjimkou programových nepracantů, vyšší životní úroveň - alespoň americký dělník se má objektivně lépe nejen než československý /to by nebylo nic obtížného/, ale i než západoněmecký nebo švédský - tím však ve střední Evropě přesvědčíme věru málokoho. Tady vane jiný duch a vládnou, jak víme, jiné zvyky.

G e n i u s l o c i

střední Evropy projevující se přímo ná-božným etatismem a určitou zatuhlostí myš-lení je bohužel místní konstanta, se kterou je nutno počítat, a která, kromě jiného, přinejmenším usnadnila etablování součas-ných totalitních režimů. Rádi věříme, že ta-kové tvrzení se mnoha lidem nebude líbit /nám ostatně také ne/, avšak několik nále-dujících ukázek a požadavků z Baťovy knihy - které mimochodem působí dojmem, že byly napsány dnes a na naši současnou situaci - nás přesvědčí, že za posledních padesát let se sesé tak mnoho nezměnilo, že základy k tupé všemocí státu a předpoklady k hospo-dářské stagnaci tu již byly a současný re-žim je dovedl jen k absurdním důsledkům.

Pesudme sami: "Rozhodně nemáme takové výzkumnictví, jaké potřebujeme. Mnohdy do-konce přímo znemožňujeme jeho vznik a vývoj. Kdybyste například darovali některému vědec-

kému ústavu stroje a prostředky pro výzkum-nickou práci, shledáte, že budete za tento dar osobně vysoce zdaněn. Kdybyste si chtěl na základě vědeckých výzkumů opatřit nové, účelnější výrobní zařízení a dítí při jeho výrobě novým lidem zaměstnání, přeměn k no-vým daňovým příjmům, shledáte, že se vám to nevyplatí s ohledem na dlouhou amorti-sační lhůtu, již vám fiskus předepsal na staré zařízení. Kdybyste přece nějak uplat-nil výzkumnické objevy v provozu svého pod-níku, shledáte, že se proti vám podnikne celé tažení, které si nejpochybnějším dru-hem agitací vymůže proti vám nejrozmanitěj-ší výjimečné opatření. Tím se sváží ruce vědeckým pracovníkům, právě tak jako těm, kdož podle jejich výzkumů mají v úmyslu pracovat. A tak vám nezbyvá, než pozorova-ti, jak jiné národy výzkumnictví nejen do-velují, ale i podporují a tak vám přebíra-jí trh. A k tomu musíme poslouchat výklady o tom, že v Československu nezaměstnanost přejde sama. Zavinila prý ji technika a proto čím více přiškrtneme technický a orga-nizační pokrok, tím výše zvýšíme zaměstna-nost./.../ Naopak, každý obor živnostenský a obchodní potřebuje svůj speciální tech-nický výzkumný ústav. Musí ovšem pracovat i technicky, a ne jako centrála stranicko - politické agitace, jež vyžene každého tech-nika a plodí pouze mluvky a agitátory. Je přirozeno, že takové uvažování vede jen k nadvýrobě věcí, jež nikdo nechce."

Další konstantou zbyrokratizovaného stá-tu je chronická bájevá lhavost jeho pláno-vacích orgánů, přesněji řečeno jejich ne-realisticky optimistické prognózy, které se nikdy nesplňují, a rozpočty, které jsou vždy překračovány. Tak v letech 1931 až 35 uvěděl plán státního rozpočtu pravidelně přebytek 2-5 mil.Kč, zatímco ve skutečnos-ti se stejnou pravidelností vykazoval de-ficit 2-3 m i l i a r d y Kč. Totalitní stát je proti tomu cudnější v tom, že ta-to čísla buď vůbec neuveřejňuje, nebo je jak se patří "upraví".

Podobně živnostenský řád z roku 1859 byl v roce 1937 sice novelizován, ale ta-kovým způsobem, že byly prakticky znemož-něny přestupy mezi obory a ztížena možnost prodeje byrokratickým požadavkem nových průkazů totožnosti, a Baťa k tomu dodává: "V průmyslu a v živnostech bude u nás tak dlouho nezaměstnanost, pokud se podnikatelé nebudou cítiti při své práci tak bezpečni jako sedlák na své půdě. Kdyby byla v země-dělství taková chaotická nejistota, jaká

byla vnášena po valce do průmyslu, rovnal by se hektarový výnos v ČSR ruskému a místo nadbytku obilí bychom hladověli a měli ho nedostatek." /str.155/

Za nejdůležitější podmínku k oživení hospodářského života považuje Baťa obnovení právní jistoty a uvádí také řadu bodů, jimiž to je možné dosáhnout, bodů, jež budí dojem, že je letos sestavilo některé z nezávislých demokratických hnutí. Uvedme proto alespoň nejdůležitější z nich:

1. Uvésti v život ústavní soud.
2. Nedělat zákonů se zpětnou platností.
3. Nevydávat zákony ve znění, jež připouští různé výklady.
4. Zameziti volný výklad zákonů a nařízení podle politického větru.
5. Urychlit rozhodování nejvyššího správního soudu rozmnožením počtu senátů.
6. Vydati zákon o povinnosti úřadů rozhodnouti za určitou dobu o případech, když strana tvrdí, že uplatňuje subjektivní právo.
7. Vydati zákon o odpovědnosti státu za škody způsobené nezákonným výrokem veřejné moci, podle slibu §92 ústavní listiny.
8. Přijímatí nové zákony teprve po zralém a odborném projednání.
9. A konečně: 11. Nezaváděti zákonem, úplně proti duchu ústavy, různé laické a ochotnické komise a syndikáty, obdařené rozsáhlými právy k zásahům do hospodářské činnosti.

Z historie ovšem víme, že Baťa nebyl tak průzračná a jednolitá osobnost, jak se ve své knize prezentuje. Je to pochopitelné, neboť navzdory nekonvenčním zásadám, které zastával, byl přece jen Středoevropanem, a tak jako měl nepochybný zájem na prospěchu celku, byl především podnikatelem sledujícím vlastní zájmy. Tak jako ekonomicky vsadil na zaručenou kartu odpovědné práce a soukromé iniciativy, která vychází dnes stejně jako před padesáti lety, lidsky se neubrnil neblahým trendům své doby, devalvujícím tyto přednosti a nakonec všechny lidské hodnoty stejně spolehlivě tehdy jako dnes. Podobně rozporuplná jsou i svědectví těch, kteří Baťův systém ještě zažili: Na jedné straně jim nestačí slova, jimiž by /zejména ve srovnání s dnešním stavem/ vychválili Baťovu organizaci, pořádek, výkonnost, možnosti a hlavně výši výdělků, na druhé straně se v jejich vzpomínkách ozývá určitá hořkost a ukřivděný tón. Není to jen důsledek toho, že Baťa byl tvrdý podnikatel nesnášející odpor a likvidující každou konkurenci; nesentimentální zaměstnavatel požadující za mimořádné výdělky i mimořádnou práci, za neobvyklé možnosti i neobyčejnou iniciativu a odpovědnost, ale že byl také

přes všechny amerikanismus přece jen synem své země a jejích feudálních tradic. Navíc byl ovlivněn myšlením nešťastných třicátých let s jejich totalitními sklony. Baťa totiž předběhl vývoj i v jeho negativních tendencích: ve svých podnicích vytvořil výkonné pracující řízkový systém, pořádal ve Zlíně školení, slavnosti a prvomájové průvody s kontrolovanou účastí a vydáváním odznaků, tiskl vlastní tendenční noviny, organizoval rekreaci, zkrátka všechno, co o desetiletí později s takovou invencí rozvinul a ještě zdokonalil komunismus.

A nijak to neskrýval: Ve zmíněné knize je hlavní součástí jeho projektu na vybudování státu pro 40 miliónů výstavba dopravního systému, jehož páteří je; vedle sítě přístavů, i dálnice z Chebu až na Podkarpatsko. Má její vybudování naplánováno skutečně baťovskými na jeden až tři roky a popisuje do detailu její financování, parametry, stavbu, údržbu i návratnost investic, ale také zdůrazňuje její význam pro národní hospodářství, snížení nezaměstnanosti, včetně svérázného řešení německé otázky, a svůj grandiózní plán - a to je pointa - uzavírá: "Provádění stavby autostrady dalo by se v táborech. Předpokládá to vydání zákona o povinnosti pracovníků v táborech. Nejvíce nezaměstnaných je, kromě největších měst zejména v severních pohraničních okresech. Tím, že nezaměstnaní v pohraničí obdrží příležitost k práci při stavbě, u b u d e v p o h r a n i č í n a p ě t í z n e z a m ě s t n a n o s t i / v o b o j í m p ř í p a d ě p o d t r ž e n o B a ť o u / . Mnoho z lidí pracujících v táborech, budujících silnici, bude se moci usaditi na nové půdě, v jejím okolí, kde vzniknou nová zaměstnání. Za druhé se ukáže, že po půlroční službě v táborech se z většiny dosavadních táborníků stanou drobní podnikatelé, neboť si opět navyknu na práci a přestanou se obávat samostatného života./.../ Pracovní tábory budou organizovány vojensky. Takto organizované tábory pracují v Americe a jsou podstatnou částí Rooseveltova programu hospodářské obnovy". /str.21/

Tato rozporuplná směs amerikanismu a středoevropanství je patrně nejvýraznějším rysem Baťovy knihy a konečně i jeho samého. I když věříme, že své návrhy dělal v dobré víře, a i když se přitom odvolával na Roosevelta - umíme si představit, jak by praxe v daném prostředí a dané době - kdyby mu to bylo umožněno - dopadla. Nám ve střední Ev-

ropě nemusí nikdo vysvětlovat, co to znamená "pracovní povinnost" a co to ve skutečnosti jsou "tábory organizované vojensky"; ve zkušenostech v tomto oboru patrně nemáme ve světě konkurenci.

Paradoxní na Baťovi je ovšem i to, jak málo si uvědomuje nebo nepřipouští, že celá jeho podnikatelská existence, jeho zázračný rozvoj a úspěchy stojí právě na zaostalosti hospodářských zákonů v tehdejším Československu; zaostalosti, proti níž tolik žehral. Všude jinde a zvláště pak v USA by mu v tom zabránila nejen dravá, vpravdě baťovská konkurence, ale především předvídané a progresivní zákony - zákony proti monopolům, jakým je kupř. Sherman Act z roku 1890 a dále, zakazující ovládnutí trhu v určitém oboru, tedy přesně to, co se Baťovi u nás povedlo.

P o z n á m k a n a z á v ě r

Čtyřicet let reálně socialistické bídy, neefektivity a zkomírání centrálně řízené-

ho hospodářství vyvolalo ve všech postižených zemích přímo obsedantní hled po normálním životě, dostatku zboží a fungujících službách. Takže se nakonec pro všechny; prosté konzumenty stejně jako hospodářské experty, pro opozici stejně jako pro mocenskou špičku stalo prosperující hospodářství západního typu takřka určitým druhem posedlosti a vyvolává snahy /většinou neúspěšné/ vše, co přichází ze Západu, napodobovat bez ohledu na to, jak tyto náročné změny nepřipravená a demoralizovaná společnost přijme. Snad jedině proto, že jsme jako jediná z postižených kdysi patřili mezi relativně rozvinuté země /a Baťa tehdy patřil mezi naše nejprogresivnější podnikatele/, domníváme se, že tato cesta není pro nás zcela uzavřena. Upozorňujeme tedy právě na jeho knihu, která je příkladem dosud, nebo spíš znovu aktuálního západního ekonomického modelu, který se navíc již jednou v našich podmínkách osvědčil.

Z dopisů

Vážení přátelé,

vzpomínám na jednu z nejsilnějších scén: ve filmu Gándhí: dva vojáci v plné zbroji srážejí obušky k zemi bezbranné muže, kteří před ně předstupují - znovu a znovu, další a další.

Prožili jsme to minulý týden - téměř přesně. Nabízí se otázka, jaký je smysl tohoto lidského utrpení. Ve filmovém příběhu nepřineslo okamžitý efekt. Až za delší čas, zdánlivě bez souvislosti se splnil cíl, za který muži snášeli rány.

Také se zdálo, že smrt Jana Palacha je marná. Až po dvaceti letech je zřejmé, že jeho úsilí a velikost promlouvají velmi silně - jinak by se ho mocní tolik nebáli.

Nechť vás v záplavě lží a pomluv povzbudí přátelské slovo, projev účasti a díky těm, kteří předstupovali před obušky bezbranní. Dík za to, co jste udělali pro ostatní.

Nechť vás provází vědomí, že lidské utrpení může mít hluboký smysl a je větším dílem než cokoliv jiného - třeba to současně nechápeme.

Podporujeme vás modlitbami a zdravíme.

A.P., Praha

... Neustále se hovoří o nesmyslném činu Jana Palacha. Různí autoři, profesionální i pouzí čtenáři, vyjadřovali své pocity k této události. Ty shodně znějící s oficiálním stanoviskem byly zveřejňovány. A ne každý se zamyslel nad tím, jak je možné, že tolik tisíců lidí jeho "nesmyslný čin" nezapomnělo. Že jeho čin chápou jako morální imperativ a cítí z něj i svoji odpovědnost...

...Na adresu příslušníků se ozývají posměšné výkřiky. Před zátarasem v davu stojí žena, ve vztyčené pravici drží květiny. Květiny pro Jana Palacha. Opět zpíváme hymnu, ale tentokrát ne celou, bicí komando nastupuje do útoku. A znovu skandování, pískot a volání "hanba!". Najednou si uvědomují, že už nejsme rozdělení, že obě strany něco spojuje. Něco děsivého. NENÁVIST. Dav nenávidí je, oni nenávidí dav. Nechci, bráním se tomu, aby se nenávist stala obecným jevem naší společnosti. Bojím se toho...

...K anarchii vedou především nevyřešené problémy, a my vidíme, jak rostou i jak se lidé hlásí o svůj podíl na jejich řešení. Pochopí to moc? Napadá mě analogie s Polskem, čím vším muselo projít. Jakým utrpením

a úpadkem, aby moc nakonec pochopila, že musí jednat se všemi členy společnosti. Do konce i s těmi, které ještě včera věznila.

Jindra Konečný, Horní Blatná

Na protest proti zadržení a věznění Václava Havla a dalších, na protest proti zákrokům policie a milicí na Václavském náměstí, na protest proti nepravdivým informacím a osočování ve sdělovacích prostředcích, a dále proto, že plně souhlasím s manifestem Hnutí za občanskou svobodu, připojuji k němu svůj podpis.

Ing. Blanka Hrabínová, Praha

...Z nádraží Vysočany odjíždí vlak do Všetat v 9,01 hod. Kupujeme si jízdenky a usedáme v malém vestibulu. Nejsme jediní, kteří se chystají do Všetat. V tomto okamžiku vstupují na scénu příslušníci VB, kteří kontrolují "podezřelé" osoby. A sítím jejich kontroly neprojde nikdo, kdo je "vyzbrojen" kyticemi květů. Květiny slouží jako předmět doličný. Ten, kdo by se s nimi objevil i náhodně, by jen těžko vysvětloval, že není "provokatér" a nezamýšlí je položit k hrobu Jana Palacha. Ten den nebylo květinám ve Vysočanech a Všetatech přáno...

... Vystupujeme v Těšicích, 3 km před Všetaty, kam chceme dojít pěšky. Asi 1 km před Všetaty vedle nás zastavuje červená Škoda-Garde SPZ MED 05-71 a dva mladí příslušníci zjišťují cíl naší cesty, který se nám snaží rozmluvit. Když v cestě pokračujeme, objevuje se další Škoda PHD 57-39, tentokrát se třemi příslušníky. Ti nám dávají ultimatum: překročíme-li pomyslnou hranici železničního viaduktu, budeme zajištěni. Ještě se pokusíme dostat do Všetat přes pole, ale nakonec stejně končíme ve Škodovce. "Když už se chcete mermomocí do Všetat dostat, tak my vás tam odvezeme." Vesnice působí dost tísnivým dojmem, na ulicích nikdo z místních obyvatel, zastavujeme před místním JZD, kde je zřízena improvizovaná služebna. Civilové předávají naše občanské průkazy uniformovaným příslušníkům a jakýsi nadporučík nás zavádí do jedné z kanceláří v přízemí. Zde je již skupina zadržených, z toho dvě dívky a jedno dítě, jsou tu i cestující z vlaku. Přichází další příslušníci a nějaký major, kontrolují naše jména a postupně nás odvádějí k výslechům...

Ivan Jandek, Uničov

...Přes strach, který zatím mezi občany převládá, musíme najít cestu k reálnému řešení. Pravdivá slova po dvacetiletém pofiderním spánku opravdu působí jako novodobé jaro...
...Je mi 35 let, mé ženě také. Pracuji na Sokolovsku na povrchovém dole jako bagrista, žena v porcelánce jako tiskařka. Od chvíle, kdy jsem otevřel Váš dopis, se já i moje žena považujeme za členy HOS a budeme jej podporovat, neboť má své opodstatnění a vychází z toho, proč vlastně naše republika vznikla. Nejsme lidé, kteří mohou mnoho ovlivnit, ale doufáme a věříme, že ztracený optimismus se pomalu navrátí, řečeno písní, kterou nám zpívala Marta Kubišová. Člověk zraje jako ovoce, při špatných podmínkách neuzraje a stane se z něj padavka, kterou rozloží okolní vlivy; je-li tomu naopak a existují-li dobré podmínky, vznikne krásný a zdravý plod, který se nechá uskladnit a pak dlouho konzumovat.

Z.T.Š., Pošerný

Výbor pro podporu návrhu na udělení Nobelovy ceny míru za rok 1989 Václavu Havlovi nám umožnil nahlédnout do dopisů, kterými se naši občané připojují k návrhu amerických senátorů. Uvádíme několik myšlenek a názorů z těchto dopisů.

...Rozhodl jsem se Vám napsat, neboť si myslím, že v dnešní době nikdo nemůže mlčet. Na jedné straně můžeme z televize slyšet nabubřelá prohlášení o údajné "demokratizaci" naší společnosti a o pluralismu názorů, a na druhé straně režim vězni spisovatele a kandidáta na Nobelovu cenu míru Václava Havla bez ohledu na veřejné mínění. Není možné se neobdivovat postoji pana Havla, jenž tváří v tvář násilí hájí humanistické a demokratické zásady.

Jiří Pavlovský, student
Praha

...Připojuji se ke všem, kteří žádají propuštění váženého pana Havla a kteří podporují návrh, aby mu byla udělena Nobelova cena. Paní Havlové přeji hodně statečnosti a duševní síly. Já sama jsem poznala, co je to mít manžela zavřeného, postihla nás ta pohroma v padesátých letech, vytrpěl si tam devět let. Teď jsem již dvacet let sama, je mi 58 let a ráda bych se ještě dočkala, co si my všichni "Masarykovy děti" přejeme.

Vlasta Šimková, vdova
Děčín

...Vítám a plně podporuji návrh na udělení Nobelovy ceny Václavu Havlovi. Velmi si ho vážím pro jeho statečnost. Niektoré jeho diela som mal možnosť vidieť na televíznej obrazovke /ORF/. Je hanbou tohto štátu, že nepravdivo informuje o jeho živote. odsúdiť človeka preto, že položí na pamätné miesto kyticu je hanba!

Milan Bubla
Partizánske

...Připojujeme svůj hlas k návrhu na udělení Nobelovy ceny míru dramatikovi Václavu Havlovi. Vážíme si jeho osobní statečnosti, a kterou již tolik let hájí občanská práva pro nás všechny. Po přečtení již druhého hanlivého článku v Rudém právu jsme pochopili, že je to naše občanská povinnost. Osobovat člověka, který se nemůže veřejně v našich sdělovacích prostředcích sám obhájit, nám připadá nespravedlivé a od autorů dotyčných článků je to přinejmenším nedodržování novinářské etiky. Mohli jsme tedy udělat jen jedno, dát svůj hlas panu Havlovi a odhlásit odběr Rudého práva.

Zdenka Třmová, zdrav.sestra
Bohumil Tůma, technik
Josef Tůma, elektromontér
Česká Lípa

...Obavami nás naplňuje špatný zdravotní stav Václava Havla. Kéž pravda, právo a spravedlnost proniknou celým naším životem. Kéž duch porozumění, lidskosti a tolerance pronikne rovněž za dveře různých těch nápravných zařízení, kde mnozí pykají pouze za své přesvědčení, a k srdcím soudců, jejichž svatou povinností je právě ve jménu lidskosti právo a spravedlnost hájit a prosazovat. Jsem dojat a jako Čech hrdý na rozhodnutí amerických senátorů navrhnout Václava Havla k udělení Nobelovy ceny míru a plně s tímto rozhodnutím souhlasím.

Václav Fryba
Klatovy

...Vážím si Václava Havla m.j. proto, že co ho znám, usiluje za cenu nespočetných osobních obětí o trvalý a skutečný mír ve společnosti, který chápe jako základ míru mezi společenstvími ve světě. Přál bych ze srdce jemu i nám, aby už konečně došlo k tomu, oč nám všem jde: k dialogu místo konfrontace. Ta cena mu právem patří.

Ing. Jiří Hanzelka
Sedlo

... Domníváme se, že není třeba dlouze zdůvodňovat, proč i my jsme se rozhodli návrh podpořit svými hlasy. Tím, že dáváme hlas Václavu Havlovi, stavíme se rovněž za všechny další odsouzené a postižené za události v lednových pražských ulicích. Podporujeme úsilí všech nezávislých občanských iniciativ, ačkoliv k žádné z existujících nepatříme, a požadujeme vytvoření prostoru pro jejich působení, jakož i pro působení všech jednotlivců a skupin, snažících se o dodržování lidských práv, o svobodu a demokracii v naší zemi.

Vojtěch Rálek
Vladimír Hanzal
Praha

... Připojuji svůj hlas na podporu udělení Nobelovy ceny míru Václavu Havlovi a za jeho propuštění z vězení. Svým statečným jednáním zastupuje nás všechny, kteří chtějí žít v demokratické společnosti, ale jsou natolik zdecimováni atmosférou útlaku, že nemají dost odvahy riskovat nepřijemnosti své i rodiny osobním vystoupením. Alespoň tímto dopisem se mi podařilo překonat kousek svého strachu, za který se stydím.

Drahuše Bartošková
Pardubice

... Připojujeme se k těm, kteří svým hlasem a podpisem doporučují a podporují návrh na udělení Nobelovy ceny míru našemu spisovatelovi a dramatikovi Václavu Havlovi, který za nás za všechny mluví otevřeně celá léta za svobodu, demokracii a správnější socialismus, za pravdu a znovuzrození rozumu a míru pro lidstvo.

Anna Benešová-Týmlová
MUDr. Miroslav Beneš
Kostelec nad Černými lesy

... Hluboce si vážím dramatika Václava Havla pro jeho statečný postoj ve věcech svobody a lidských práv. Odsuzujeme jakékoliv pokusy pošpinit jeho čest. Jsme přesvědčení, že Václav Havel je poctivý, čestný a navíc velice obětavý člověk, a že právě on si nejvíc zaslouží být poctěn udělením Nobelovy ceny míru. Připojujeme se k těm, kdo na Václavském náměstí volali "Havel mluví za nás!"

František Cigánek, dělník
/s rodinou/
Praha

... Připojuji svůj souhlas k návrhu na udělení Nobelovy ceny míru Václavu Havlovi. Jako učitelka českého jazyka a výtvarné vý-

chovy s novou nadějí hledím do budoucna. Přejí dětem, které učím, aby mohly být zase hrdé na to, že jsou Češi. Pociťuji hlubokou vnitřní potřebu připojit svůj podpis.

Vladimíra Patlochová
Karviná

... Chci se připojit plně, silně a celou svou bytostí k návrhu na udělení Nobelovy ceny míru Václavu Havlovi. Je to přední světový spisovatel, široce ve světě uznávaný a zároveň člověk, který zasvětil věci míru, lidských práv a věci dosažení lidsky důstojnější společnosti prakticky celý svůj dospělý život. Přinesl této věci nekonečné osobní oběti i obdivuhodnou odvalu. Václav Havel si tedy zaslouží Nobelovu cenu míru na základě stejných kritérií, na základě kterých byla tato cena udělena Lechu Walensovi, Václav Havel je československý Sacharov, je to československý Gándhí.

Dr. I. Štrup
Praha

... Také já se připojuji k udělení Nobelovy ceny míru Václavu Havlovi. Článek uveřejněný ve stranickém tisku mne jen utvrdil, že člověk tolik zaujatý pro správnou věc, si zaslouhuje nejvyšší mezinárodní ocenění. Teprve ostudný paskvil v RP dokázal pohnout zařizovaným opatrnictvím a upozornit mne, že mám stále ještě svědomí. Nemohu jinak, než si jeho statečnosti hluboce vážím a věřit, že bude učiněno spravedlnosti zadost a Václav Havel bude opět svobodný.

Karel Plicka
Chomutov

... Jsem pevně přesvědčen, že tato pocta Václavu Havlovi by byla pro jeho mimořádné a vynikající vlastnosti předána naprosto zaslouženě. Víím, co pro společnost již vykonal, a považuji proto za svoji povinnost připojit i svůj podpis. Přiznám se však, že nevím, jak se podobné záležitosti formulují, ponechávám proto pod podpisem místo a žádám Vás, jestli byste to za mne nějak nesložila.

František Krejčík,
dělník
Beroun

... Vyzvedávat důvody by bylo v tomto případě "nošením dříví do lesa". Václav Havel má v naší veřejnosti zcela mimořádnou mravní autoritu, kterou nakonec i čas dokonale prověřil. Z okruhu svých přátel neznám nikoho, kdo by měl zásadně odlišné stanovisko,

s vědomím jisté dávky zjednodušení se proto domnívám, že tento názor sdílí většina obyvatelstva.

Jiří Smolík
Praha

... Václava Havla si nesmírně vážím za jeho neohrožený boj za lidská práva, za svobodný život v naší vlasti. Sleduji jeho činnost od začátku vzniku Charty 77 a myslím si, že plným právem by měl být oceněn tímto vyznamenáním, jehož si váží celý svět. Zároveň se stavím za jeho okamžité propuštění.

Milan Gross, řidič
Erno

... Pana Havla si velice vážíme a ctíme nejen pro jeho literární tvorbu, ale i pro jeho neohrožený postoj a boj za spravedlnost, právo a pravdu. Protože jeho činnost jak v oblasti kulturní, tak v oblasti boje za lidská práva daleko přesahuje hranice

naší vlasti, jsme přesvědčeni, že tato pocta patří právě jemu. A protože je ve vězení i za nás za všechny, za celý národ, chtěli bychom tímto způsobem alespoň částečně splatit svůj velký dluh.

Dagmar Holečková, inv. důch.
Ing. Jiří Holeček, rev. technik
Stará Boleslav

... Václava Havla neznám a do loňského roku jsem neměla ponětí o jeho existenci. Ale když slyším o jeho hrdinství, a dneska to je hrdinství vyslovit svůj názor veřejně a nahlas, myslím, že by si tu cenu zasloužil.

Olga Adamcová
AŠ

... Připojte, prosím, můj podpis k těm, kdo podporují návrh na udělení letošní Nobelovy ceny míru Václavu Havlovi.

Jiří Křížan, scénárista
Praha

Dokumenty,
které nezapadly

Z DOPISU VÁCLAVA HAVLA GUSTÁVU HUSÁKOVI

Před dvaceti lety, v dubnu 1969, byl zvolen generálním tajemníkem ÚV KSČ Gustáv Husák. V Československu začala éra tzv. normalizace. Konce této normalizační politiky jsou u nás i ve světě všeobecně známé. O to zajímavější - s odstupem času - je dopis Václava Havla Gustávu Husákovi z dubna roku 1975. Z rozsáhlého textu uveřejňujeme alespoň některé části.

Vážený pan
Dr. Gustáv Husák
generální tajemník ÚV KSČ

Vážený pane doktore,

v našich závodech a úřadech se ukázněně pracuje, práce občanů má viditelné výsledky ve zvolna se zvyšující životní úrovni, lidé si staví domy, kupují auta, plodí děti, baví se, žijí.

To všechno by samozřejmě ještě nemuselo - pokud jde o úspěšnost či neúspěšnost Vaší politiky - mnoho znamenat: po každém společenském rozruchu se lidé vždycky nakonec vrátí ke každodenní práci, protože prostě chtějí žít, dělají to koneckonců kvůli sobě a ne kvůli tomu či onomu státnímu vedení.

Lidé ovšem zdaleka nedělají jen to, že chodí do práce, nakupují a žijí si po svém. Dělají víc: vyhlašují četné pracovní závazky, které plní a překračují; jednotně se účastní voleb a jednomyslně volí navržené kandidáty; aktivně pracují v různých politických organizacích; účastní se schůzí a manifestací; vyslovují svou podporu všemu, čemu mají; nikde není možno pozorovat známky nesouhlasu s čímkoliv, co vláda dělá.

Tyto skutečnosti už ovšem nelze tak snadno přejít; zde je třeba se už vážně tázat: nepotvrzuje to všechno, že se Vám podařilo úspěšně splnit program, který si Vaše vedení dalo: totiž získat podporu obyvatelstva a konsolidovat poměry v zemi?

Odpověď závisí na tom, co rozumíme pod pojmem konsolidace.

Pokud nám jsou jejím měřítkem čísla

z různých statistik a úředních nebo policejních hlášení o politické aktivitě občanů a podobných věcech, pak zajisté můžeme asi stěžít o konsolidovanosti u nás pochybovat.

Co ale, když budeme konsolidací rozumět něco víc - totiž skutečný vnitřní stav společnosti? Co když se začneme ptát i po dalších, snad subtilnějších a ne tak lehce spočitatelných věcech, ale nikoli proto méně důležitých, totiž po tom, co se - z hlediska osobní lidské zkušenosti - za těmi všemi čísly opravdu skrývá? Co když si položíme i takové otázky, jako například co bylo uděláno pro mravní a duchovní obrodu společnosti, pro rozvoj skutečně lidských dimenzí života, pro povznesení člověka k vyššímu stupni důstojnosti, pro jeho vskutku svobodné a autentické uplatnění ve světě? Co zjistíme, když svou pozornost takto obrátíme od pouhého souboru vnějších jevů k souboru jejich vnitřních příčin a důsledků, jejich vazeb a významů, zkrátka k celé té skrytější rovině skutečnosti, na níž by měly tyto jevy dostávat teprve společný lidský smysl? Můžeme i potom považovat naši společnost za zkonsolidovanou?

Odvažuji se tvrdit, že nikoliv. Odvažuji se tvrdit, že - navzdory všem vnějším libivým faktům - vnitřně naše společnost nejen v úbec zkonsoolidována není, ale upadá naopak do stále hlubší krize, do krize v lecčems nebezpečnější než všechny, jež z naší moderní historie pamatujeme.

Pokusím se toto své tvrzení doložit.

Základní otázka, kterou si tu je třeba položit, zní: proč se vlastně lidé chovají tak, jak se chovají; proč dělají vše to, co ve svém souhrnu vytváří ten impozantní dojem totálně jednotné společnosti, totálně podporující svou vládu? Myslím, že každému nepředpojatému pozorovateli je odpověď zřejmá: žene je k tomu strach.

Ze strachu, že přijde o své místo, vyučuje učitel ve škole věci, kterým nevěří;

ze strachu o svou budoucnost je lák po něm opakuje; ze strachu, že nebude moci pokračovat ve studiu, vstupuje mladý člověk do svazu mládeže a dělá v něm vše, co je třeba; ze strachu, že jeho syn nebo dcera nebude mít při přijímání na školu potřebný počet bodů v obluďném politicko-bodovacím systému, přijímá otec nejrozmanitější funkce a dělá v nich "dobrovolně" to, co je žádáno. Ze strachu z případných následků se lidé účastní voleb, volí v nich navržené kandidáty a tváří se, jako by ten obřad považovali za skutečné volby; ze strachu o existenci, postavení a kariéru chodí na schůze, odhlasovávají tam vše, co mají, a nebo aspoň mlčí; ze strachu provádějí různé ponižující sebekritiky a pokání a nepravdivě vyplňují spoustu ponižujících dotazníků; ze strachu, že je někdo udá, neprojevují veřejně a často ani v soukromí své skutečné názory. Ze strachu z možných existenčních ústrků, ze snahy vylepšit si své postavení a zalíbit se vyšším orgánům vyhledávají pracující ve většině případů své pracovní závazky; z týchž pohnutek zakládají dokonce mnohdy i brigády socialistické práce, vědouce dobře napřed, že jejich hlavním posláním bude, aby o nich bylo referováno v příslušných hlášeníích nahoru. Ze strachu chodí lidé na různé oficiální oslavy, manifestace a průvody. Ze strachu, že jim bude znemožňována další práce, hlásí se mnozí vědci a umělci k ideám, v něž ve skutečnosti nevěří, píší věci, které si nemyslí nebo o nichž vědí, že nejsou pravdou, vstupují do oficiálních organizací, účastní se práce, o jejíž hodnotě mají to nehorší mínění, anebo sami okleštují a deformují své díla. Ze snahy zachránit sami sebe mnozí dokonce udávají na jiné, že dělali to, co sami dělali s nimi.

Strach, o němž mluvím, si ovšem nelze představovat jako strach v běžném psychologickém smyslu, tj. prostě jako určitou konkrétní emoci: kolem sebe nevidíme většinou lidi chvějící se strachem jako osiky, ale docela spokojeně a sebejistě se tvářící občany. Jde tu o strach v hlubším, řekl bych etickém smyslu: totiž o více nebo méně vědomou participaci na kolektivním vědomí trvalého a všudypřítomného ohrožení; o starost o to, co je nebo mohlo být ohroženo; o pozvolné zvykání na toto ohrožení jako na substanciální součást přirozeného světa; o stále obsáhlejší, samozřejmější a obratnější osvojování si různých forem vnějškového přizpůsobení jako jediného produktiv-

ního způsobu sebeobranu.

Strach přirozeně také není jediným stavebním materiálem současné společenské struktury.

Přesto zůstává materiálem hlavním, základním, bez něhož by nikdy nemohlo být dosaženo oné vnějškové jednoty, kázně a jednomyslnosti, o něž oficiální dokumenty opírají své tvrzení o zkonsolidovanosti našich poměrů.

Vzniká ovšem otázka: Čeho se lidé vlastně bojí? Procesů? Mučení? Ztráty majetku? Deportací? Poprav? Zajisté nikoliv: tyto nejbrutálnější formy nátlaku společenské moci na občana naštěstí - aspoň v našich podmínkách - odnesla historie. Dnešní nátlak má formy jemnější a vybranější, a i když dnes existují politické procesy /ještěž mocenská zmanipulovanost je každému známá/, reprezentují už jen hrozbu krajní, zatímco hlavní váha je přenesena do oblasti nátlaku existenčního. Což ovšem na podstatě věci mnoho nemění: je známo, že nikdy nezáleží tolik na absolutní hodnotě ohrožení, jako na jeho hodnotě relativní; spíš než o to, co člověk objektivně ztrácí, běží o to, jaký to má pro něj - na horizontu světa, v němž žije, s jeho hierarchií hodnot - subjektivní význam. Čili: bojí-li se dnešní člověk například, že ztratí možnost práce ve svém oboru, může být tento strach stejně silný a může ho vést k týmž činům, jako když v jiných historických podmínkách mu hrozila konfiskace majetku. Metoda existenčního nátlaku je přitom dokonce v jistém smyslu univerzálnější: není totiž u nás občana, který by nemohl být existenčně /v nejširším slova smyslu/ postižen; každý má co ztratit, a každý má tudíž důvod ke strachu. Škála toho, co může člověk ztratit, je bohatá: od nejruznějších výsad vládnoucí vrstvy a všech zvláštních možností, plynoucích z moci, přes možnost klidné práce, postupu a výdělku v zaměstnání, přes možnost vůbec pracovat ve svém oboru, přes možnost studia, až k možnosti žít aspoň na tom stupni omezené právní jistoty jako ostatní občané a neocitnout se v oné zvláštní vrstvě, pro kterou neplatí ani ty zákony, které platí pro ostatní, totiž mezi oběťmi českého apartheidu. Ano, každý má co ztratit, i ten poslední pomocný dělník může být přeřazen na místo ještě horší a hůř plašené, i jemu se může krutě nevyplatit, když na schůzi nebo v hospodě řekne svůj pravý názor.

Tento systém existenčního nátlaku, dokonce obepínající celou společnost a každého občana, ať už jako konkrétní každodenní pohrůžka anebo jako všeobecná možnost, by ovšem nemohl úspěšně fungovat, kdyby neměl - přesně tak, jako ony překonané brutální formy nátlaku - své přirozené mocenské zázemí v té síle, která mu zajišťuje univerzalitu, komplexnost a moc. Ve v š u d y p ř í - t o m n é a v š e m o c n é s t á t n í p o l i c i i. Tento děsivý pavouk má totiž celou společnost skrz naskrz protkánu svou neviditelnou pavučinou, on je tím mezním úběžníkem, v němž se nakonec všechny linie strachu protínají, oním posledním a nevratným dokladem beznadějnosti každého pokusu občana čelit společenské moci. A i když většina lidí většinu času tuto pavučinu na vlastní oči nevidí a nemůže si ji osahat, i ten nejprostší občan o ní dobře ví, v každém okamžiku a všude s její tichou přítomností počítá a podle toho se chová: to jest tak, aby obstál před jejíma skrytými očima a ušima. A dobře ví, proč musí obstát: k tomu, aby tento pavouk do jeho života zasáhl, není vůbec třeba, aby se člověk dostal přímo do jeho spárů; vůbec nemusí být vyslýchán, souzen nebo trestán. I jeho nadřazení jsou totiž tou pavučinou opletení a každá instance, která o jeho osudu rozhoduje, tak či onak se státní policií spolupracuje nebo musí spolupracovat. A tak sám fakt, že státní policie vlastně může kdykoli do života člověka zasáhnout - aniž se lze jakkoli proti takovému zásahu bránit - stačí k tomu, aby jeho život ztrácel kus své přirozenosti a autenticity a stával se jakousi trvalou přetvářkou...

... Není asi třeba moc představivosti k tomu, aby člověk pochopil, že taková situace nemůže vést k ničemu jinému, než k postupné korozi všech mravních norem, k rozpadu všech měřítek slušnosti a k obsáhlému poklomení důvěry ve smysl takových hodnot, jako je pravda, zásadovost, upřímnost, nezištnost, důstojnost a šest. K ničemu jinému, než k poklesnutí existence na úroveň biologického vegetování, tedy k oné "hlučinné" demoralizaci, která vyplývá ze ztráty naděje a z krize pocitu životního smyslu. K ničemu jinému, než k novému zpřítomnění toho tragického aspektu celkového postavení člověka v moderní technické civilizaci, který souvisí se ztrácejícím se horizontem absolutna a který bych nazval k r i z í l i d s k é i d e n t i t y: anebo může

snad brzdit rozpad totočnosti člověka se sebeousobným systémem tak tvrdě od něho vyžadující, aby byl někým jiným, než je?

Bylo dosaženo pořádku. Za cenu zartvění ducha, otupení srdce a zpustnutí života.

Bylo dosaženo vnější konsolidace. Za cenu d u c h o v n í a m r a v n í k r i z e s p o l e č n o s t i.

Nejhorší na této krizi ovšem je, že se prohlubuje: stačí se jen trochu povznést nad omezenou perspektivu každodennosti, a bychom si s hrůzou uvědomili, jak rychle všichni opustíme stanoviště, z nichž jsme ještě včera odmítali ustoupit: co ještě včera chápalo společenské vědomí jako neslušné, dnes běžně omlouvá, aby to zítra zřejmě přijímalo jako přirozené a póztří možná dokonce jako příklad slušnosti. O čem jsme ještě včera prohlašovali, že tomu nikdy nepřivykneme, nebo co jsme prostě měli za nemožné, dnes bez údivu přijímáme jako skutečnost. A co bylo naopak ještě nečávně pro nás samozřejmostí, dnes chápeme jako výjimečné a brzy - kdoví - budeme považovat za nedostupný ideál.

Proměny měřítek "přirozeného" a "normálního" a posuny v mravním cítění, jež se ve společnosti udály v průběhu posledních let, jsou větší, než by se v prvním okamžiku mohlo zdát. Ruku v ruce s narůstající otupelostí se přirozeně otupuje i schopnost si tuto otupelost uvědomovat.

Choroba jako by z listů a plodů přecházela na kmen a do kořenů. Nejvlastnější důvody k obavám jsou tedy v oblasti vyhlídek, jež přítomný stav nabízí...

... D n e š n í s p o l e č e n s k á m o c s e h l u b o c e l i š í o d t é, k t e r á p ř e d c h á z e l a t o m u t o n e d á v n é m u v ý b u c e h u. Nejen proto, že zatímco tamta byla tak říkajíc "originálem" a tato je jen jeho zformalizovanou imitací, neschopnou reflektovat míru, do jaké byl mezitím onen "originál" demystifikován, ale především proto, že zatímco dřívější moc se opírala o reálné a nikterak zanedbatelné sociální zázemí v podobě důvěřivé /byť postupně klesající/ podpory části obyvatelstva a o reálnou a nikterak zanedbatelnou /byť postupně vyprchávací/ sugestivitu původně slibovaných sociálních perspektiv, ta dnešní se opírá už jen a jen o sebezáchovný pud ovládací menšiny a o strach ovládané většiny.

Těžko si lze za těchto okolností představit všechny předpokladatelné alternati-

vy průběhu eventuálního budoucího "okamžiku pravdy", totiž způsob, jakým by se tak komplexní a tak otevřeně celospolečenské ponížení mohlo jednou dožadovat satisfakce; a vůbec už nelze odhadnout rozsah a hloubku tragických následků, jež by ten okamžik mohl a musel nakonec našim národům přinést.

Člověka v této souvislosti musí zarazet, jak velká je neschopnost moci, vydvajající se za tu nejvědecktější, jaká tu kdy byla, pochopit elementární zákony vlastního fungování a poučit se z vlastních dějin.

Nebojím se, jak patrné, že s něstupem dnešního vedení skončil v Československu život a definitivně se zastavily dějiny. V dějinách dosud po každé situaci a po každé éře přišla jiná situace a jiná éra, a dosud vždycky byla - ať už k dobru člověka nebo k jeho škodě - ta nová situace nebo éra zcela vzdálená všem představám o budoucnosti, které měli organizátoři a vládcové epochy předchozí.

Bojím se něčeho jiného. Celý tento dopis vlastně hovoří o tom, čeho se ve skutečnosti bojím, nesmyslně tvrdých a dlouhodobých následků, které celé to dnešní znásilnění bude mít pro naše národy. Bojím se toho, čím budeme muset všichni zaplatit to drastické potlačení dějin, to kruté a zbytečné zahnání života kamsi do podzemí společnosti i lidské duše, ten nový násilný "odklad" všech možností aspoň trochu přirozeně - jako společnost - žít. A jak snad vyplývá z toho, co jsem před chvílkou napsal, nejde mi při tom jen o to, co průběžně platíme v méně každodenní hořkosti ze společenského znásilnění a lidského ponížení, ani pouze o tu vysokou daň, kterou budeme muset zaplatit v podobě dlouhodobého duchovního a mravního úpadku společnosti, ale jde mi také o tu těžko dnes odhadnutelnou daň, kterou by nám všem mohl vynést onen okamžik, kdy se příště přihlásí o svá práva život a dějiny.

Odpovědnost vedoucího politika za situaci v zemi bývá různá a nikdy přirozeně není absolutní; nikdo nevládne sám, jistý díl odpovědnosti tudíž nesou i ti, kteří vedoucího politika obklopují; žádná země nežije ve vakuu, její politiku tedy vždycky tak či oňak ovlivňuje i politika jiných zemí; za

mnogo mohou samozřejmě vždycky i ti, kteří vládli dříve a jejichž politika předurčovala situaci, v níž se země ocitá; za mnoho mohou konečně i občané, ať už každý jednotlivě, totiž jako svéprávný tvor svým denním osobním rozhodováním spoluvytvářející celkový stav, anebo všichni dohromady jako určitý historicko-sociální celek, limitovaný podmínkami, v nichž se vyvíjí, ale zároveň tyto podmínky zpětně limitující.

Navzdory těmto omezením, platícím přirozeně i v naší dnešní situaci, je Vaše odpovědnost jako vedoucího politika stále velká: spolurozhodujete o klimatu, v němž je nám dáno žít, a máte tudíž přímý vliv i na konečnou výšku té daně, kterou naše společnost zaplatí za svou dnešní "konsolidaci".

V Čechách a Slovácích - tak jako v každém národě - žijí paralelně nejrozmanitější předpoklady: měli jsme, máme a budeme mít hrůly, stejně jako jsme měli, máme a budeme mít udavače a zrádce. Jsme schopni rozvinout svou tvořivost a fantazii, duchovně a mravně se vzepnout k nečekaným činům, bojovat za svou pravdu a obětovat se pro druhé, ale právě tak jsme schopni propadnout totální lhostejnosti, nezajímat se o nic víc než o své břicho a navzájem si jen podrážet nohy. A i když lidské duše nejsou žádné pšlity, do nichž může kdokoli nalít cokoli /tato arogantní představa o lidu se často vyskytuje v oficiálních projevech v podobě té strašné fráze, že "nám" - to jest vládě - je to či ono "zanášeno do hlav liší dí"/, přesto přeci jen velice záleží na vůdcích, které z těch všech protichůdných dispozic, jež ve společnosti drímají, budou mobilizovány, kterým z těch potencialit se dá příležitost k uplatnění a které budou neopak potlačeny.

Zatím je systematicky aktivizováno a rozvíjeno to nejhorší v nás - sobectví, pokrytectví, lhostejnost, zbabělost, strach, rezignace, touha osobně ze všeho vyklouznout bez ohledu na obecné následky.

Přítom i dnešní státní vedení má možnost působit svou politikou na společnost tak, aby nebyla dáována příležitost tomu horšímu, ale tomu lepšímu v nás.

Zatím jste zvolili tu pro sebe nej pohodlnější a pro společnost nejnebezpečnější cestu. Totiž cestu vnějšího zdání za cenu vnitřního úpadku, cestu zvyšování entropie za cenu umrtvování života, c e s t u p a u

vě ochrany své moci za
cenu překlabování bu-
chovní a hraví krize
společnosti a soustav-
ného ponižování lidské
důstojnosti.

Přitom máte možnost v rámci svých omeze-
ní udělat mnoho pro aspoň relativní zlepše-
ní situace: možná by to byla cesta namáha-
vější, méně vděčná, její výsledky by se
neobjevily hned, leckde by narážela na od-
por, rozhodně by to však byla z hlediska

skutečných zájmů a perspektiv naší společ-
nosti cesta nepoměrně vyslupnější.

Jako občan tohoto státu žádám tímto
otevřeně a veřejně Vás a s Vámi i všechny
ostatní vedoucí představitele dnešního re-
žimu, abyste věnovali pozornost souvislos-
tem, na něž jsem se Vás snažil upozornit,
abyste v jejich světle zvážili míru své
historické odpovědnosti a jednali v sou-
hlase s ní.

8. dubna 1975

Václav Havel